

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL PSİKOLOJİ BİLİM DALI

ÖLÜM BELİRGİNLİĞİ VE GÖREV KOŞULUNUN
BEYİN FIRTINASINDA YARATICILIĞA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Evgin MİÇOOĞULLARI

Danışman
Prof. Dr. Hamit COŞKUN

BOLU 2016

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Evgin MİÇOOĞULLARI'na ait “Ölüm Belirginliği ve Görev Koşulunun Beyin Fırtınasında Yaratıcılığa Etkisi” adlı çalışma, jürimiz tarafından Psikoloji Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak oy birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

26.02.2016

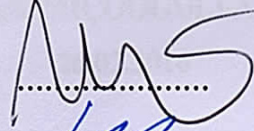
Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Hamit COŞKUN

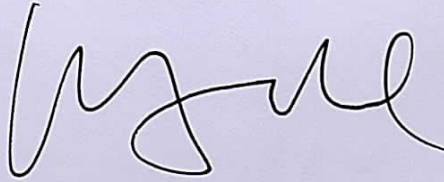
Üye : Prof. Dr. Nebil YILDIZ

Üye : Yard. Doç.Dr. Yasemin ABAYHAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ÖZTÜRK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, **“Ölüm Belirginliği ve Görev Koşulunun Beyin Fırtınasında Yaratıcılığa Etkisi”** başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Evgin MİÇOOĞULLARI

26.02.2016

ÖN SÖZ

Lisans hayatımın ilk zamanlarında tanıma fırsatı bulduğum ve o günlerden bugüne her alanda düşüncelerimi, bakış açılarımı ve öngörülerimi etkileyen, Tez süresince her daim yanımda ve yakınımnda olan, her aşamada bilgi, ilgi ve desteğini esirgemeyen, motivasyon kelimesinin tam olarak kaynağı olan, bugünlerimde en büyük mimari katkıya sahip, değerli tez danışmanım ve hocam Prof. Dr. Hamit COŞKUN'a ve ailesine sonsuz teşekkürler.

Tanıdığım günden bu yana her fırsatta bilgisine başvurduğum, nöroloji temelini aldığım, düşünceleri ve desteği ile yanımda olan ve beni kırmayarak tez jürimde yer alan değerli büyüğüm ve hocam Prof. Dr. Nebil YILDIZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez jürimde bizleri kırmayıp, bulunmayı kabul eden ve tezime katkı sağlayan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Yasemin ABAYHAN'a teşekkür ederim.

Tez konusu belirleme döneminde, kaynak araştırmasında ilk olarak ismi ile tanıştığım ve tezime eşsiz katkı sağlayan değerli hocam Öğrt. Gör. Dr. Hayal YAVUZ GÜZEL'e teşekkür ederim.

Yüksek Lisans eğitimi sürecinde ve sonrasında bana destek olan değerli hocam Prof. Dr. Nihal MAMATOĞLU'na ve dönem arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

Değerli hocam Doç. Dr. Alper KARAKAŞ şuan burada olmasanda, beni duyduğunu ve gördüğünü biliyorum. Seni tanımak çok güzeldi, yüreği güzel insan nurlar içinde yat...

Süreç içerisinde fikir ve önerilerini benden esirgemeyen, araştırma ve uygulama esnasında bana yardımcı olan arkadaşım Arş. Gör. Yunus UĞUR'a, logistik ve manevi

destek sağlayan dostlarım Sos. al. Beysun TEN ve Psk. Ebru AKKAYA'ya teşekkür ederim.

Bugünlere gelebilmemde en büyük katkı ve emekleri olan sevgili aileme, her zaman yanında oldukları ve bana güvendikleri için minnettarım. Onların istikrarlı güven ve destekleri olmasaydı bu sürecin aőabileceęimi düőünmüyorum. İyi ki varsınız... Hep yanımda, yakınımda olun...

Ve tabi ki en özel insana, sevgili eőim Günnur MİÇOOĞULLARI'na sonsuz desteğini ve güvenini hiç esirgemediği, hayatımda olduğu için teşekkür ederim.

Evgin MİÇOOĞULLARI

26/02/2016

ÖZET

ÖLÜM BELİRGİNLİĞİ VE GÖREV KOŞULUNUN BEYİN FIRTINASINDA YARATICILIĞA ETKİSİ

Evgin MİÇOOĞULLARI

Yüksek Lisans Tezi

Psikoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hamit COŞKUN

Şubat 2016, 113 + XVII Sayfa

Günlük rutin ve iş yaşamında yeni, farklı, orjinal buluşlar yapmayı gerektirmektedir. Yaratıcılığı artırmak için çok sayıda teknik önerilmektedir. Bunlardan en önemlisi çok sayıda araştırma yapılan ve birçok alanda çok yaygın uygulanan Beyin Fırtınası Tekniğidir. Bu teknik kişilerde, gruplarda ve ekiplerde varolan yaratıcılığı ortaya çıkarmayı, geliştirmeyi ve arttırmayı sağlamaktadır. Son zamanlarda Dehşet Yönetimi Kuramı birçok araştırmaya konu olmuş, ülkemizde de çokça çalışılmaya başlanmıştır. DYK'na göre ölümün belirginliğinin hatırlatılması sonucunda devreye giren savunma mekanizmalarının (kültürel dünya görüşü ve benlik saygısı) literatürde tanımlı beyin fırtınasında yaratıcılığa etkisinin araştırılmadığı görülmüştür. Ölümün belirginliğinin ve görev türünün (örn; kalıcı eser bırakma) yaratıcılığı arttırıp arttırmadığını incelemek için iki araştırma yürütülmüştür.

I. araştırmada katılımcılardan bir kısmına ölümün belirginliği hatırlatan manipülasyon uygulanmış olup, bir kısmına dış ağrısı manipülasyonu verilmiş, geri kalan kısmına da herhangi bir manipülasyon uygulanmamıştır. Sonrasında katılımcıların yarısına kalıcı eser bırakma, diğer yarısına ise kâğıt atacının kaç farklı şekilde kullanılabilecekleri konuları beyin fırtınası problemi olarak verilmiştir. Sonuç olarak ölümün belirginliğinin hatırlatılması durumunda olan katılımcıların, nötr grubuna göre

daha düşük yaratıcı performansı göstermiştir. Öte yandan kalıcı eser bırakma konusunda beyin fırtınası problemi alan katılımcıların, kağıt atacı problemine göre daha fazla yaratıcı performans gösterdikleri bulunmuştur.

II. araştırmada da ölümün belirginliğinin zamansal olarak değişimlenmesinin düşük performansı açıklayacağı düşüncesi ile ölüm konusu anlık ve gelecek bir zamanda olmak üzere iki boyutta tasarlanmıştır. I. araştırmada olduğu gibi katılımcılara kalıcı eser bırakma ve kağıt atacı beyin fırtınası problemleri verilmiştir. Anlık olarak ölümün hatırlatıldığı grubun, gelecek bir zamanda hatırlatılan gruba göre daha fazla yaratıcı düşünce ürettiği ve yine kalıcı eser bırakma görevinde bulunan katılımcıların daha yüksek performans sergiledikleri bulunmuştur. Araştırmanın bulguları DYK, yaratıcılık modelleri ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Dehşet Yönetimi Kuramı, Beyin Fırtınası, Yaratıcılık, Ölümün Belirginliği

ABSTRACT

MORTALITY SALIENCE AND TASK CONDITION ON CREATIVITY IN BRAINSTORMING

Evgin MİÇOOĞULLARI

Master Thesis

Department of Psychology

Advisor: Prof. Dr. Hamit COŞKUN

February 2016, 113 + XVII Pages

Daily routine life and work life require new, different and original creations. Many creative techniques are recommended in the literature. Among them are brainstorming that has been received a great deal of research attention and are widely used in many areas. This technique leads to the development and enhancement of creative potentials in individuals, groups and teams. More recently, terror management theory (TMT) has been investigated in many studies and newly studied topic in our country. Recently, TMT becomes a subject in a lot of studies and also it was studied frequently in our country. But, it was seen that the influence of brainstorming defined in the literature on creativity that comed in as a result of defense mechanisms (cultural worldview and self-esteem) occurred in case of remembering the mortality salience was not studied. Two experiments were conducted to see whether or not mortality salience and task type (e.g., leaving a legacy) would have an effect on creativity.

In Experiment I the participants were reminded a mortality salience, some were a tooth pain. Those in the control condition were not received any information or task. The half of subjects were exposed to a leaving legacy problem, while the rest of them were exposed to a paper clip problem. Findings showed that the participants in the mortality salience generated fewer ideas than those in the control condition. Those in

the leaving legacy condition also generated more ideas than those in the paper clip problem.

In Experiment II mortality salience was manipulated on two accounts: present mortality and future mortality. As was the case in Experiment I, the half of subjects were exposed to a leaving legacy problem, while the rest of them were exposed to a paper clip problem. Findings showed that the participants in the present mortality salience generated more ideas than those in the future mortality one. Those in the leaving legacy condition also generated more ideas than those in the paper clip problem. These findings were discussed in the lights of TMT and brainstorming literature.

Key words: Terror Management Theory, Brainstorming, Creativity, Mortality Salience

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
 GİRİŞ	 1
 I. BÖLÜM	
1. KURAMSAL TEMELLER VE İLGİLİ LİTERATÜR.....	4
1.1. Yaratıcılık	4
1.1.1. Yaratıcılık Kuramları	5
1.1.1.1. Yerkes-Dodson Uyarılma Yasası (Yerkes- Dodson Stimulation of Law) (Yerkes ve Dodson 1908).....	6
1.1.1.2. Bilişsel Uyarılma Modeli (Cognitive Stimulation of Model; Coşkun vd. 2000; Dugosh vd. 2000; Paulus 2000)	6
1.1.1.3. Bellekte Düşünce Arama Modeli (Search for Ideas in Memory Model; Nijstad vd. 2002; Nijstad ve Stroebe 2006).....	6
1.1.1.4. Çağrışımsal/Anlamsal Bilgi Ağı Modeli (Semantic Network Model: Paulus ve Brown 2007).....	7
1.1.1.5. Çift Yönlü Yaratıcılık Modeli (Dual Creativity Model, Nijstad vd. 2010 Baas vd. 2013).....	8
1.1.2. Yaratıcılığa İlişkin Literatür	8
1.1.3. Beyin Fırtınası Tekniği.....	9

1.1.3.1. Sözel Beyin Fırtınası Tekniği.....	11
1.1.3.1.1. Beyin Fırtınasındaki Üretim Kaybının Nedenleri	11
1.1.3.1.1.1. Değerlendirme Kaygısı (Camacho ve Paulus 1995)	11
1.1.3.1.1.2. Sosyal Kaytarma veya Boş Verme (Social Loafing or Free-Riding) (Diehl ve Stroebe 1987; Karau ve Williams 1993).....	12
1.1.3.1.1.3. Üretim Engellenmesi (Product Bloking) (Diehl ve Stroebe 1991; Nijstad vd. 2003).....	13
1.1.3.1.1.4. Aşağı Doğru Performans Eşleşmesi-Uyuşum (Down ward matching) (Paulus ve Dzindolet 1993).....	14
1.1.3.2. Beyin Yazımı Tekniği	14
1.1.3.3. Elektronik Beyin Fırtınası (EBF) Tekniği.....	15
1.2. Dehşet Yönetimi Kuramı	16
1.2.1. Dehşet Yönetimi Kuramına Ait Ülkemizde ve Dünyada Yapılan Bazı Araştırmalar.....	20
1.3. Ölüm Belirginliği ve Yaratıcılık	23
1.4. Araştırmanın Amacı	26

II. BÖLÜM

2. DENEY I.....	28
2.1.Yöntem	29
2.1.1. Örneklem.....	29
2.1.2. Veri Toplama Araçlar.....	30
2.1.2.1.Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu.....	30
2.1.2.2. Demografik Bilgiler Formu.....	30
2.1.2.3. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği	30
2.1.2.4. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı	31
2.1.2.5. Manipülasyon Öncesi 4 Maddelik Duygudurum Ölçeği	31
2.1.2.6. Manipülasyon Formu	31
2.1.2.7. Manipülasyon Sonrası 7 Maddelik Duygudurum Formu.....	31
2.1.2.8. Manipülasyon Sonrası Durumluluk Kaygı Ölçeği	32
2.1.2.9. Manipülasyon Sonrası Olumlu-Olumsuz Duygudurum Ölçeği (PANAS)	32
2.1.2.10. Beyin Fırtınası Problemi ve Yönergesi	32

2.1.2.11. Beyin Fırtınası Sonrası Algı Ölçeği	33
2.1.2.12. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı	33
2.1.2.13. Beyin Fırtınası Oturumu Sonrası 4 Maddelik Duygu Durum Ölçeği	33
2.1.2.14. Araştırmaya Ait Geri Bildirim Formu	33
2.1.3. İşlem	34
2.2. Bulgular	36
2.2.1. Verilerin Kodlanması	36
2.2.2. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Puanları	36
2.2.3. Nötralizasyon Sonrası Duygudurum	36
2.2.4. Manipülasyon Öncesi Yazım Hızı	37
2.2.5. Manipülasyon Sonrası Duygudurum Puanı.....	38
2.2.6. Manipülasyon Sonrası Olumlu-Olumsuz Duygudurum (PANAS) Puanları.....	39
2.2.7. Manipülasyon Sonrası Durumluluk Kaygı Puanları	40
2.2.8. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Özgün Düşünce Sayısı	40
2.2.9. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Esnek Düşünce Sayısı	41
2.2.10. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Derin Düşünce Sayısı	42
2.2.11. Korelasyon ve Aracılık Analizi	44
2.2.12. Beyin Fırtınası Sonrası Algı Ölçeği Sonuçları	46
2.3. Tartışma	48

III. BÖLÜM

3. DENEY II	51
3.1. Yöntem	53
3.1.1. Örneklem	53
3.1.2. Veri Toplama Araçları	54
3.1.2.1. Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu	54
3.1.2.2. Demografik Bilgiler Formu	54
3.1.2.3. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçümü	54
3.1.2.4. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı	54
3.1.2.5. Anlık Duygudurum Ölçümü	55
3.1.2.6. Manipülasyon	55
3.1.2.7. Manipülasyon Sonrası 7 Maddelik Duygudurum Ölçeği.....	55

3.1.2.8. Manipülasyon Sonrası Durumluluk Kaygı Ölçeği	55
3.1.2.9. Manipülasyon Sonrası PANAS	56
3.1.2.10. Beyin Fırtınası Problemi ve Yönergesi	56
3.1.2.11. Beyin Fırtınası Oturumuna Yönelik Algısal Ölçüm.....	57
3.1.2.12. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı	57
3.1.2.13. Beyin Fırtınası Oturumu Sonrası 4 Maddelik Duygu Durum Ölçeği	57
3.1.2.14. Geri Bildirim Formu.....	57
3.1.3. İşlem	58
3.2. Bulgular	60
3.2.1. Verilerin Kodlanması	60
3.2.2. Rosenberg Benlik Saygısı Puanları	60
3.2.3. Manipülasyon Öncesi Duygudurum Puanları	60
3.2.4. Manipülasyon Öncesi Yazım Hızı	61
3.2.5. Manipülasyon Sonrası Duygu Durum Puanı.....	61
3.2.6. Manipülasyon Sonrası PANAS Puanları.....	62
3.2.7. Manipülasyon Sonrası Durumluluk Kaygı Puanları	63
3.2.8. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Özgün Düşünce Sayısı	63
3.2.9. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Esnek Düşünce Sayısı	64
3.2.10. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Derin Düşünce Sayısı	64
3.2.11. Korelasyon ve Aracılık Analizi.....	66
3.2.12. Beyin Fırtınası Sonrası Algı Ölçeği Sonuçları	67
3.3. Tartışma	68

BÖLÜM IV

4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	72
4.1. Sınırlılıklar	75
4.2. Katkılar	76
4.3. Doğurgular	77
4.4. Gelecek Çalışmalara Öneriler	78

KAYNAKLAR	80
------------------------	-----------

EKLER	95
EK:1 GÖNÜLLÜ KATILIMCI BİLGİLENDİRME FORMU	96
EK:2 DEMOGRAFİK BİLGİLER.....	98
EK:3 ROSENBERG BENLİK SAYGSI ÖLÇEĞİ.....	99
EK:4 KLAVYE ÖLÇEĞİ	100
EK:5 ANLIK DUYGUDURUM ÖLÇEĞİ	101
EK:6-A ÖLÜM MANİPÜLASYONU.....	102
EK:6-B DIŞ AĞRISI MANİPÜLASYONU	103
EK:6-C ÖLÜM ŞUAN MANİPÜLASYON.....	104
EK:6-D ÖLÜM GELECEKTE MANİPÜLASYON	105
EK:7 DUYGUDURUM (7 MADDELİK)	106
EK:8 DURUMLULUK KAYGI ÖLÇEĞİ	107
EK:9 PANAS	108
EK:10-A BEYİN FIRTINASI YÖNERGESİ - KALICI ESER	109
EK:10-B BEYİN FIRTINASI YÖNERGESİ - KAĞIT ATACI	110
EK:11 ALGI ÖLÇEĞİ – NÖMİNAL	111
EK:12 DENEY SONRASI GERİBİLDİRİM FORMU	113

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Araştırma Deseni ve Katılımcı Dağılımı	29
Tablo 2.2: Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri	29
Tablo 2.3: Nötralizasyon Sonrası Duygudurum Ortalamaları	37
Tablo 2.4: Yazım Hızı Puanları Ortalamaları	37
Tablo 2.5: Manipülasyon Sonrası Koşullara Göre Duygudurum Ortalamaları	39
Tablo 2.6: Manipülasyon Sonrası Koşullara Göre PANAS Ortalamaları	39
Tablo 2.7: Manipülasyon Sonrası Koşullara Göre Durumluluk Kaygı Puanı Ortalamaları.....	40
Tablo 2.8: Manipülasyon ve Görev Koşullarına Göre Düşünce Sayısı Ortalamalar	43
Tablo 2.9: Korelasyon Sonuçları	44
Tablo 2.10: Aracılık Değişkeni Sonuçları	45
Tablo 2.11: Beyin Fırtınası Oturumuna İlişkin Algı Puanları Ortalaması.....	48
Tablo 3.1: Araştırma Deseni ve Örneklem Dağılımı	52
Tablo 3.2: Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri	53
Tablo 3.3: Nötralizasyon Sonrası Duygudurum Puanı Ortalamaları	61
Tablo 3.4: Manipülasyon Sonrası Koşullara Göre Duygudurum Ortalamaları	61
Tablo 3.5: Manipülasyon Sonrası Koşullara Göre Duygudurum ortalamaları (PANAS)	62
Tablo 3.6: Manipülasyon Sonrası Durumluluk Kaygı Puanı Ortalamaları.....	62
Tablo 3.7: Manipülasyon ve Görev Türüne Göre Özgün Düşünce Sayısı Ortalamaları.....	63
Tablo 3.8: Manipülasyon ve Görev Koşullarına Göre Düşünce Sayısı Ortalamaları....	64
Tablo 3.9: Korelasyon Sonuçları	65
Tablo 3.10: Aracılık Değişkeni Sonucu	66
Tablo 3.11: Beyin Fırtınası Oturumuna İlişkin Algı Puanları Ortalamaları	67
Tablo 3.12: Beyin Fırtınası Oturumuna İlişkin Algı Puanları Ortalaması.....	68

ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Manipülasyon Koşulları, Yaratıcılık ve Derin Düşünce Aracılık Modeli	45
Şekil 2.2: Görev Koşulları, Yaratıcılık ve Derin Düşünce Arasındaki Aracılık Modeli...	46
Şekil 3.1: Görev Koşulları, Yaratıcılık ve Derin Düşünce Arasındaki Aracılık Modeli...	66
Grafik 2.1: Olumlu ve Olumsuz Duygudurum Puan Ortalamaları.....	40
Grafik 2.2: Manipülasyon Koşullarına Göre Düşünce Sayısı Ortalamaları	43
Grafik 2.3: Görev Türü Koşullarına Göre Düşünce Sayısı Ortalamaları	44
Grafik 3.1: Manipülasyon Koşullarına Göre Düşünce Sayısı Ortalamaları	65
Grafik 3.2: Görev Türüne Göre Düşünce Sayısı Ortalamaları	65

KISALTMALAR LİSTESİ

BF	: Beyin Fırtınası
BS	: Benlik Saygısı
DYK	: Dehşet Yönetimi Kuramı
EBF	: Elektronik Beyin Fırtınası
KDG	: Kültürel Dünya Görüşü
MS	: Manipülasyon Sonrası
TMT	: Terror Management Theory

GİRİŞ

Bireyin sürekli gelişen ve değişen dünyada hayatta kalabilmesi için uyum göstermesi gerekmektedir. Bu uyum sürekli yeni ihtiyaçlar ortaya çıkarmakta ve bireyi bu ihtiyaçlar doğrultusunda yenilik yapması, yeni şeyler oraya koymasına için devamlı bir çaba içerisinde tutmaktadır. Yaratıcılık arayışı, yenilik ve üretim, zihinsel süreçler gerektiren bazı aşamalar içerir (Amabile 1983). Birey, sahip olduğu benlik farkındalığının sonucu, ölümlü olduğunun farkındadır. Bu nedenle birey hayatta iken, yaşamını daha mutlu ve daha konforlu sürdürebilmek için yaratıcılığını ortaya koymakta ve böylelikle yeni eserler, ürünler üretmektedir. Yaratıcılık kimi zaman kullanılacak bir eşya, kimi zaman bir kitap, bir müzik albümü ya da sağlık alanında bir çalışma, bilimsel bir kuram olarak ortaya çıkabilmektedir. İnsan zekâsının bilinçli olması ve kendi ile ilgili farkındalığının olması ve bu farkındalıkla birlikte kendisi ile ilgili düşünceler ortaya koyabilmesi, insanı diğer hayvanlardan ayıran en önemli yeteneğidir. Birey içinde yaşadığı çevrenin değer, yargı, ahlak, kültür, örf ve adetler gibi çeşitli biçimlerde ve bileşimlerden oluşan uyaranlarından etkilenmektedir. Bu uyaranlar, bireyin benlik değerine katkıda bulunan önemli uyaranlardır. Bireyin doğumundan sonra başlayan süreçte, birey çevre ile sürekli temas halinde ve etkileşim içinde kalmakta ve döngü haline gelen bu süreç bireyin yaşamı boyunca devam etmektedir. Bireyin edindiği bütün benlik değerleri, bireye aidiyet duygusu içinde işlenmektedir. Birey bu benlik değerini devam ettirmek ve muhafaza edebilmek için çaba göstermektedir (Yavuz Güzel 2012). Yavuz Güzel (2012), yaşamın doğum, büyüme ve ölüm gibi evrelerinin sıralı ve standart olduğunun farkında olan bireyin, kendi yaşamının da sonlu olduğunu bildiğini ve ölümün her yerde, her zaman ve her şekilde meydana gelebileceğinin de farkında olduğunu ifade etmektedir. İnsanın kendi farkındalığı olması ve ölümlülüğünü bilmesi, başlı başına bir stres ve tehdit unsurudur. Ölüm farkındalığı ile ilgili oluşan bu tehdit ve stresin tetiklediği gerilim, ölüm kaygısını oluşturur (Greenberg vd. 1997). Bunun nedenlerine bakıldığında Yalom'un (2000) "Ölüm korkusu her zaman ve her yerde bulunur ve ölüm korkusu o kadar büyüktür ki,

hayat enerjisinin büyük bir bölümü ölümün inkârında harcanır" tanımı ile yeterince özetlemiş olduğu görülmektedir.

Ölümün farkında olmak, insanlarda dehşet oluşturmakta ve derin düşüncelere neden olmaktadır. İnsanların kendi ölümlerini hatırladıklarında nasıl tepkide bulundukları Dehşet Yönetimi Kuramında (Terror Management Theory) açıklanmaktadır (Greenberg vd. 1997). Bu kuralın temelindeki mantık, insanların var olmak için doğuştan bir güdüye sahip oldukları ve ölümün hatırlanmasının insanlarda dehşete yol açtığıdır. İnsanlar bu potansiyel dehşetle baş edebilmek için dünya görüşüne sığınmakta ve kendilik değerini arttırmaya çalışmaktadır. Dünya görüşüne dayalı savunma mekanizması insanlarda standartlara ve değerlere daha fazla bağlanmayla ilgilidir. Öte yandan kendilik değerini güçlendirme bir kültür içerisindeki standartlara ve değerlere ulaşma inancını pekiştirmektedir. Dünya görüşüne dayalı savunma ve kendilik değerini güçlendirme insanlarda ölümsüzlük duygusu yaratmaktadır (Greenberg 1986).

Yaratıcılığın hem orijinal hem de uygulanabilir çözümler bulmada ve bireyler ve toplumlar üzerinde büyük bir etkisi vardır. Bu nedenle kültürel dünya görüşüne sarılmanın, kendilik değerini artırmanın ya da yaratıcı eylemlerde bulunmanın sembolik ölümsüzlüğe ulaşmanın bir yolu olabilir (Sligte vd. 2013). Bununla birlikte ölüm belirginliğinin yaratıcılık üzerindeki etkisi çelişkili sonuçlar vermektedir. Örneğin bir çalışma ölümlülüğün belirgin olmasının, grup yararına verilen yaratıcı görev performansı arttırdığını göstermektedir (Routledge 2008). Başka bir çalışmada ise yaratıcı eylemin sosyal ızalasyonla veya suçlulukla ilişkilendirilmesinin yaratıcılığı azalttığı, ancak yaratıcı eylemlerin/eserlerin insanlarla paylaşılabilir olmasının, sosyal yansımaların yapılabilmesi durumunda yaratıcılığı arttırdığı rapor edilmiştir (Arndt vd. 1999).

Son zamanlarda yapılan bir çalışmada ölüm belirginliğinin hatırlatılmasının yaratıcılığı azalttığını, ancak bireyler bir miras bırakacaklarını veya ölümsüz olacaklarını düşündüklerinde ölüm belirginliğinin yaratıcılığı arttırdığını göstermektedir (Sligte vd. 2013). Sözü edilen bu çalışmada katılımcılar bir hayvanın yaşam süresinin kısa veya uzun olmasına bağlı olarak isim üretme görevine tabi tutulmuşlar ve bunun

sonucunda da bazı hayvan kafeslerine farklı sürelerde (10 yıl / 100 yıl) katılımcıların ve buldukları isimlerinin asılacağı söylenmiştir. Sonuç olarak ölümlülüğün belirgin olduğu veya hatırlatıldığı gruplar, kontrol grubuna (diş ağrısı) göre daha fazla yaratıcı isimler üretmişlerdir. Böyle bir manipülasyon insanlarda sembolik ölümsüzlük oluşturulmaya çalışılmıştır. Başka bir deyişle insanların kendi ölümünü düşündükten sonra yaşamlarında kendilerine ait nasıl kalıcı eserler (miras) bırakacağı konusu nesli tükenmekte olan bir hayvana isim verilmek sureti ile gerçekleştirilmiştir. Dolayısı ile araştırmaya katılan kişiler konuyu yaşamlarında önemli görmediklerinde, önemli gördükleri duruma göre farklılık gösterebilir. Bu nedenle bireylere sembolik ölümsüzlükle ilgili kendi hayatları ile daha özgür davranabilecekleri bir görev olarak kalıcı eser bırakma fırsatı verilmesi durumunda nasıl bir yaratıcılık performansı göstereceği araştırılmalıdır. Ayrıca DYK'na göre ölüm belirginliği hipotezinin, yaratıcılık üzerinde direk bir etkisinin olup olmadığı konusunda çalışmalar olduğu ancak, literatürde tanımlı kurallar çerçevesinde beyin fırtınası tekniği ile yapılan bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu araştırmada literatürle uyumlu manipülasyonlar yapılarak ölüm belirginliğinin hatırlatılması koşulunun, diş ağrısı koşulu ve nötr koşuluna göre kalıcı eser bırakma görevi ve mekanik bir görev olan kağıt atac görevinin beyin fırtınasında yaratıcılığı nasıl etkileyeceği incelenmektedir. Bu araştırmamızda ölüm belirginliğinin hatırlatılması sonucunda bireyde oluşan dehşetin, nötr grubunda olan katılımcılara göre kalıcı eser bırakma görevinde bulunan katılımcıların daha az yaratıcı olacaklarını öngörülmektedir. Ayrıca planlanan ikinci çalışmada da zamansal (şuanda ve gelecekte) olarak manipüle edilen ölüm belirginliğinin yaratıcılık üzerinde etkisi olacağı ve şuanda ölüm belirginliği koşulunda olan katılımcıların, gelecek zamanda ölümün belirginliği koşulunda olan katılımcılara göre daha az yaratıcı davranacakları sağduyuya daha yakın durmaktadır. Yine ikinci çalışmada da her iki manipülasyon koşulunda da görev türü etkisinin gözlenebileceği beklenmektedir. Bu araştırmanın ayrıntılarına girmeden önce ölüm belirginliğinin etkisini ve yaratıcılıkla olan ilişkisini kuramsal olarak tartışmak faydalı olacaktır.

I. BÖLÜM

1. KURAMSAL TEMELLER VE İLGİLİ LİTERATÜR

1.1. Yaratıcılık

Her daim büyüyen, gelişen ve hareket eden insanın hayatında sistematik olarak oluşan bir düzen vardır. Bu düzenin alt yapısındaki temel taşların başında düşünme, muhakeme etme, tartışma, karar verme gibi bilişsel süreçlerin geldiği söylenebilir. Bu bilişsel yapılar birbirini etkileyerek yaratıcılığı tetiklemektedir. Birey bu etki sayesinde sıradanlığın dışına çıkabilmekte, farklı ve yeni olan ürünler ortaya koyabilmektedir. Bu farklılıklara ve yeniliklere sosyal çevre, bilim, tıp, sanayi, ekonomi, medya, otomotiv sektörü vb. gibi insanın olduğu her yerde ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde her geçen zaman diliminde büyük yenilikler ve değişiklikler meydana gelmekte, yeni diye telaffuz edilen her şey çok çabuk eskimektedir. Böyle bir sürecin insanı daha çok gayret ve çaba ile yaratıcılık dediğimiz farklı ve daha yeniyi bulma çabasına daha fazla yönelttiği düşünülmektedir. Yaratıcılık sözlük anlamına bakıldığında zaman, yaratıcı olma durumu, yaratma yeteneği ve her bireyde var olduğu kabul edilen, bir şeyi yaratmaya iten farazi yatkınlık olarak tanımlanmaktadır (TDK 2015, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.567bd589429060.02001301/, 19 Haziran 2014'te erişildi). Başka bir tanımda ise yaratıcılık, insanın içsel varlığını keşfetmesi, kendini tanıması, yaşam ile baş etme stratejilerinden birisi ve kendini gerçekleştirmesidir (Maslow 1973; May 1976; Roger 1961 Aktaran: Cropley 2006). Moustakis'e (1977) göre; yaratıcılık bireysel olarak, kendi hayatını ve yolunu çizebilmek olarak tanımlanmaktadır (Aktaran: Cropley 2006). Nijstad ve diğerlerine (2010) göre, yaratıcılık için insan büyük bir rezerve sahiptir ve bu rezerv insana aya çıkma, dvd kaydediciyi icat etme, araştırma hipotezi kurma, sanat yapma ve şiir yazma vb.

olanaklar sağlar. Diğer bir tanıma göre yaratıcılık, yeni ve orijinal düşüncelerin geliştirilmesidir (Amabile 1983; Kasof 1995). Simonton (2000), her gün karşılaşılan problem veya sorunlarla baş edebilmek için çözüm sunmak gerektiğini ve bu çözümlerin yaratıcılıkla mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

Tarihsel süreçte yaratıcılık kavramının tanımına bakıldığı zaman 100 yılı aşkın yapılan tanımlamaların günümüze geldiği görülmüştür. Kültür ve çevreden etkilenebilen yaratıcılık kavramı bir çok kültürde farklı tanımlanmış olup, kimisinde kavramsal olarak tek kelime ile tanımlanmış, kimisinde ise süreç şeklinde bir bütün olarak tanımlanmıştır (Rouquette 1994). Yaratıcılığın, bireyin değerlendirilme beklentisinden, çevresindeki sınırlı seçeneklerden, diğerleri ile rekabetten ve yaratıcılık sonucunda sunulan ödüllendirmeden etkilediği ifade edilmiştir. Bu nedenle yaratıcılık, bireyin motivasyonu ile ilişkilidir, bu ilişki birçok faktör tarafından etkilenmektedir (Amabile 1983). Öte yandan, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları sinerjinin gruplarda performansı daha çok arttıracığına dair öneriler bulunmaktadır (Paulus 2000).

1.1.1. Yaratıcılık Kuramları

Birey ve gruplardaki yaratıcılığın artırılıp artırılamayacağı, yaratıcılık eğer artırılabilirse hangi yöntemlerle ve ne şekilde artırılabilirliği birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu yöntemlerin başında bilişsel uyarımlar yer almaktadır. Bazı araştırmalarda verilen bilişsel uyarım örneklerinin, katılımcıların yaratıcılık kaynağını unutturduğu ve böylelikle ortaya çıkacak yeni düşünceleri engellediği rapor edilmiştir (Smith vd. 1993). Marsh ve Landau (1995) tarafından yapılan bir diğer araştırmada, katılımcılara verilen bilişsel uyarım örneklerinin, katılımcılar tarafından direk alındığı ve olduğu gibi kullanıldığı, ancak yeni herhangi bir düşünce üretilmediği bulunmuştur. Açıklanan bu çalışmalar, örnek göstermenin, ipucu sunmanın ve bilişsel uyarılmanın olumsuz sonuçlarını göstermektedir.

Coşkun ve diğerleri (2000) tarafından yapılan çalışmada, beyin fırtınası oturumunda katılımcılara beyin fırtınası probleminin kategorilerini veya alt öğelerini göstermenin ya da diğer katılımcıların düşüncelerini paylaşmanın (etkileşim), uyarıcı

etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıklamayı destekleyen bazı kuramlar bulunmaktadır. Bu bölümde bu açıklamaları destekleyen kuramlar incelenecektir.

1.1.1.1. Yerkes-Dodson Uyarılma Yasası (Yerkes- Dodson Stimulation of Law) (Yerkes ve Dodson 1908):

Uyarılma yasası, yaratıcılıktaki bilişsel süreçlerle ilgili ortaya atılan ilk kuramlardan sayılmaktadır. Yasaya göre, çok uyarım verilmesinin her zaman performansı olumlu etkilemeyeceği, performans ile uyarılma arasında ters U ilişkisi olduğu ortaya koyulmuştur. Daha açık ifade etmek gerekirse yüksek uyarılma, katılımcılara kolay görev verildiği zaman performansı arttırmaktadır. Performansın artırılabilmesi için uyarılmanın düzeyi ile görevin zorluk – kolaylık düzeyinde etkili olduğu söylenmektedir (Yerkes ve Dodson 1908).

1.1.1.2. Bilişsel Uyarılma Modeli (Cognitive Stimulation Model; Coşkun vd. 2000; Dugosh vd. 2000; Paulus 2000):

Beyin fırtınası oturumlarında oluşturulan gruplara, oturum esnasında verilecek olan görev ile ilgili, farklı kategorilerden oluşan uzak çağrışımsal özelliğe sahip ne kadar uyarıcı verilirse, grupların performansının daha başarılı ve yüksek olacağı çalışmalarla ortaya konmuştur (Coşkun vd. 2000; Coşkun 2005b; 2005c). Benzer bir şekilde, katılımcılara çok sayıda düşünce örnekleri vermenin, az sayıda vermeye göre yaratıcılığı daha fazla artırdığı bulunmuştur (Dugosh v.d. 2000). Ayrıca her ne kadar uzak (ıraksak) çağrışımsal uyarıcıların performansı arttırdığı ifade edilse de, yakın (yakınsak) çağrışımsal uyarıcılarında performansı olumlu etkilediğini ortaya koyan çalışmalarda bulunmaktadır (Coşkun 2009).

1.1.1.3. Bellekte Düşünce Arama Modeli (Search for Ideas in Memory Model; Nijstad vd. 2002; Nijstad ve Stroebe 2006):

Bu modele göre birey düşünce üretirken, iki aşamadan geçmektedir: 1) bilgi aktive etme ve 2) düşünce üretme. Bu modele göre uyaranlar beyinde imgelerle (zihinsel görüntülerle) temsil edilmektedir. Uyaranlar beyin fırtınası probleminin bir

parçası veya daha önce üretilmiş düşünceler şeklinde olabilir. İmgelerle temsil edilen bu uyarıların aktive edilmesi ipuçlarıyla gerçekleşmektedir. İpuçları uzun süreli bellekte diğer imgelerin çağrılmasını veya aktive edilmesini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla bilgi aktive etme aşaması ipuçlarına dayalı olarak imgelerin aktive edilmesine karşılık gelmektedir. Düşünce üretme aşamasında birey aktive edilen imgelerle yeni düşünceler veya bilgi yapıları oluşturmaktadır. Bu modele göre birey aktive edilen imgelerle yakın bağlantılı olan imgeleri semantik bellekte daha fazla aktive edecektir. Birey düşünce üretiminde sınırlandığında, ipuçlarıyla yeni bir imge veya yeni düşünce arayışına başlamaktadır. Düşünce üretme aşaması bilişsel olarak üst düzey bir faaliyettir ve oldukça zaman veya enerji almaktadır. Grup içinde bulunmak, daha fazla ipuçlarıyla yeni imgelerin ortaya çıkmasını artıracak, bireyin imge arayışını zamansal olarak azaltacak ve imgeler arasındaki geçişleri arttıracak, bu da performansı olumlu etkileyecektir (Nijstad ve Stroebe 2006).

1.1.1.4. Çağrışimsal/Anlamsal Bilgi Ağı Modeli (Semantic Network Model: Paulus ve Brown 2007):

Grup içerisinde katılımcıların düşüncelerini birbiri ile paylaşması, bireyde anlamsal çağrışım uyandırmaktadır. Bireyler birbirini anlamsal olarak uyarmaktadırlar. Bu durum Collins ve Loftus (1975) tarafından ortaya atılan birbiri ile ilgili düşünceler birbirini etkiler ve uyarır düşüncesini desteklemektedir. Günlük, basit kelime uyarıları verilen grubun, orijinal, değişik kelime verilen gruba göre daha fazla düşünce ürettiği görülmüştür (Dugosh ve Paulus 2005). Coşkun (2009) tarafından yapılan çalışmada beyin fırtınası gruplarına birbiri ile ilişkili (yakın) kelime çiftleri (kalem-kağıt) ve birbiri ile ilişkisiz (uzak) kelime çiftleri (kalem-ayakkabı) verilmiş olup, birbiri ile ilişkili olan kelimelerle egzersiz yapan grupların daha başarılı olduklarını ortaya koymuş ve çağrışimsal bellek kuramını desteklediğini göstermiştir. Bu modelle ilgili yapılan çalışmaların ortak sonucu; basit, günlük ve bilindik uyarıların, birbirini etkilediği ve peş peşe çağrışım yaparak yaratıcılığı arttırdığını göstermiştir.

1.1.1.5. Çift Yönlü Yaratıcılık Modeli (Dual Creativity Model, Nijstad vd. 2010 Baas vd. 2013):

Bilişsel uyarılma kuramından etkilenecek ortaya atılan bu modelin temelinde, derinlik (persistence) ve esneklik (flexibility) olmak üzere yaratıcılığa giden iki yol bulunmaktadır (Nijstad vd. 2010). Derinlik odaklanmış dikkat ile derinlemesine düşünme olarak tanımlanırken; esneklik ise, birbirinden farklı olan birden fazla alanda düşünme ile tanımlanır. Beyin fırtınasında, düşünce üretimi rastgele ve eleştirilmeden yapılırken, üretilen bu düşünceler değerlendirildiğinde kimisinin tekrar eden, işe yaramayan düşünceler olduğu, kimisinin ise yeni, özgün ve uygulanabilir olduğu ortaya çıkar, önemli olan burada üretilen düşüncelerin niceliğidir. Bunun nedeni ne kadar çok düşünce üretilirse, o kadar orijinal, özgün ve işe yarar düşünce ortaya çıkacaktır (Simonton 1997; 2003). Bu süreci etkileyen faktörlerin başında duygudurum gelmektedir. Bu kurama göre esneklik pozitif duygudurumu ile ilgiliyken, derinlik ise negatif duygudurumu ile ilgilidir (Gültepe ve Coşkun, 2013; Nijstad vd. 2010). Pozitif duygudurumda olan katılımcıların, düşündükleri konuyla ilgili daha geniş alan taraması yaptıkları, bu nedenle rastgele düşünce bulma olasılıklarının yüksek olduğu, bilişsel esnekliği tetiklediği ve böylelikle yaratıcılıkta esas olan nicelik prensibiyle yaratıcılığı arttırdığı rapor edilmiştir. Öte yandan negatif duygudurumda olan katılımcıların ise dikkatlerini daha çok odaklayarak, daha derin düşündükleri ve tek bir konuya daha çok odaklandıkları ifade edilmiştir (Hirt vd. 2008).

1.1.2. Yaratıcılığa İlişkin Literatür

Gültepe (2014), tarafından yapılan bir araştırmada, duygudurum ve yaratıcılık arasındaki ilişki incelenmiş ve yaratıcılığın duygudurumdan etkilendiği rapor edilmiştir. Pozitif duygudurumun daha kısa yönelimlerle daha farklı alanlarda düşünce üretmeye sevk ettiği, böylelikle yaratıcılığı arttırdığı, negatif duygudurumda ise üretilen düşünceye yoğunlaşıldığı, dikkatin odaklandığı böylelikle sebat, derin düşünceler üretildiği öne sürülmektedir (Nijstad vd. 2010; Coşkun ve Gültepe 2013). Pozitif duygudurumun, bilişsel esneklik sağlayarak, yaratıcılığı arttırdığı, Hirt ve diğerleri (2008) tarafından yapılan çalışma ile de desteklendiği görülmüştür. Biss ve diğerleri

(2010) tarafından yapılan bir çalışmada, bireylerin esnek düşünmelerinden dolayı odak problemi yaşadıkları, bu nedenle derin düşünemedikleri (sebat düşünme), bu durumda yaratıcılığı engellediği rapor edilmiştir.

Öğüt (2015), tarafından yapılan bir araştırmada ise yaratıcılıkla, olumlu ve olumsuz müzik manipülasyonu yapılmış ve müzik ile yaratıcılık arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Olumlu müzik dinleyen katılımcıların, diğer katılımcılarından daha fazla olumlu duyguya sahip oldukları, daha fazla esnek ve orijinal düşünce ürettikleri, böylelikle daha fazla yaratıcı oldukları bulunmuştur.

1.1.3. Beyin Fırtınası Tekniği

Birçok alana ilham veren, bu sayede yeni program ve teknolojilerinin gelişmesine katkı sağlayan, böylelikle yaratıcılığın ortaya çıkmasında kullanılan Beyin Fırtınası Tekniği, 1957 yılında Osborn tarafından ortaya atılmıştır (Osborn 1963). Beyin fırtınası, problemleri belirleme, çözüm önerileri sunmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Beyin fırtınası, sunulan önerilerin doğru ya da yanlış diye değerlendirilmediği her türlü soruna çözüm yolları bulmak veya üretmek için kullanılan bir tekniktir (Öğüt 2014). Beyin Fırtınası Tekniğinde üretilen düşüncelerin eleştirilmediği takdirde, düşünce sayısının artacağı, böylelikle niteliğin de artacağı ifade edilmiştir (Osborn 1963).

Osborn (1963), bu nedenle beyin fırtınasındaki grup yaratıcılığını ortaya koymak için, öne sürdüğü kuralları geliştirerek temel olarak dört kural olduğunu ve kurallarla beraber yaratıcılığın işlerlik kazandığını ortaya koymuştur. Bu kurallardan ilkinin “Düşüncelerin eleştirilmemesi”, gerekliliği olduğu, düşüncelerin üretime sırasında değerlendirilmesi durumunda, beyin fırtınasındaki yaratıcılığı engellediğini ortaya koymuştur. Camacho ve Paulus (1995) tarafından yapılan çalışmalarda bu sonucu desteklediği görülmüştür. Osborn’a göre, ikinci kural ise oturum sırasında “Akla gelen her şeyin söylenmesi” gerektiğidir. Böylelikle akla her gelen düşünce söyleneceğinden, düşünce sayısının da artacağı ve kaliteli düşüncenin ortaya çıkma ihtimalinin daha olası olacaktır (Osborn 1963). Yine beyin fırtınası oturumlarında üçüncü kural “Nitelikten

çok, niceliğe önem verilmesi (çok sayıda düşünce üretilmesi)” dir. Oturuma katılan katılımcıların, düşüncenin kalitesinden çok, sayısına önem verildiğinin, böylelikle standart düşünceleri ürettikten sonra kenara çekilen katılımcıların, sürekli aktif kalmasının amaçlandığı görülmektedir. Düşünce sayısı ile kaliteli düşünce sayısının paralellik gösterdiği, diğer bir deyişle düşünce sayısı arttıkça, kaliteli düşünce sayısının arttığı, başka çalışmalarla da desteklenmiştir (Diehl ve Stroebe 1987). Böylelikle çok sayıda düşünce üretilmesinin orjinallik ve uygulanabilirlikle ilişkili olduğu da ortaya konulmuştur (Diehl ve Stroebe 1987). Son kural olarak yine, yeni düşünce üretimi için katılımcıyı aktif tutmayı hedefleyen, “Üretilen düşüncelerin birbiriyle birleştirilerek veya geliştirilerek yeni düşünce üretilmesi” kuralıdır (Coşkun 2009; Coskun 2005a, 2005b; Coşkun ve Yılmaz 2009; Coşkun vd. 2000; Paulus ve Brown 2007).

Osborn (1963), beyin fırtınası kuralları uygulayan gruplarda bulunan bir bireyin, tek başına düşünce ürettiği duruma kıyasla iki kat daha üretken veya yaratıcı olacağı görüşünü ortaya atmıştır. Ancak daha sonra yapılan araştırmaların neredeyse tümü Osborn’un (1963) iddiasının tersini ortaya koymuştur (Parnes and Meadow 1959). Beyin fırtınası oturumlarında tek başlarına çalışan katılımcılardan oluşan ve nominal grup olarak adlandırılan grupların, birbirleri ile iletişim halinde olan katılımcılardan oluşan ve etkileşim grupları diye adlandırılan gruplardan daha fazla düşünce ürettiği rapor edilmiştir (Mullen vd. 1991). Yine başka bir araştırmada, tek başına düşünce üreten bireylerin oluşturduğu yapay veya nominal gruplar, etkileşim halinde bulunan aynı sayıda gruplara göre iki kat daha fazla performans göstermiştir (Deihl ve Stroebe 1987). Bunun nedenlerine bakıldığı zaman birbirleri ile bilgi paylaşan etkileşim gruplarının, aynı bilgi etrafında odaklandıkları ve kategori anlamında sınırlı kaldıkları ortaya konulmuştur (Stasser 1999). Yine başka bir çalışmada birbirleri hakkında bilgi sahibi olan etkileşim gruplarının, birbirlerini etkileyerek, grubun performansına uyum sağladıkları ve grupla kendilerini eşleştirdikleri görülmüştür (Kohn ve Smith 2010). Bu durum, son yıllarda beyin yazımı tekniğiyle değişmiştir. Düşüncelerini yazarak paylaşan grupların, nominal gruplara göre daha üretken oldukları bulunmuştur (Paulus ve Yang 2000). Sözel olarak düşüncelerini paylaşan grupların yaşadıkları bir takım engelleyici faktörler bulunmaktadır. Etkileşim grupları düşünceleri paylaşırken daha fazla değerlendirilme kaygısı, kaytarma veya boş verme, engellenme veya düşük

performansla eşleşme eğilimi göstermektedir (Deihl ve Stroebe 1987). Bu engelleyici faktörler beyin yazımında ortadan kalkmakta veya azalmaktadır.

1957 yılında ilk olarak Alex Osborn tarafından yaratıcılığın bir çıktısı olarak tanımlanan ve ortaya koyulan Beyin Fırtınası tekniği zamanla geliştirilmiş ve çeşitli formatlarda uygulanmaya başlanmıştır.

1.1.3.1. Sözel Beyin Fırtınası Tekniği

İlk olarak Osborn tarafından kullanılan bu teknikte, bireysel ya da grupla çalışan katılımcılar, oturum esnasında düşüncelerini sesli olarak ifade etmektedir. Ancak bu durumun kısa sürede problemleri olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı anda konuşmanın, anlaşılır ve belirgin olmadığı, bu nedenle süreci olumsuz etkilediği, katılımcıların birbirlerini bekleyerek konuştuklarında ise engellenme ya da unutma gibi üretim engelleyici sorunların yaşandığı ortaya çıkmıştır. Sıra ile birbirlerini bekleyen katılımcıların engellenme yaşadıkları, bunun sonucunda söyleyecekleri şeyleri unuttukları ya da düşüncelerini söylemekten vazgeçtikleri görülmüştür (Diehl ve Stroebe 1987; Nunamaker vd.1991).

1.1.3.1.1. Beyin Fırtınasındaki Üretim Kaybının Nedenleri

1.1.3.1.1.1. Değerlendirilme Kaygısı (Camacho ve Paulus 1995)

Değerlendirme kaygısı sorunu etkileşim gruplarında bulunan bireylerin eleştirilmekten ve olumsuz değerlendirilmekten dolayı yaşadıkları kaygıya işaret etmektedir. Bu sav, sosyal bir ortamda bulunan bir bireyin, ortamda bulunan diğer bireylerin kendisini eleştireceğini ve değerlendireceğini düşündüğü görüşüyle ortaya atılmıştır. Bu düşünce içerisinde olan bireyin grup içerisinde kendini ifade ederken zorlandığı, zaman zaman da kendini ifade etmekten kaçındığı bilinmektedir. Bütün bu durumlar değerlendirildiğinde, etkileşim grubunda olan bireyin gerçek performansının ortaya çıkmadığı savunulmuştur. Böylelikle gerçek performansını ortaya koyamayan bireyin, yaratıcılık performansı da olumsuz etkilenmektedir (Camacho ve Paulus 1995).

Bu konu üzerine başlangıçta yapılan bir araştırmada, değerlendirilme kaygısının etkileşim gruplarında daha fazla yaşanacağı tezi desteklenmemiştir (Diehl ve Stroebe 1987). Kurgulanan bu araştırma hem etkileşim hem de nominal gruplardan oluşturulmuş olup, araştırmanın örneklem grubuna, bir uzmanın kendilerini değerlendireceği bilgisi verilmiştir. Ancak araştırmanın sonucu her iki grupta (etkileşim-nominal) da performans düşüşünün olduğunu, etkileşim gruplarının bu durumdan daha fazla zarar görmediğini ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine Camacho ve Paulus (1995), etkileşim gruplarında kaygılı olan bireylerin incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Yaptıkları araştırmada, etkileşim kaygısını az yaşayan bireylerin oluşturduğu grupların daha fazla yaşayan bireylerin oluşturduğu gruplara göre neredeyse iki kat daha fazla düşünce ürettikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu gruplar, nominal gruplar kadar yüksek bir performans göstermiştir. Bu durum etkileşim kaygısının gruplarda performansı düşürdüğüne işaret etmektedir. Buna çözüm olarak, Camacho ve Paulus (1995), etkileşim gruplarının oluşturulması esnasında, yüksek kaygılı katılımcılar yerine, daha az kaygılı katılımcıların seçilmesinin, değerlendirme kaygısını en aza indireceğini, böylelikle üretimi arttıracaklarını savunmuşlardır.

1.1.3.1.1.2. Sosyal Kaytarma veya Boş Verme (Social Loafing or Free-Riding) (Diehl ve Stroebe 1987; Karau ve Williams 1993)

Sosyal kaytarma, gruplarda bulunmanın sonucu olarak yaşanan motivasyon düşüklüğüdür. Bu kavramla eş olarak boş verme (free-riding) kavramı kullanılmaktadır. Boş verme, bireyin grubun sonucuna olan katkısını bilişsel olarak önemsiz görmesinden kaynaklanmaktadır. Gruplarda performans çoğu kez ortak olarak değerlendirilmekte ve kimin katkı yaptığını belirlemek güçleşmektedir. Bu durumu değerlendiren bireyler çabalarını ister motivasyonel ister bilişsel olsun azaltmaktadırlar. Çalışmalar, grup içerisinde yer alan üyelerin, işi diğer üyelere atarak, işten kaçma (kaytarma) sergiledikleri ve bu durumun sık sık ortaya çıktığını, bu sonucunda toplumsal anlamda problem yaşandığını ortaya koymuştur (Karau ve Williams 1993). Collaros ve Anderson (1969) tarafından yapılan bir çalışmada, araştırmaya katılan grup üyelerine, diğer grup üyelerinin sergiledikleri başarı bilgisi verilerek, katılımcılar tarafından diğer katılımcılara ilişkin algılanan performans bilgisi değişimlenmiştir. Böylelikle

katılımcılar kendi performanslarını, diğer katılımcıların performansından düşük olarak değerlendirdikleri zaman boş verme (free-riding) yaşadıkları ve herhangi bir çaba içine girmedikleri ortaya konulmuştur.

Paulus ve Dzindolet (1993), yaptıkları çalışmada grupları ikiye ayırarak, bir gruba ortak mikrofon, diğer gruba ise bireysel mikrofonlar verdikleri, ortak mikrofon olan grupların, bireysel mikrofonu kullanan gruplara göre daha fazla sosyal kaytarma gösterdikleri görülmüştür. Bununla birlikte bireysel mikrofonları kullanan grupların performansının, nominal gruplara göre hala düşük olduğu rapor edilmiştir.

Sosyal kaytarma veya boş vermenin engellenebilmesi veya en aza indirilmesi ile ilgili Coşkun (2005c) tarafından yapılan bir araştırmada, gruptaki kişilere rol vermenin etkili olacağı ortaya konulmuştur. Ayrıca gruptaki bireyin, grupla bütünleşmesini, gruba aidiyet göstermensin sağlanmasını, bununla birlikte açık, bireye ait bir görev verilmesin de önemler arasında sayılabileceği ve düşünce üretimin arttırabileceği ifade edilmiştir (Coşkun 2005c; Paulus ve Dzindolet 1993; Paulus ve Yang 2000). Sosyal kaytarmayı engelleyecek bir başka öneri ise, gruba kolaylaştırıcı verilmesidir (Oxley vd. 1996). Gruba kolaylaştırıcı verilmesinin, düşünce üretimini olumlu yönde etkilediği ortaya koyan çalışma bulunmaktadır (Isaksen ve Gaulin 2005). Sosyal kaytarma ya da boş vermeyi engelleyecek diğer bir çalışmada ise katılımcıların performanslarının tanınabilir olmasıdır (Williams vd. 1981).

1.1.3.1.1.3. Üretim Engellenmesi (Product Bloking) (Diehl ve Stroebe 1991; Nijstad vd. 2003)

Üretim engellenmesi, etkileşim gruplarında performansı düşüren bir diğer sorundur. Etkileşim gruplarında bir kişi konuşurken, diğerleri dinlemek durumundadır. Bu engellenme düşüncelerin unutulmasına ve benzer düşüncelerin saklanmasına neden olmaktadır. Diehl ve Stroebe (1987) yaptıkları bir çalışmada, düşünceleri kırmızı ışıkla engellenen bireylerin, herhangi bir engel yaşamayan bireylere ve nominal gruplara göre daha az düşünce ürettiklerini göstermiştir. Meydana gelen üretim bloklanmasının, sıra beklerken düşüncelerin hızlıca ifade edilememesinden kaynaklı olduğunu, bu

durumunda düşüncelerin unutulmasına yol açtığı ve bunun da yeni düşünce üretimini kitlediği ifade edilmiştir (Nijstad vd. 2003). Daha sonra yapılan çalışmalar etkileşim gruplarında engellenmenin, unutmadan çok düşünce akışını bozmasından dolayı ortaya çıktığını göstermiştir (Nijstad vd. 2002). Üretim engellemesini önlemek için yapılan çalışmalarda, elektronik beyin fırtınası oturumlarında katılımcıların sıra bekleme gibi bir problemleri olmadığından, akıllarına gelen düşünceleri istedikleri zaman yazma fırsatı buldukları, böylelikle üretim engellemesine neden olduğu düşünülen, düşünce akışında herhangi bir ketlenme yaşamadıkları bulunmuştur (Paulus 2000).

1.1.3.1.1.4. Aşağı Doğru Performans Eşleşmesi-Uyuşum (Down ward matching) (Paulus ve Dzindolet 1993)

Aşağı doğru performans eşleşmesi /uyuşum, etkileşim gruplarında bulunan bireylerin, grup içerisinde en az işi yapan bireye odaklı olduğunu vurgulanmaktadır. Gruplarda, bireyler en düşük performansı gösteren üyeye kendi performanslarını eşleştirme eğilimi göstermektedirler. Paulus ve Dizondolet (1993), etkileşim gruplarının engellenme, değerlendirme kaygısı ve kaytarmadan dolayı düşük performans gösterdiklerini ve oturum ilerledikçe bu düşük performansın grup üyeleri tarafından benimsendiğini ileri sürmüşlerdir. Bu açıklamayı test eden doğrudan bir çalışma bulunmamasına rağmen etkileşim gruplarında, bireylerin performanslarının birbirlerine benzemesi durumu bir tür kanıt olarak değerlendirilebilir. Bu durumun önüne geçebilmek için yapılan çalışmalar, etkileşim grubundaki katılımcılara, karşılaştırma fırsatı ya da yüksek bir performans hedefi verilmesinin üretimi arttırdığını ortaya koymuştur (Coşkun 2000; Michinov ve Primois 2005; Paulus ve Dzindolet 1993).

1.1.3.2. Beyin Yazımı Tekniği

Sözel beyin fırtınası tekniğinin dezavantajlarını ortadan kaldırmak için Paulus ve Yang (2000) tarafından beyin yazımı tekniği geliştirilmiştir. Bu teknikte, sözel beyin fırtınası tekniğinden farklı olarak, gruplarda bulunan katılımcılara belirlenen standart ölçülerde kağıtlar verildiği, katılımcılardan verilen kağıtlara bir düşünce yazarak, yanındaki diğer grup üyesine vermeleri ve tanımlanan süre boyunca bu şekilde bu süreci

tekrar etmeleri istendiği görülmüştür. Bu yöntem ile düşünceleri birbiri ile yazılı olarak paylaşan katılımcıların, bilişsel olarak uyarıldıkları, böylelikle daha fazla üretken olduklarını ve üretim engellemelerini bertaraf ettiğini ortaya koymuştur (Paulus ve Yang 2000). Birçok çalışmada da, performansı olumsuz etkileyen faktörleri (değerlendirme kaygısı, sosyal kaytarma, üretim engellenmesi) azalttığı, bu nedenle de yaygın olarak kullanıldığı rapor edilmiştir (Coşkun 2005a; Heslin 2009). Sözel beyin fırtınası oturumlarında düşüncelerin sesli olarak ifade edilmesine karşın, beyin yazımı tekniğinde ise katılımcılar sessiz bir şekilde düşüncelerini kağıtlara yazarak ifade etmektedirler, bu da üretim engellemesini ve değerlendirilme kaygısını azaltan diğer bir faktördür (VanGundy 1983). Ayrıca bu teknik yarışma sağlayarak grup üyelerini daha fazla düşünce üretmeye motive etmektedir.

1.1.3.3. Elektronik Beyin Fırtınası (EBF) Tekniği

Üretim engellemesini en aza indiren diğer bir teknik ise, elektronik beyin fırtınası tekniğidir. Gruplar bilgisayar ekranları karşısına oturtturularak, bilgisayar yardımı ile oturumlar gerçekleştirilmektedir. Yazılan bütün düşünceleri kendi ekranlarından görebilen ve üretime katkı sağlayan gruplara etkileşim grubu denmekte, tek başına (düşünce paylaşımı yapılmadan) çalışan gruplara ise nominal (bireysel) gruplar denmektedir. Etkileşim grupları, nominal gruplara göre daha az üretim kaybı yaşamaktadırlar (Gallupe, Bastianutti ve Cooper, 1991). Bunun nedeni ise ekran karşısına oturan katılımcıların aklına gelen bütün düşünceleri beklemeden yazmalarıdır. Böylelikle birey düşüncelerini aklına gelir gelmez yazabilmekte, bu şekilde de akla gelen düşüncelerin unutulmasını engellenmekte ya da azalmakta, sonuç olarak bilişsel uyarılmanın etkisini ortaya koymakta ve yaratıcılığın ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır (Gallupe vd. 1991; Valacich, Dennis ve Connolly 1994). EBF’de ilk olarak değerlendirilmesi gereken husus, grubun büyüklüğü yani sayısıdır. Her ne kadar EBF üretim kaybına neden olan sorunlara çözüm olarak sunulmuş ve üretimi arttırdığı öne sürülmüş olsa da, grup sayısının performansı etkilediği bulunmuştur. Etkileşim ve nominal gruplardaki katılımcı sayısının, grup türü ve görev dışında da performansı etkilediği görülmüştür (Coskun 2000). Dokuz kişilik etkileşim gruplarının, nominal gruplara göre daha yaratıcı olduğu rapor edilmektedir (Dennis vd. 1996).

Araştırmacılar bu etkenleri azaltmanın yollarını araştırmanın yanında, beyin fırtınasında performansı ve yaratıcılığı arttırıcı yeni teknikleri de arayış içerisinde bulunmaktadır. Elektronik beyin fırtınası ve beyin yazımı gruplarda yaratıcılığı arttıran en temel teknikler olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında ıraksak düşünme egzersizi, bilişsel uyarım, kolaylaştırıcı yönergeler, yüksek bir hedef verme gibi tekniklerin beyin fırtınasında yaratıcılığı artırdığına ilişkin kanıtlar bulunmaktadır (Nijstad, Stroebe ve Lodewijkx 2002).

Ölüm belirginliğinin, yaratıcılık üzerindeki etkisini, esnek düşünmeden mi yoksa derin düşünmeden mi etkilendiğinin araştırılması gereken bir husustur. Eğer ölüm belirginliği yaratıcılığı azaltıyorsa, esneklik ve derinliğinde buna bağlı olarak azalması ve sonuç olarak yaratıcılığın düşmesi beklentilere uygun görülmektedir. Her ne kadar ölüm belirginliğini yaratıcılığı azaltıcı bir etki yapsa da verilen görevin zorluk/kolaylık derecesi bu etkiyi değiştirebilir (Yerkes ve Dodson 1908). Ölüm belirginliğinin beyin fırtınasındaki yaratıcılık üzerindeki etkisine değinmeden önce Dehşet Yönetimi Kuramı üzerinde durulacaktır.

1.2. Dehşet Yönetimi Kuramı

Kültürel Antropolog olan Ernest Becker (1973) yazmış olduğu “Ölümün İnkarı (The Denial of Death)” adlı kitabında, insanların ölümlü oldukları bilincine sahip oldukları, ölümün yapısal olarak belirsizlik içerdiği ve bu belirsizliğin kontrol edilemezliği beraberinde getirdiği, bundan dolayı insanların endişelendiği, kaygı duydukları ve bu kaygı ile mücadele edebilmek için ölümün reddi ve ölümsüzlük projesi (çocuk yapmak, sanatsal eser ortaya koymak) ile ölümü inkâr etmeye çalıştıklarını iddia etmiştir (Becker 1973, Aktaran: Greenberg 1986). Bireyin, mevcut olan ölümlülük duygusunun neden olduğu bu kaygıdan kurtulmak adına, ölümsüz bir yapıya sahip olmak için gayret gösterdiğini öne sürmektedir. Aynı zamanda, insanın yaşamındaki çoğu mücadelenin altında yatan güdünün ölüm kaygısından kaçınmak olduğundan bahsetmektedir (Becker 1976, Aktaran: Solomon vd. 1991).

Ernest Becker'den etkilenen Dehşet Yönetimi Kuramının (DYK) en temelinde, insanın ölümlü olduğunun farkında olduğu ve bu farkındalığın yaratmış olduğu dehşetten korunma güdüsüne eş zamanlı sahip olduğu iddia edilmektedir (Greenberg vd. 1986). DYK, bireyin ölümlü olmasının farkında olması ve buna yüklediği anlamın, yaşamında birçok problem oluşturduğunu ileri sürmektedir. İnsanın yaşamış olduğu ölümlülük bilincinin, kendisini büyük bir dehşete maruz bıraktığı söylenmektedir (Rosenblatt ve Greenberg vd. 1989).

DYK, ilk olarak sosyal psikologlar Tom Pyszczynski, Jeff Greenberg ve Sheldon Solomon tarafından 1986 yılında, motivasyonel bir kuram olarak ortaya atılmıştır. DYK, temelinde hem biyolojik hem de psikolojik bileşenler içeren ve bu yönüyle de Freud, Otto Rank ve Maslow gibi kurmacıları bir araya getiren birleştirici bir oluşum sergilemektedir (Baron 1997). Kuramın temelinde psikanalitik bileşenler olsa da, çalışmalara göreceli bir yapı sunması ile oldukça kabul gören bir motivasyonel kuram haline gelmiştir (Greenberg 1986; Paulhas ve Trapnell 1997).

Solomon ve diğerlerine (1991) göre, insanın olağan, sağlıklı bir hayat yaşayabilmesi için, insan ölüm düşüncesi karşısında yaşamış olduğu dehşeti kontrol edebilmeli ve idare edebilmedir. İnsan hayatında var olan ölümün doğası gereği, psikolojik açıdan olumsuz etkilenmekte, bu olumsuz etkilenmeden kurtulmak için çözümler üretmek durumunda kalmaktadır. Becker (1973) tarafından, ölümlülüğün vermiş olduğu varoluşsal bir kaygının olduğu, bundan kurtulmak için çeşitli çabalar gösterilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Becker 1973, Aktaran: Greenberg vd. 1990).

İnsanoğlu kültürel olarak kendisine benzeyen bireye olumlu tavır ve davranışlar gösterebilmekteyken, kendinden ve kültüründen farklı olan bireye ise olumsuz tavır ve düşmanca davranışlar sergileyebilmektedir (Greenberg vd. 1986). Ancak bireyin neden bu şekilde davrandığı, neden bu tür eğilimler sergilediğini bir neden ile açıklayabilmek oldukça zordur (Kökdemir ve Yeniçeri 2004). Greenberg, Solomon ve Arndt (2008), bireylerin yaptıkları şeyleri neden yaptıklarını, kültürel ve değer yargılarına neden bu kadar sadakat gösterdiklerini, benlik saygısına neden ihtiyaç duyduklarını ölüm korkusu

temelinde açıklamaya çalışmışlardır. Bu kapsamda dehşet yönetimi kuramı oldukça önemli bir açıklama getirmekte ve geniş bir alanda kabul görmektedir.

DYK'na göre iki ana öge öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, insanın diğer yaşayan canlılardan farklı olarak ölümlülüğün farkında ve bilincinde olması, ikincisi ise insanların diğer bütün canlılar gibi kendini koruma güdüsüne sahip olmasıdır (Florian vd. 2002). İnsan diğer canlılara göre bir takım bilişsel fonksiyonlara sahiptir ve bu fonksiyonların zaman zaman insanoğluna bedeli ağır olabilmekte olup, en önemli bedel ölümlülüğünün farkında, stres ve baskı altında bir hayat sürmesidir. Ölümlülüğün farkında olmak, buradaki anlamıyla “ölümlülüğün belirginliği” (Mortality Salience), bireyin her an öleceğini bilmesidir. Bulut (2015) tarafından yapılan çalışmada, ölüm belirginliğinin hatırlatılmasının bireyde içsel bir korku ya da dehşet yarattığı, bireyin bu dehşetle mücadele ederken içsel bir çatışma yaşadığı ve bu çatışma ile başedebilmek için bazı doğuştan gelen biyolojik olan doğrudan güdüler, sonradan edindiği kültürel dünya, benlik saygısı gibi sembolik güdüler ya da benlik değerini arttıracak, onu destekleyecek olana benlik genişleten güdüler kullandığı ifade edilmiştir.

Greenberg ve arkadaşlarına (1994; 2001) göre ölüm kaygısı ile baş ederken insanlar bilinçli ve bilinç dışı olmak üzere iki aşamada mücadele ederler. Bilinçli olarak yakınsak (inkâr, bastırma) ve bilinç dışı olarakta ıraksak (kültürel dünya görüşü (KDG), benlik saygısı (BS)) savunmalar kullanmaktadır. Bilinçdışı savunmalar psikolojik yapılar içerir (Greenberg vd. 1986; Pyszczynski vd. 2004). Leary ve Schreindorfer (1997) ise bireyin “Kültürel Dünya Görüşü” (Cultural Worldview) ve “Benlik Saygı” (Self-Esteem) sembolik yapılarını tampon olarak kullandığını ifade etmektedir.

İnsanlar ölümlü olduklarının düşüncesinden kurtulmak için kendilerine ait bir dünya görüşü oluştururlar ve bu görüşü savunurlar (Greenberg vd. 1986; Pyszczynski vd. 2004). Kültürel dünya görüşü, bireyin sahip olduğu hakikatlere ilişkin, bir takım sembolik düşünce ve yargılar barındırmaktadır. Bu yargı ve düşünceler kişinin sahip olduğu gerçeklerin, sağlam ve düzenli olmasına, çelişkiler barındırmamasına ve süreklilik arz etmesine hizmet eder. Ayrıca kültürlerde var olan sosyal yapılar, inançlar, değerler, grup özellikleri bireye sabit özellikler sağlamaktadır. Birey ait olduğu kültürün

bu standartlarına bağlıdır ve değişime direnç göstererek, savunmacı tutum sergiler. Bu kapsamda, birey ait olduğu kültüre bağlılık gösterdiğinde, kültürün kurallarına uyum sağladığı takdirde ölümsüzlüğe ulaşacağına inanır (Solomon vd. 1991).

Benlik saygısı, bireyin kültürel kurallara uyumunun, bireye geri dönütüdür (Pyszczynski vd. 2004). Kültürün barındırdığı standartları, benimseyen ve özümseyen bireyin bu kurallara uyum düzeyi ile paralel olarak benlik saygısı da artmakta ve birey kendini daha önemli ve değerli görmektedir. Artan bu benlik değerinin, ölümün belirginliği ile ortaya çıkan dehşeti azaltmada etkili olduğu görülmüştür (Greenberg 1992; Pyszczynski vd. 2004). Ayrıca bireyler oluşturdukları kültürel dünya görüşüne odaklanarak, benlik saygılarını arttırmaktadırlar ve böylelikle kendilerini daha iyi hissetmektedirler (Routledge vd. 2004). Diğer bir deyişle bireyin barındırdığı kültürel dünya görüşüne uygun davrandığı ölçüde, benlik saygısını da arttırdığı, böylece ölüm belirginliğinin yarattığı dehşeti bilincinden uzak tuttuğuna inanılmaktadır.

İnsanlara ölümlü oldukları hatırlatıldıkları zaman insanlar kültürel dünya görüşüne daha fazla sarılmakta, zıt olan kuralları veya değerleri savunan kişileri ret etmekte ve kendilik değerini yükseltmeye çalışmaktadır (Greenberg vd. 1997). Örneğin ölümlülük hatırlatıldığı zaman insanlar daha milliyetçi, daha önyargılı ve dış guruba daha yanlı davranabilmektedir (Hall vd. 2009; Rosenblatt ve Greenberg vd. 1989; Yum ve Schenck-Hamlin 2005). Ayrıca bu durumda siyasi olarak daha fazla ikna edici şekilde davranmaktadırlar. Buna ek olarak kendilik değerini yükseltme ölümlüğün hatırlatıldığı durumda ortaya çıkan olumsuz tepkileri azaltmaktadır (Greenberg vd. 1992). Kendilik değeri yüksek olan insanlar daha az savunmacı bir şekilde ölümün hatırlatıldığı duruma tepkide bulunmaktadırlar (Harmon - Jones vd. 1997). Kendilik saygısı düşük olan Avusturalyalılar ölüm hatırlatıldığında daha bireyselci olmaktadır, öte yandan Japonlar ölüm hatırlatıldığı zaman daha az bireysel davranmaktadırlar (Kashima vd. 2004; Pyszczynski vd. 2004).

Bugüne kadar yapılan çalışmalar sonucunda DYK'yı test etmeye çalışan üç hipotez olduğu, bunlara bakıldığında ölümün belirginliği hipotezi, anksiyeteden korunma hipotezi ve ölüm düşüncelerinin ulaşılabilirliği hipotezi olduğu görülmüştür

(Burke vd. 2010). Ölümün belirginliği hipotezine göre, kültürel dünya görüşü ve benlik saygısı, ölümün belirginliği durumunda oluşan dehşete karşı koruma sağlıyorsa güdüsel olarak birey bu savunmalara daha fazla sarılacaktır. Ölümün belirginliği, aynı kültürel dünya görüşünü savunan bireylere karşı olumlu tepkilere yol açarken, farklı ya da karşı kültürel dünya görüşüne sahip bireylere karşı olumsuz tepkilere yol açmaktadır (Pyszcynski vd. 2004).

İkinci hipotez kaygı tamponu hipotezi, anksiyeteye karşı tampon oluşturmayı savunmaktadır. Anksiyete oluşturan bir durum karşısında, bireyde savunma yapabilen bir koruyucu yapı varsa, birey bu yapıyı daha çok kullanmaktadır. Benlik saygısının, ölüm belirginliğinin yaratmış olduğu dehşet ile baş etmedeki etkisine bakıldığında, yüksek benlik saygısına sahip olan bireyler, düşük benlik saygısına sahip bireylere göre daha az korunma tepkisi göstermektedirler (Pyszcynski vd. 2004).

DYK'yı test eden diğer hipotez ölüm düşüncelerinin ulaşılabilirliği hipotezidir. Bu hipoteze göre, ölüm farkındalığına karşı bireyi koruyan herhangi bir yapı varsa bu yapıyı güçsüzleştirmek ya da sarsmak ölüme ilişkin düşünce ve bilişlerin ortaya çıkmasına neden olur (Hayes vd. 2010). Bunun sonucunda bireyin, kültürel dünya görüşüne bağlılığını ve benlik saygısını arttırdığı ifade edilmiştir (Doğulu ve Uğurlu, 2015).

1.2.1. Dehşet Yönetimi Kuramına Ait Ülkemizde ve Dünyada Yapılan Bazı Araştırmalar

Dünyada 25 yıla yakın bir süredir çalışılan DYK, ülkemizde yaklaşık 15 yıldır çalışılan bir konudur. Ülkemizde ilk çalışma 2001 yılında Aslıtürk tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk çalışmadan günümüze kadar geçen zamanda ülkemizde yaklaşık 20 çalışma yapıldığı, farklı konularla DYK ilişkisinin incelendiği görülmüştür (Doğulu ve Uğurlu 2015, Bulut 2015).

DYK'nın hipotezleri olan ölümlülüğün dikkat çekici hale getirilmesi hipotezi ve kaygı tamponu hipotezlerini konu alan ve alan yazın inceleyen çalışmalara bakıldığında,

ülkemizde ilk çalışma Aslıtürk (2001) tarafından yapılmıştır. Toplulukçu ve Bireyselci Kültüre sahip bireylerle yapılan çalışmada, katılımcılara manipülasyonlar uygulanarak, Kişisel Ölüm Korkusu Ölçeği (Florian ve Kravetz 1983), Sosyal İhlâl Ölçeği (Florian ve Mikulincer 1997), Kişisel İhlâl Ölçeği ve Sosyal Kahramanlık Ölçeği kullanılmış, deney grubundaki toplulukçu kültüre sahip bireylerin, kontrol gruplarındakilere oranla sosyal kahramanlıkları daha fazla ödüllendirdiği, bireysel ve sosyal ihlallerde bulunan kişilere daha fazla ceza verdikleri görülmüştür.

Diğer bir çalışma ise Şimşek (2005) tarafından yapılmıştır. Ölüm korkusu ile kişisel iyi oluş hali arasındaki ilişki, herhangi bir manipülasyon yapılmadan, sadece uygulanan ölçek skorlarının karşılaştırılması ile yapılmıştır. Bağlanma türlerinin ölüm korkusu üzerinde etkili olduğu, kişisel iyi oluş hali ile ölüm korkusu arasında aracı değişken olduğu, kişisel dünya görüşü ve kişisel benlik değerinin ölüm korkusu ile mücadele etmede çok kullanışlı olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bozo ve diğerleri (2009) tarafından genç yetişkin ve yaşlılarla katılımcılarla yapılan çalışmada, sağlığı savunma örüntüsünün, ölümün hatırlatılmasından (belirginliğinden) etkilenip etkilenmediği araştırılmıştır. Katılımcı gruplara ölümle ilgili hikâyelerle manipülasyonlar uygulanmış ve katılımcıların sağlıkla ilgili savunma örüntüleri ölçülmüştür. Ölümün hatırlatıldığı (belirginliği) koşulunda olan genç yetişkin katılımcıların, yaşlılara göre sağlıkla ilgili savunmacı oldukları, sağlığı daha fazla önemseyen düşünceler bildirdikleri görülmüştür. Aynı çalışmanın kontrol grubunda yer alan genç yetişkinlerin ve yaşlıların sağlıkla ilgili savunmacı düşünceleri arasında fark olmadığı, bunun da ölüm belirginliğinin, bireyleri sağlıkla ilgili savunmacı örüntüler göstermelerine yol açtığı bulunmuştur.

Kökdemir ve Yeniçeri (2010) tarafından, ölümün dikkat çekiciliği hipotezini, kültürel değerler üzerindeki sebat tepkiyi sınavan bir çalışma yapılmıştır. Türkiye’de özel üniversite ve kamu üniversitelerinde okuyan öğrenciler üzerinde yapılan bu çalışmada, öğrencilere özel ve kamu üniversiteleri hakkında yazılar sunulmuştur. Özel üniversitede okuyan öğrencilerin, kamu üniversitesi lehine olan yazıdan ziyade özel üniversite lehine olan yazıya daha olumlu tepkiler verdikleri görülmüştür. Yine aynı

araştırmanın ikinci deneyinde ölümün dikkat çekiciliğinin hatırlatıldığı grupta yer alan öğrenciler, kontrol koşuluna göre İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler için daha az kaynak ayrılması konusunda görüş bildirirken, aynı öğrenciler Türkmenistan ile ilişkilerin güçlendirilmesi için daha fazla kaynak ayrılabilceği konusunda görüş bildirdikleri rapor edilmiştir.

Koca - Atabey ve Öner - Özkan (2011) tarafından yapılan bir başka araştırmada ise, ölümün dikkat çekiciliğinin, varoluşçu ya da savunmacı dini görüşleri olan ve tutucu tavırlara sahip katılımcılar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Katılımcılara ölümün dikkat çekiciliğini hatırlatan manipülasyon yapıldıktan sonra, katılımcılara koşullara tabi tutulmuştur. Ölüm hatırlatıldığı koşulda olan katılımcıların, kontrol grubunda olan katılımcılara kıyasla daha fazla muhafazakâr davrandıkları bulunmuştur. Ancak varoluşsal dini görüşlere sahip bireylerin tepkilerini, ölümün dikkat çekiciliği hipotezinin yordamada yetersiz kaldığı şeklinde yorumlanmıştır.

Yavuz-Güzel'in (2012) doktora tezinde ise, belirsizlik (Belirsizlik Yönetimi Modeli; Van den Bos ve Lind 2002; Van den Bos 2009), ölümlülük (Dehşet Yönetimi Kuramı; Greenberg vd. 1997) ve psikolojik dışlanma (Psikolojik Dışlanma Modeli, Williams 2007) konuları incelenmiştir. Kültürel değerlerin olumlu ve olumsuz öyküleme ile ihlal edildiği araştırmada, sadece ölümün hatırlatıldığı durumda değil, psikolojik dışlanma ve belirsizlik durumunda da katılımcıların kültürel dünya görüşüne daha fazla sarıldıkları gözlemlenmiştir.

Dünyada yapılan çalışmalardan bir tanesi Yum ve Schenck-Hamlin (2005) tarafından ABD'de yapılmıştır. Bu çalışmada ABD'de 11 Eylül Terör saldırısından sonra insanların tepkileri ölçülmüş ve kendi kültürlerinden olan insanlarla daha çok zaman geçirdikleri, sohbet ettikleri, Arap Müslümanları bağnazlıkla suçladıkları görülmüştür. Bu araştırmada insanların kültürel dünya görüşlerine daha sıkı sarıldıkları ve bunu tehdit eden diğer gruplara daha düşmanca yaklaştıkları ortaya konulmuştur.

Hall ve diğerleri (2009) tarafından İsrail'de 1136 yetişkin kişi üzerinde yapılan kapsamlı bir çalışmada DYK'nın, kültürel dünya görüşü ve özsayı ile ilgili savlarını

destekler yönde verilerin bulunduğu rapor edilmiştir. İnsanların kendilerine benzeyen ve kendi kültürlerinden olan insanlara daha ılımlı ve yardımsever davrandığı ortaya konulmuştur.

1.3. Ölüm Belirginliği ve Yaratıcılık

Ölüm belirginliği ve yaratıcılık konusunda ilk araştırmalar Arndt ve diğerleri (1999) tarafından DYK çerçevesinde yaratıcılık, suçluluk ve sosyal yansıtma ile ilgili yapılmıştır. Bu çalışmaya göre bireyin ortaya koyduğu yaratıcı eylem veya eserler toplumdan uzaklaşmayı, izole olmaya mal oluyorsa ve bireyde bundan dolayı suçluluk oluşturuyorsa, birey yaratıcı eylemden veya yaratıcı eser bırakmaktan kaçınmaktadır. Ancak birey ortaya koyduğu yaratıcı eylem veya yaratıcı eserleri toplumla paylaşabiliyorsa, topluma yansıtabiliyorsa daha fazla çaba sarf etmeye yönelmektedir.

Diğer bir çalışma, Routledge, Arndt ve Sheldon (2004) tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada ölüm belirginliği sonrası ortaya çıkan dünya görüşünü savunma eğiliminin görev türüne bağlı olarak değişip değişmediği incelenmiştir. Katılımcıların ikiye bölünerek ölüm belirginliği (ölümlerini düşünme) veya kontrol koşuluna (dış ağrısını düşünme) maruz bırakıldıktan sonra üç farklı koşula (yaratıcı koşul, uyma koşulu ve paylaşılan değerler koşulu) atandıktan sonra, katılımcılardan bir tişört tasarımı yapmaları istenmiştir. Yaratıcılık koşulunda olan katılımcılardan mümkün olabildiğinde yaratıcı bir tişört dizayn etmeleri istenmiştir. Uyma koşulunda olan katılımcılardan ise kendilerinin memnun olacağı değil, başkalarının memnun olacağı şekilde tişört tasarımları talep edilmiştir. Paylaşılan değerler koşulunda olan katılımcılardan ise başkaları ile paylaşılan değerleri yansıtarak tişört dizayn etmeleri istenmiştir. Katılımcılara bir tişört taslağı çizim olarak verilmiş ve on renkli kalemin olduğu bir kutu verilerek dizayn oluşturmaları istenmiştir. Katılımcılar daha sonra Amerika yanlısı (Amerika'nın ekonomik fırsatlar sunması, özgürlük ve güvenlik sağlaması) veya Amerika karşıtı (Amerika'nın ekonomik adaletsizliklerle dolu olması, para ve kazanca kültürel önem verilmesi, sempatinin az olması) bir paragraf okumuşlardır. Paragrafları okuduktan sonra, 9 ölçekli bir ölçek üzerinden paragrafın

yazarına ilişkin üç sorudan oluşan bir değerlendirmede bulunmuşlardır. Bu üç soru katılımcıların; yazardan ne derece hoşlandıkları, yazarı ne kadar zeki buldukları ve yazarı ne kadar bilgili/deneyimli buldukları ile ilgiliydi. Ayrıca katılımcılar yazının kapsamıyla ilgili iki soruyu da değerlendirmişlerdir. Bu sorular paragrafta iddia edilen konulara katılımcıların ne derece katıldıkları ve bu iddiaların ne derece gerçek olduğuyla ilgiliydi. Araştırmanın bulguları şu şekildedir. Ölüm belirginliğinden sonra uyma koşulunda olanların dünya görüşünü savunma eğilimleri (puanları) artmıştır. Dünya görüşünü savunma puanları 5 sorunun toplanmasıyla oluşturulmuş ve bu sorulardan oluşan ölçeğin güvenirliği .84'tür. Değerleri paylaşma koşulunun savunma eğilimini arttırmadığı görülmüştür. Ölüm belirginliğinden sonra yaratıcı bir görevde bulunmak kültürel dünya görüşünü savunma eğilimini azaltmıştır. Bu araştırmanın yaratıcılık açısından önemli sonuçlarından biri tişört dizayn etmeyle ilgili olan sonuçlarıdır. İki bağımsız hakem dizayn edilen tişörtleri ne derece yaratıcı olduklarını değerlendirmişlerdir. Yaratıcı koşulda olan katılımcıların tişörtleri hakemler tarafından diğer koşullara göre daha yaratıcı olarak değerlendirilmiştir. Yaratıcı koşulda olan katılımcılar, uyma ve paylaşılan değerler koşulunda olanlara göre daha çok özgün tişörtler dizayn etmişlerdir. Uyma ve paylaşılan değerler koşulunda olan katılımcılar yaratıcı koşulda olanlara göre grup bağlantılarına yönelik daha fazla dizaynlar üretmişlerdir. Bütün bu bulgular yaratıcılık açısından ele alındığında yaratıcı koşulda olanların diğer koşuldakilere göre daha az savunmacı davrandıkları görülmüştür. Böylelikle yaratıcı bir görevle uğraşma, farklı dünya görüşlerine toleranslı olmayı aktive edebilir. Diğer bir deyişle yaratıcı olan birey, daha farklı düşünmekte böylelikle daha farklı savunma mekanizmaları bulabilmekte, birden fazla savunma sistemi kullanabilmektedir. Bu sonuç DYK'nın birey için genellenmiş kültürel dünya görüşü savunma mekanizması ile uyuşmamaktadır.

Ölüm belirginliği ortamda olduğu zaman (söz konusu olduğunda) yaratıcılığın nasıl etkilendiğini inceleyen diğer bir çalışma ise Routledge ve diğerleri (2008) tarafından yapılmıştır. Routledge ve diğerleri (2008) ölüm belirginliğinin, yaratıcılığı olumlu veya olumsuz etkileyebileceğini öngörmüşlerdir. Özellikle, sosyal bağlantıları tehdit eden bir konu olduğunda ölüm belirginliği yaratıcılığı azaltmaktadır. Öte yandan sosyal bağlantıları arttırmaya yönelik bir konu olduğunda ölüm belirginliği yaratıcılığı

azaltmamakta hatta tam tersine arttırmaktadır. Başka bir deyişle, katılımcılar başkalarının yararına yönelik bağış toplama yolları konusunda beyin fırtınası veya kendi yararına yönelik bağış toplama yolları konusunda beyin fırtınasına ölüm belirginliği sonrasında tabi tutulmuşlardır. Ölüm belirginliği sonrasında başkalarının yararına bağış toplama konusunda beyin fırtınası yapanlar, kendi yararına yönelik beyin fırtınası yapanlara göre daha yaratıcı çözümler üretmiştir. Bu bulgu, DYK açısından bireylerin ölüm belirginliği sonrasında gruplarıyla veya grupların önerdiği dünya görüşüne daha fazla özdeşim kurmayla veya bağlanmayla açıklanmaktadır. Başka bir deyişle, sosyal ilişkiler ve daha geniş ölçüde gerçekleşen grup özdeşimleri ölümün belirginliğine karşı koruma sağlamaktadır.

Routledge ve diğerleri (2009) tarafından yapılan başka bir çalışmada kültürel dünya görüşünün temelinde farklı eğilimler öne sürülmüş ve bu eğilimlerin (sosyal eğilim, entelektüel eğilim, çevresel eğilim) yaratıcı görevdeki (tişört tasarımı) etkileri incelenmiştir. Kültürel dünya görüşünü çevresel eğilimle açıklamaya çalışan ve ölüm belirginliği koşulunda olan katılımcıların yaratıcı görevde daha başarılı oldukları bulunmuştur. Yine aynı çalışmada, yaratıcılık özelliği gösteren bireylerin, kültürel dünya görüşüne daha az sarıldıkları ortaya çıkmıştır (Routledge vd. 2009). Kurallara uyma ve bağlılık özellikleri gösteren bireyler arasında kültürel dünya görüşü açısından fark olmadığı rapor edilmiştir.

Slight ve diğerleri (2013) tarafından yapılan ve yaratıcılığı konu olan bir araştırmada, katılımcılara nesli tükenmekte olan bir hayvana orijinal ve yaratıcı bir isim bulmaları görevi verilmiş, sonuç olarak en yaratıcı ismi bunla katılımcının hem bulduğu hayvan isminin hemde kendi isminin bazı hayvan kafeslerinin üzerinde ya 10 yıl ya da 100 yıl asılı kalacağı söylenmiştir. Sembolik ölümsüzlük olarak algılanan görevde 100 yıl isminin kalacağı görevinde olan katılımcıların daha yaratıcı davrandıkları rapor edilmiştir. İlgili araştırma, öte yandan kalıcı eser (miras) bırakmanın yaratıcılık üzerinde ölüm belirginliğinin yarattığı dehşeti düzenlediğini göstermiştir. Başka bir deyişle kalıcı eser bırakma koşulunda olan denekler, ölüm belirginliği manipülasyonundan sonra kontrol koşuluna kıyasla daha çok yaratıcılık göstermiştir. Ölüm belirginliğinin yaratıcılık üzerindeki etkisi benlik saygısından çok, bireyin

kültürel dünyaya olan inancının artması ile açıklanmaktadır. Başka bir deyişle çocuk sahibi olma ve kalıcı eser bırakma gibi sembolik ölümsüzlük işaretleri kültürel dünyaya olan inancı göstermektedir. İlgili araştırmada kalıcı eser bırakma, kültürel dünyaya olan inancın artmasına bir işaret olarak yorumlanmaktadır (Sligte vd. 2013).

Bu bilgilerle beraber ölümlülüğün hatırlatılması veya ölümün belirginliği, daha fazla uyma davranışına ve katı görüşe neden olmaktadır. Bu nedenle ölümün belirgin olması yaratıcılığı olumsuz olarak etkilemektedir (Sligte vd. 2013). Öte yandan ölümlülüğün hatırlanması insanların kendi benliklerini tehdit etmektedir, bu durum insanların ölümsüzlüğe ulaşma motivasyonunu tetikleyebilir (Koç 2002). Yaratıcı ürünlerin toplum üzerinde uzun süreli ve önemli bir etkisi vardır. Bu yüzden yaratıcılık edebi veya sembolik ölümsüzlük duygusuna yol açabilir. Dolayısı ile arkada bir miras bırakma bu tehdit durumunda insanları rahatlatılabilir. Sligte ve diğerlerine (2013) göre, miras bırakmanın mümkün olmadığı durumlarda ölüm belirginliği yaratıcılığı azaltılabilir. Fakat miras bırakmanın olası olduğu durumda veya yaratıcı eylemlerle sembolik ölümsüzlüğe ulaşıldığında ölüm belirginliğinin olumsuz etkisi ortadan kaybolabilir ya da bu dehşet yaratıcılığa yol açabilir.

1.4. Araştırmanın Amacı

Beyin fırtınası literatürde motive edici ve eğlendirici bir faaliyet olarak görülmektedir (Paulus 2000). Böyle bir görev sadece yaratıcı bir eylemde bulunmaktan yapısal olarak farklı bir görevdir. Daha ayrıntılı olarak ifade edilirse, ölüm belirginliğinin yaratmış olduğu dehşetin olumsuz etkisi (kaygıyı artırması, olumsuz duygu durum oluşturmaları belirsizlik, yalnız kalma korkusu vb.) beyin fırtınası ile azaltılabilir. Ayrıca DYK'nı test eden çalışmalarda yaratıcılıkla ilgili ortaya koyduğu iki farklı sonucu (yaratıcılığı arttıran bulgular / yaratıcılığı azaltan bulgular) test etmektedir Arndt vd. 1999, Routledge ve diğerleri 2004; 2008; 2009, Sligte vd. 2013). DYK çerçevesinde ölüm belirginliğinin yaratıcılığı olumlu/olumsuz etkileyip etkilemediği, eğer yaratıcılığı etkiliyorsa hangi yolla etkilediği incelenmek istenmiştir. Bu durumu incelemek ve test etmek için yapılan bu araştırmada ölüm belirginliğinin etkisi, üç

koşulu ile test edilmiştir. Birincisi ölüm belirginliği koşulu (ölümün belirginliğinin hatırlatılması; Rosenblatt ve Greenberg vd. 1989), ikincisi dış ağrısı koşulu (dış ağrısının hatırlatılması; Routledge ve diğerleri 2004;2008;2009, Sligte vd. 2013), üçüncüsü ise nötr koşuldur. Ayrıca beyin fırtınasındaki görev iki yolla değişimlenmiş ve kalıcı eser (miras) bırakma (Sligte vd. 2013), kağıt atacının değişik kullanımı görevleri (Coşkun, 2005a) kullanılmıştır. Bu tür bir araştırma deseninin önceki araştırmalardan farklı yönleri bulunmaktadır. Birincisi, katılımcılara verilen kalıcı eser bırakma görevinin, Sligte ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmadan farklı olarak, sadece bir hayvana isim bulma olarak sunulmamış olması, daha geniş çerçevede ve sınır çizilmeden katılımcıyı sembolik ölümsüzlüğe teşvik etmesidir. İkincisi, araştırmada manipülasyon (ölüm belirginliği) koşulu ve kontrol (dış ağrısı) koşulu yanında nötr – pür (herhangi bir manipülasyon yapılmayan) grupta kullanılmış olmasıdır. Üçüncüsü, araştırmada deney öncesinde katılımcıların benlik değerleri / özsaygıları ölçülmüştür. Ayrıca katılımcıların duygudurumları bir görevle kontrol altına alınmıştır. Bu görevde 2.5 dakikalık rutin bir alışveriş faaliyeti verilerek hem deneklerin duygudurumu belli bir düzeye (nötr bir hale) getirilmiş hem de yazım hızları test edilmiştir. Dördüncüsü, bu araştırmada katılımcıların ölüm belirginliği manipülasyonu sonrası kaygı puanları ile birlikte, duygudurumları da değerlendirilmiştir. Beşincisi, manipülasyon öncesinde benlik saygısının düzenleyici rolü ve manipülasyon sonrasında duygudurumun veya kaygının aracılık etkisi olup olmadığının incelenmesi yanında yaratıcılık yollarından olan esneklik ve sebatın (derinlik) rolü de bu araştırmada incelenmiştir.

II. BÖLÜM

2. DENEY I

Hipotez 1: Ölüm belirginliği koşulunda olan katılımcılar, dış ağrısı ve nötr koşulunda olan katılımcılara göre daha az düşünce üreteceklerdir. Bunun nedeni bu koşulda olan katılımcıların, diğer koşullara göre duygu durumlarının daha olumsuz ve kaygıların daha yüksek olmasındandır. Çift yönlü yaratıcılık modeline (Nijstad, 2010) göre ise bu durum ölüm belirginliğinin oluşturmuş olduğu dehşetin, esneklik ve derin düşünmeyi azaltmasından kaynaklanmaktadır.

Hipotez 2: Kalıcı eser bırakma koşulunda olan katılımcılar, mekanik bir konu olan kağıt atacının değişik kullanımlarına maruz kalanlara kıyasla daha fazla düşünce üreteceklerdir. Bunun nedeni kalıcı eser bırakma görevinin hem sembolik ölümsüzlüğü temsil ediyor olması hemde kağıt atacısı problemine kıyasla daha ilginç, eğlenceli ve motive edici olmasıdır.

Hipotez 3: Ölüm belirginliği koşulu ile beyin fırtınasında görev türü arasında ortak etki vardır. Daha ayrıntılı ifade edilirse ölüm belirginliği koşulunda olup, kalıcı eser bırakma görevinde performans sergileyen katılımcıların diğer koşullardaki katılımcılara kıyasla daha fazla yaratıcı olması beklenmektedir. Litaretürde yapılan bir araştırmanın sonucuna göre kalıcı eser bırakma görevi ölüm belirginliğinin oluşturduğu olumsuz düşünceleri azaltmaktadır (Sligte vd. 2013).

Çalışmada 3 (Ölüm Belirginliği Manipülasyonu, Dış Ağrısı Manipülasyonu ve Nötr Grup) x 2'lik (Kalıcı Eser Bırakma ve Kağıt Atacı problemi) kullanılmıştır (Bkz. Tablo 2.1).

Tablo 2.1: Araştırma deseni ve katılımcı dağılımı

Koşul	Görev	Kalıcı Eser Bırakma	Kağıt Atacı
Ölüm Belirginliği Manipülasyonu		20	16
Diş Ağrısını Manipülasyonu		18	16
Nötr Grup		19	19

2.1.Yöntem

2.1.1. Örneklem

Araştırma, Abant İzzet Baysal Üniversitesinde aktif eğitim gören 104 (N=104) öğrencinin katılımı ile yapılmıştır. Katılımcıların %70 (N=81) kız öğrencilerden, %30 (N=23) ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem grubunun yaş aralığı 20 - 24'tür ($\bar{X}$ = 22.30, s.s.= 1.88). Katılımcılar Özel Eğitim Bölümü (N=34) ve Psikoloji Bölümünde (N=76) okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcılar uygun örnekleme yöntemi ile seçilmiş, araştırmanın koşullarına ise seçkisiz yöntem ile atanmışlardır. Katılımlarından dolayı öğrencilere ders kredisi verilmiştir.

Tablo 2.2: Örneklem grubunun demografik özellikleri

Demografik değişkenler	N	(%)
Cinsiyet		
Kadın	81	(% 70)
Erkek	23	(% 30)
Yaşanılan yer		
Ev (Aile)	30	(% 29)
Ev (Arkadaş)	74	(%71)
Gelinen yer		
Köy/ Kasaba	11	(% 12)
İlçe	14	(% 13)
Şehir	38	(% 34)
Büyükşehir	45	(% 41)
Aylık ekonomik durum		
0-500	16	(% 14)
501-1000	23	(% 21)
1001 -1500	58	(% 53)
Diğer	13	(% 12)
Bölümler		
Psikoloji	76	(% 69)
Özel Eğitim	38	(% 31)

2.1.2. Veri Toplama Araçları

2.1.2.1. Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu

Katılımcılara araştırmanın başında, Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu dağıtılmıştır. Formda araştırmanın nasıl yürütüleceği, hangi aşamalardan oluştuğu, neleri içerdiği (açık bilgi vermeden, araştırmanın ölüm, yaşam, sağlık vb. konular içereceği), ne kadar süreceği ve katılım göstermek istemeyen katılımcıların nedensiz ve sebepsiz istedikleri zaman araştırmayı bırakabilecekleri, uygulama alanından ayrılacakları, uygulamacıya araştırma sonrası ulaşmak istemeleri halinde iletişim bilgileri ve yasal sorumluluk dahilinde hangi bölümde, hangi danışman gözetiminde yürütüldüğü bilgilerini içermektedir. Bilgilendirmeden sonra katılmayı kabul eden katılımcıların formu tarih atmak sureti ile imzalamaları talep edilmiştir (Bkz. Ek 1).

2.1.2.2. Demografik Bilgiler Formu

Katılımcılardan 7 maddelik demografik bilgileri içeren bir form doldurmaları istenmiştir. Form içerisinde yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf, geline yer, yaşanılan yer ve ekonomik durumla ilgili sorular bulunmaktadır. (Bkz. Ek 2).

2.1.2.3. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

M. Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen ve ülkemize uyarlaması Çuhadaroglu (1986) tarafından yapılan ölçek, alt testlerle toplam 63 maddeden oluşmaktadır. Bu araştırmada 5 olumlu, 5 olumsuz (ters) olmak üzere toplam 10 madden oluşan benlik saygısı alt ölçeği kullanılmıştır. On maddeden oluşan ölçeğin güvenirliği .81'dir (Cronbach's Alfa= .81). Bu çalışmada ise iç tutarlılık sayısı (Cronbach Alfa) .81 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 3)

2.1.2.4. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı

Araştırmacı tarafından, araştırmanın başlangıcında katılımcılarda mevcut olan pozitif veya negatif duygu durumları nötr hale getirmek için 85 kelimelik bir metin verilmiştir. Katılımcılardan verilen 85 kelimelik metin içerisinde yer alan cümleleri iki dakika içerisinde olduğu gibi kendilerine verilen boş kağıda yazmaları istenmiştir. Metin içerisinde gündelik ve nötr yaşam olayları yer almaktadır (Örn; dolmuşa bindim, eve geldim, markete gittim. vb.). Katılımcılara, noktalama ve dilbilgisi kurallara uymadan, mümkün olduğu kadar hızlı yazmaları yönergesi verilmiştir (Bkz. Ek 4).

2.1.2.5. Manipülasyon Öncesi 4 Maddelik Duygudurum Ölçeği

Nötralizasyon görevinden sonra, katılımcılara ne derece sakin, rahat, öfkeli ve gergin olduklarını 0 ile 10 arasında 11’li likert tipi bir ölçek üzerinde derecelendirmeleri için bir form verilmiştir (Bkz. Ek 5).

2.1.2.6. Manipülasyon Formu

Katılımcılara ölüm belirginliği manipülasyonunda “Lütfen şu anda öldüğünüzü düşünün. Bu durumun sizde yarattığı duygu ve düşünceleri yazınız.”, dış ağrısı manipülasyonunda “Lütfen şu anda dişinizin ağrıdığını düşünün. Bu durumun sizde yarattığı duygu ve düşünceleri yazınız.” yönergelerini içeren bir form verilmiş ve 4 dakika süre verilerek formu doldurmaları istenmiştir. Nötr gruba ise herhangi bir görev verilmemiştir (Bkz. Ek 6-a, Ek 6-b).

2.1.2.7. Manipülasyon Sonrası 7 Maddelik Duygudurum Formu

Manipülasyon sonrası katılımcıların duygu durum değişiminin ölçülmesi amacıyla katılımcılara “Şu anda hissettiğiniz duyguları değerlendiriniz. Kendimi hissediyorum” şeklinde yönerge verilerek kızgın, endişeli, üzgün, sakin, rahat, sevinçli ve coşkun maddelerini 0 ile 10 puan arasında 11’li likert tipi ölçekte samimi şekilde değerlendirmeleri talep edilmiştir (Bkz. Ek 7).

2.1.2.8. Manipülasyon Sonrası Durumluluk Kaygı Ölçeği

Durumluluk – Sürekli Kaygı Ölçeği, Spielberger ve arkadaşları tarafından 1970 yılında geliştirilmiş, Türk toplumuna uyarlaması ise Öner ve LeCompte tarafından 1985 yılında yapılmıştır. On maddesi normal, 10 maddesi ters olan ölçek toplam 20 maddeden oluşmaktadır. 1–Hiç, 2–Biraz, 3–Çok, 4–Tamamiyle ifadelerinden oluşan 4’lü likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alfa) .95 ‘tir. Bu araştırmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı Cronbach Alfa = .91 (Bkz. Ek: 8).

2.1.2.9. Manipülasyon Sonrası Olumlu-Olumsuz Duygudurum Ölçeği (PANAS)

Ölçek Watson, Tellegen ve Clark (1988) tarafından geliştirilmiş, uyarlaması ise Gençöz (2000) tarafından yapılan Pozitif ve Negatif Duygu Ölçek (PANAS) 10 pozitif duyguları içeren 10 negatif duyguları içeren toplam 20 madden oluşan 1 – Hiç, 2 – Biraz, 3 – Ortalama, 4 –Oldukça, 5 – Çok Fazla ifadelerini içeren 5’li likert tipidir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) 10’ar madden oluşan pozitif duygu için .83, ve negatif duygu için ise .86 olarak bulunmuştur. PANAS’ın kaygı skorları ve depresyon skorları ile ilişkili olması, korelasyon sağlaması ölçeğin dış geçerliği olduğunu göstermektedir (Watson, Clark ve Tellegen, 1988). Test - tekrar test güvenilirliği pozitif maddeler için .40, negatif maddeler için .54 olarak rapor edilmiştir (Gençöz 2000). Bu çalışmada ise iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) pozitif ifadeler için .81 negatif ifadeler için ise .84 tür (Bkz. Ek: 9).

2.1.2.10. Beyin Fırtınası Problemi ve Yönergesi

Manipülasyon sonrasında katılımcılara beyin fırtınası problemi olarak her bir katılımcıya bir görev gelecek şekilde “Kalıcı Eser Bırakma” ve “Kağıt Atacı” görevi verilmiştir. Katılımcılara, atandıkları görev koşulundaki görev ile ilgili olabildiğince düşünce üreterek, verilen konu hakkında beyin fırtınası yapmaları söylenmiştir. Beyin fırtınası oturumu 12 dakikalık süre ile sınırlı tutulmuştur. Beyin fırtınası kuralları (düşüncelerinizi eleştirmeyin, aklınıza geleni yazın, çok sayıda düşünce yazmaya çalışın ve düşünceleri birleştirerek yeni düşünceler üretmeye çalışın) araştırmacı tarafından

yüksek sesle okunmuş olup, oturum hakkında gerekli sözel uyarılar yapılmıştır (Bkz.: Ek.:10-a, Ek.: 10-b).

2.1.2.11. Beyin Fırtınası Sonrası Algı Ölçeği

Katılımcılara, uygulamanın sonunda katıldıkları beyin fırtınası oturumunda beyin fırtınası probleminden ne kadar hoşlandıkları, problemi ne kadar ilginç buldukları ve oturum boyunca gösterdikleri efora ilişkin algılarını değerlendirmeleri ve ürettikleri düşüncelerin nitelik, nicelik gibi bazı kriterler açısından değerlendirmeleri istenmiştir (Bkz. Ek 11).

2.1.2.12. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı

Beyin fırtınası oturumu sonrasında katılımcıların edinmiş oldukları olumlu/olumsuz duygu yükünü nötrleştirmek amacı ile araştırma başında verilen 12 cümle ve 85 kelimden oluşan nötr, günlük durumlar içeren paragraf tekrar verilmiş olup, iki dakika içerisinde dilbilgisi ve imla kurallarına dikkat etmeksizin kağıda yazmaları istenmiştir (Bkz. Ek 4).

2.1.2.13. Beyin Fırtınası Oturumu Sonrası 4 Maddelik Duygu Durum Ölçeği

Katılımcılara, araştırmanın başından doldurtulan ve katılımcıların ne derece sakin, rahat, öfkeli ve gergin olduklarını 0 ile 10 arasında 11’li likert tipi bir ölçek üzerinde derecelendirdikleri form tekrar uygulanmıştır. Bunun nedeni katılımcıların uygulama öncesi duygu durumlarına dönüp dönmedikleri, etkilenen bireylerin takibi ve iletişime geçilebilmesidir (Bkz. Ek 5).

2.1.2.14. Araştırmaya Ait Geri Bildirim Formu

Araştırma sonunda bütün katılımcılara, araştırmada kullanılan manipülasyon konularına ilişkin bilgi, katılımcı gizliliği ve araştırmadan iki hafta boyunca kimseye

bahsedilmemesi gerekliliğini içeren geri bildirim formu sunulmuş ve araştırma sonlandırılmıştır (Bkz. Ek 12).

2.1.3. İşlem

Araştırma, katılımcılara iki hafta öncesinde duyurulmuştur. Katılımcılara yaşam ve sağlıkla ilgili bazı duygu ve düşünceleri içeren bir çalışma olduğu, katılımın gönüllü olduğu ve yaklaşık olarak 30-45 dakika süreceyi bilgisi verilmiştir. Araştırma günü, sınıfta bulunan katılımcılar rastgele olarak öğrenci numarasına göre araştırmanın koşullarına atanmıştır. Katılımları karşılığında araştırma puan alacakları kendileri bildirilmiş olup, katılmak istemeyen katılımcıların hiçbir neden belirtmeksizin araştırmadan ayrılacakları, ayrıca araştırmanın her aşamasında sessiz bir şekilde uygulamayı terk edebilecekleri, bunun için herhangi bir neden belirtmelerine gerek olmadığı kendilerine hatırlatılmış olup, uygulamaya başlanmıştır.

Her koşulda yaklaşık olarak on – onbeş öğrenci yer almış ve bu katılımcılar birbirlerinden ayrı olarak oturturulmuşlardır. İlk olarak kendilerine Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu (Bkz. Ek 1) verilmiş, okumaları ve katılmayı kabul etmeleri koşulunda imzalamaları istenmiştir.

Araştırmanın başlangıcında demografik bazı bilgiler içeren formun (Bkz. Ek 2) doldurulması istenmiştir. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (Bkz. Ek 3) dağıtılmış olup, form üzerindeki yönergeyi okuyarak, formu doldurmaları talep edilmiştir. Doldurulan ölçekler toplandıktan sonra sonraki aşamaya geçilmiştir. Araştırmanın bu aşamasında olası duygu durumlarının nötr hale getirmek için 12 cümle ve toplam 85 kelimeden oluşan bir metin (Bkz. Ek 4) verilmiştir. Bu metin katılımcıların hem duygu durumlarını nötrleştirmek hem de yazım hızlarını tespit etmek için kullanılmıştır. İki dakikalık bu görevden sonra katılımcıların duygu durumlarını saptamak için bir form (Bkz. Ek 5) verilmiştir. Duygu durum ölçümünden sonra, katılımcılara seçkisiz bir şekilde manipülasyon (ölüm belirginliğinin hatırlatılması, diş ağrısının hatırlatılması) formları seçkisiz dağıtılmış ve katılımcılara formda yazılan yönergeyi okumaları ve uygulamaları istenmiştir. Manipülasyonlardan birinde katılımcılara “Lütfen şu anda

öldüğünüzü düşünün. Bu durumun sizde yarattığı duygu ve düşünceleri yazınız.” (Bkz. Ek 6-a) diğesinde ise “Lütfen şu anda dışınızın ağrıdığını düşünün. Bu durumun sizde yarattığı duygu ve düşünceleri yazınız.” (Rosenblatt ve Greenberg vd. 1989) denmiş ve katılımcılara manipülasyondan kaynaklı duygu ve düşünceleri yazmaları için, dört (4) dakikalık zaman verilmiştir (bkz. Ek 6-b). Manipülasyon sonunda katılımcıların duygu durumunu değerlendirmek için altıncı aşamaya geçilmiş ve 7 maddelik duygu durum ölçeği (Bkz. Ek 7) dağıtılmış, katılımcıların ölçekte yer alan yönerge doğrultusunda formu doldurmaları sağlanmıştır. Katılımcıların kaygı düzeylerini ölçmek için katılımcılara Durumluluk Kaygı Ölçeği (Bkz. Ek 8), sonrasında katılımcılara Olumlu ve Olumsuz Duygudurum Ölçeği (PANAS, Bkz. Ek 9) dağıtılmış ve doldurmaları sağlanmıştır.

Katılımcılara Beyin Fırtınası Yönergesi araştırmacı tarafından sesli bir şekilde bir kere okunmuş ve katılımcılar Beyin Fırtınası Görev Koşulu Oturumuna rastgele atanmışlardır. Görev koşulunda “Kalıcı Eser Bırakma (Bkz. Ek 10-a)” ve Kağıt Atacının Değişik Kullanımı (Bkz. Ek 10-b)” görev olarak verilmiş ve her bir katılımcı kendisine denk gelen bir görev hakkında Beyin Fırtınası Oturumuna 12 dakika boyunca tabi tutulmuştur.

Beyin Fırtınası oturumu sonunda katılımcılara yaptıkları Beyin Fırtınası Oturumunu değerlendirebilmeleri için Beyin Fırtınası Sonrası Algı Ölçeği (Bkz. Ek 11) verilmiş ve ölçeği doldurmaları sağlanmıştır.

Katılımcıların araştırmaya geldikleri nötr duygu duruma gelmeleri için kendilerine tekrar Nötralizasyon ve Yazım Hızı ilgili form (Bkz. Ek 4) verilmiştir. Nötr ve gündelik olaylardan oluşan ifadelerin oluşturduğu paragraf verilerek, yine “Dilbilgisi ve noktalama işaretlerine dikkat etmeden, iki dakika içerisinde, formda yer alan paragrafın aynısını, formda yer alan boş alana yazınız” şeklinde yönerge ile yazmaları istenmiştir. Yazım hızı sonrasında katılımcılara tekrar dört maddeden oluşan duygu durum ölçeği (Bkz. Ek 5) uygulanmıştır.

Son olarak katılımcılara “Deney Sonrası Geri Bildirim Formu” doldurtularak (Bkz. Ek 12), araştırma 45 dakikalık sürede tamamlanmıştır.

2.2. Bulgular

Araştırmada veriler 3X2 ANOVA desenine uygun olarak analiz edilmiştir. Manipülasyon üç farklı koşuldan oluşmakta olup, “Ölüm Belirginliği Koşulu” – “Dış Ağrısı Koşulu” – “Nötr Koşulu”, görev koşulu ise “Kalıcı Eser Bırakma Görevi” – “Kağıt Atacının Farklı Kullanımı Görevi” olarak tanımlanmıştır.

2.2.1. Verilerin Kodlanması:

Beyin Fırtınası Oturumları sonrasında oluşturulan düşünceler, bireysel bazda her bir katılımcı için bağımsız iki yargıç tarafından, düşünce ve esnek düşünceleri (kategorileri) kodlamış ve üretilen toplam düşünce sayısı, tekrarlayıcı olan düşünceler elimine edilerek toplam düşünce sayısından çıkarılmak sureti ile özgün düşünce ve özgün kategori sayısı hesaplanmıştır. Verileri kodlayan yargıçlar arasında, yapılan değerlendirme ve hesaplamaların güvenirlik katsayısı (Cronbach’s Alfa) .99 dur.

2.2.2. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Puanları:

Araştırmada, manipülasyon öncesinde, demografik bilgilerden hemen sonra, katılımcılara Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği uygulanmıştır. Yapılan analizde, benlik saygısı ile manipülasyon ve görev türü etkisine bakıldığında, anlamlı bir etkinin olmadığı görülmüştür.

2.2.3. Nötralizasyon Sonrası Duygudurum:

Bu araştırmada manipülasyon yapılmadan önce katılımcıların duygudurumları nötralize etmek için iki (2) dakikalık, günlük basit yaşam olaylarını içeren paragraftan

oluşan yazım testi verilmiştir. Sonrasında katılımcıların duygudurumları sakin, rahat, öfkeli ve gergin şeklinde ölçülmüştür.

Araştırmanın bulguları 3X2 ANOVA analizi ile test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, araştırma deseninde yer alan değişkenlerin ve bu değişkenlerin ortak etkisinin duygudurum ölçümlerinin (sakin, rahat, öfkeli ve gergin) her birinin üzerinde etkisi anlamlı değildir $p > .05$ (Bkz: Tablo 2.3).

Bu bulgular, araştırma veya manipülasyon öncesinde tüm katılımcıların sakin, rahat, öfkeli ve gerginlik açısından duygudurum puanlarının aynı olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.3: Nötralizasyon sonrası duygudurum ortalamaları

Koşul Görev Değişkenler	Ölüm Belirginliği				Dış Ağrısı				Nötr			
	Kalıcı Eser		Kağıt Atacı		Kalıcı Eser		Kağıt Atacı		Kalıcı Eser		Kağıt Atacı	
	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS
Sakin	6.95	(2.56)	6.11	(2.36)	7.05	(2.13)	5.94	(2.63)	6.62	(2.29)	7.26	(2.23)
Rahat	6.80	(2.41)	6.64	(2.31)	7.25	(2.12)	6.41	(2.64)	6.52	(2.29)	6.79	(2.88)
Öfkeli	1.90	(2.51)	2.35	(2.49)	1.45	(1.37)	1.82	(2.50)	0.65	(0.93)	1.58	(1.84)
Gergin	2.35	(2.39)	2.94	(2.92)	2.15	(2.34)	2.58	(2.62)	2.45	(2.61)	2.53	(2.22)

2.2.4. Manipülasyon Öncesi Yazım Hızı

Bu araştırmada manipülasyon yapılmadan önce katılımcıların duygudurumları nötralize etmek için iki (2) dakikalık, günlük basit yaşam olaylarını içeren bir paragraf verilmiştir. Bu paragraf aynı zamanda katılımcıların yazım hızını test etmek için bir ölçüm olarak kullanılmıştır.

Araştırmanın bulguları 3X2 ANOVA analizi ile test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, yazım hızının grupların ve görev koşullarının her birinin üzerinde etkisi anlamlı değildir $p > .05$.

Tablo 2.4: Yazım hızı puanları ortalamaları

Koşul Görev Değişken	Ölüm Belirginliği				Dış Ağrısı				Nötr			
	Kalıcı Eser		Kağıt Atacı		Kalıcı Eser		Kağıt Atacı		Kalıcı Eser		Kağıt Atacı	
	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS
Yazım hızı	55.85	(2.56)	50.19	(2.87)	55.78	(2.70)	59.67	(2.87)	56.84	(2.63)	55.63	(2.63)

2.2.5. Manipülasyon Sonrası Duygudurum Puanı

Manipülasyon sonrasında katılımcıların kızgın, endişeli, üzgün, sakin, rahat, sevinçli ve coşkun olma açısından duygu durum puanları 2X3 ANOVA analiziyle test edilmiştir (Bkz.: Tablo 2.4).

Ölüm belirginliği manipülasyonun, kızgın olma üzerinde etkisi anlamlıdır $F(2, 109) = 4.5$, $p < .01$. Ölüm belirginliği manipülasyonundan sonra katılımcıların kızgınlık puanları ($\bar{X} = 2.92$), dış ağrısı ($\bar{X} = 2.08$) ve nötr koşuluna göre ($\bar{X} = 1.30$) daha yüksektir.

Ölüm belirginliği manipülasyonun, endişeli olma üzerinde etkisi anlamlıdır $F(2, 109) = 8.03$, $p < .001$. Ölüm belirginliği manipülasyonuna tabi tutulan katılımcıların endişeli olma puanlarının ($\bar{X} = 3.95$), dış ağrısı koşulu ($\bar{X} = 2.21$) ve nötr koşulundakilere ($\bar{X} = 1.82$) göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Üzgün olma puanı incelendiğinde, yine ölüm belirginliği manipülasyonundan anlamlı derecede etkilendiği görülmüştür $F(2, 109) = 17.34$, $p < .001$. Nötr koşulu ($\bar{X} = 1.62$) ve dış ağrısı ($\bar{X} = 2.39$) koşulunda olan katılımcıların üzgün olma puanlarının, ölüm belirginliği koşulunda ($\bar{X} = 4.95$) olan katılımcılara göre daha düşük olduğu görülmüştür.

Manipülasyonun, katılımcıların sevinçli olma durumları üzerinde etkisini anlamlıdır $F(2, 107) = 6.31$ $p < .05$. Tukey teste göre ölüm belirginliği koşulundaki katılımcıların ($\bar{X} = 3.81$), nötr koşulunda olan katılımcılara göre ($\bar{X} = 5.44$) daha az sevinçli oldukları görülmüştür. Ayrıca dış ağrısı koşulundaki katılımcıların ($\bar{X} = 3.96$), sevinçli olma durumlarının nötr koşulundaki katılımcılara ($\bar{X} = 5.45$) göre yine daha düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 2.5: Manipülasyon sonrası duygudurum ortalamaları

	Ölüm Belirginliği		Diş Ağrısı		Nötr	
	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS
Kızgın	3.00 (2.90)**	2.82 (2.79)	2.00 (2.27)	2.16 (2.45)	.85 (1.31)	1.79 (1.75)
Endişeli	3.60 (2.87)	4.35 (3.43)***	2.60 (2.74)	1.78 (1.77)	1.29 (1.87)	2.42 (1.74)
Üzgün	5.05 (3.03)***	4.82 (2.74)	2.55 (2.78)	2.22 (2.37)	1.05 (1.43)	2.26 (2.64)
Sakin	5.75 (2.55)	5.71 (2.39)	6.80 (2.09)	6.06 (2.90)	6.48 (2.46)	6.89 (2.60)
Rahat	5.85 (2.68)	5.00 (2.45)	6.95 (2.30)	6.53 (2.48)	6.33 (2.50)	6.47 (2.59)
Sevinçli	3.95 (2.24)	3.68 (2.12)*	4.11 (1.68)	3.82 (2.51)	5.76 (2.36)	5.11 (2.35)
Coşkun	3.95 (2.48)	3.11 (2.39)	3.68 (2.31)	3.23 (2.70)	4.38 (2.27)	4.63 (2.29)

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

2.2.6. Manipülasyon Sonrası Olumlu-Olumsuz Duygudurum (PANAS) Puanları

Manipülasyon sonrası katılımcılara PANAS ölçeği uygulanmış olup, olumlu (ilgili, heyecanlı, güçlü, hevesli, gururlu, uyanık, ilhamlı, kararlı, dikkatli, aktif) alt ölçeklerden ve olumsuz (sıkıntılı, mutsuz, suçlu, ürkmüş, düşmanca, asabi, utanmış, sinirli, tedirgin, korkmuş) alt ölçeklerden alınan toplam duygudurum puanları 2X3 ANOVA analiziyle test edilmiştir (Bkz.: Tablo 2.5).

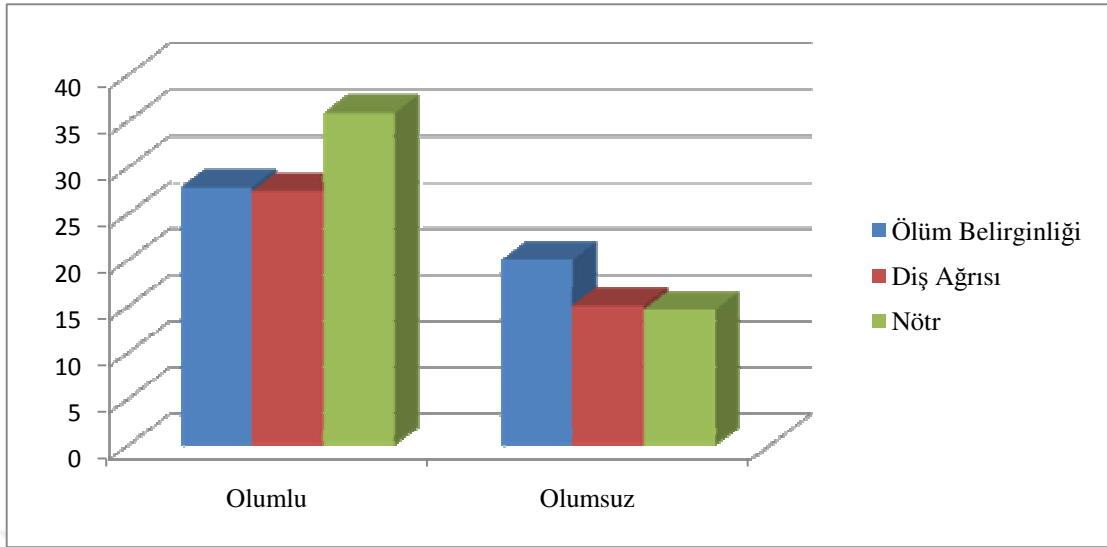
Yapılan analizde manipülasyon sonrası olumlu duygudurum puanları üzerinde etkisi anlamlıdır, $F(2, 107) = 9.30$, $p < .0001$. Nötr koşulunda olanların ($\bar{X} = 35.96$), olumlu duygu durum puanları, ölüm belirginliği koşulunda ($\bar{X} = 27.91$) ve diş ağrısı koşulunda olanlara ($\bar{X} = 27.46$) göre daha yüksektir.

Manipülasyonun olumsuz duygudurum üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür $F(2, 104) = 10.05$, $p < .0001$. Ölüm belirginliği koşulunda olan katılımcıların ($\bar{X} = 20.10$), diş ağrısı koşulunda olanlara ($\bar{X} = 15.15$) ve nötr koşulunda olanlara ($\bar{X} = 14.72$) daha yüksektir.

Tablo 2.6: Manipülasyon sonrası koşullara göre PANAS ortalamaları

	Ölüm Belirginliği		Diş Ağrısı		Nötr	
	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS
Pozitif	26.68 (8.60)	29.12 (7.69)	27.25 (7.69)	27.66 (9.15)	31.86 (5.48)*	40.04 (17.26)*
Negatif	18.31 (7.44)*	21.88 (6.72)*	14.74 (3.86)	15.56 (6.08)	14.24 (4.67)	15.21 (4.50)

* p < .0001

Grafik 2.1: Olumlu ve olumsuz duygudurum puan ortalamaları (PANAS)

2.2.7. Manipülasyon Sonrası Durumluluk Kaygı Puanları

Manipülasyon Sonrası katılımcılara Durumluluk Kaygı Ölçeği uygulanmış olup, ölçeğin toplam puanları 2X3 ANOVA analiziyle test edilmiştir (Bkz.: Tablo 2.6).

Manipülasyonun, durumluluk kaygı puanları üzerinde etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(2, 105) = 3.93$, $p < .02$. Ölüm belirginliği koşulundaki katılımcıların durumluluk kaygı puanları ($\bar{X}=46.13$), diş ağrısı koşulunda ($\bar{X}=41.23$) ve nötr koşulunda ($\bar{X}=40.04$) olan katılımcılardan daha yüksektir.

Tablo 2.7: Manipülasyon sonrası koşullara göre durumluluk kaygı puanı ortalamaları

	Ölüm Belirginliği		Diş Ağrısı		Nötr	
	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS
Dur. Kay. Puan.	46.65 (11.82)*	45.60 (9.43)*	40.80 (6.36)	41.65 (10.91)	39.52 (9.35)	40.56 (9.68)

* $p < .05$

2.2.8. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Özgün Düşünce Sayısı

Manipülasyon koşullarının özgün düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(2, 102) = 4.24$, $p < .05$, $\eta^2 = .08$, Tukey testine göre ölüm belirginliği koşulunda olan

katılımcıların ($\bar{X}$ = 13.65), nötr koşulunda olan katılımcılara göre ($\bar{X}$ = 17.24) daha az düşünce ürettikleri görülmüştür. Ölüm belirginliği koşulunda olan katılımcılar ile dış ağrısı ($\bar{X}$ = 14.59) koşulunda olan katılımcılar arasında özgün düşünce sayısı açısından anlamlı bir fark bulunmamaktadır (Bkz.: Tablo 2.7).

Görev türünün özgün düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(1, 102)= 26.19$, $p < .0001$, $\eta^2 = .20$. Kalıcı eser bırakma koşulunda olan katılımcıların ($\bar{X}$ = 17.87), kağıt atacı koşulunda olan katılımcılara ($\bar{X}$ = 12.44) göre daha fazla sayıda özgün düşünce üretmişlerdir (Bkz.: Tablo 2.7).

Manipülasyon koşulları ve görev türü arasında ortak etki anlamlı değildir, $F(2, 102)= .86$, $p > .41$.

Katılımcıları manipülasyon öncesindeki yazım hızlarının, özgün düşünce sayısı ile ilişkisi ($r = .02$) bulunmadığından kovaryans analizi yapılmamıştır.

2.2.9. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Esnek Düşünce Sayısı

Manipülasyon koşullarının esnek düşünce sayısı üzerinde etkisi anlamlı değildir, $F(2, 102) = 0.73$, $p > .48$. Ayrıca, görev koşulu ile esnek düşünce üzerinde etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür, $F(1, 102) = 2.86$, $p > .09$ (Bkz. Tablo 2.7).

Manipülasyon koşulları ve görev koşulu arasındaki ortak etki ($F(2, 102)= 2.64$, $p > .07$) anlamlı değildir (Bkz.: Tablo 2.7).

Manipülasyon öncesinde katılımcıların ölçülen yazım hızının, esnek düşünce sayısı ile arasında anlamlı negatif bir ilişki olmasından dolayı ($r = -.29$, $p < .0001$), kovaryans analizi yapılmıştır. Bu analize göre, yazım hızının, esnek düşünce sayısı üzerinde etkisi anlamlıdır, $F(1,101)= 11.12$, $p < .0001$, $\eta^2 = .10$. Hızlı yazan katılımcıların, daha az esnek düşünce üretenler oldukları görülmüştür. Manipülasyon koşulunun etkisi anlamlı değildir, $F(2,101)= .58$, $p > .05$. Ayrıca, görev koşulunun etkisi anlamlı değildir $F(1,101)= 3.36$, $p > .05$. Bununla birlikte manipülasyon koşulu ile

görev türü arasında ortak etki anlamlıdır $F(2,101)= 3.38, p< .04$. Bu ortak etki, ölüm belirginliği koşulunda olup, kalıcı eser bırakma görevinde ($\bar{X}= 4.10$) olanların, ölüm belirginliği koşulunda olup, kağıt atacı görevinde olanlara ($\bar{X}= 3.37$) göre daha esnek düşünce ürettiği, ancak dış ağrısı ve nötr koşulu ile görev koşulu arasında anlamlı bir etki olmadığı görülmüştür.

2.2.10. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Derin Düşünce Sayısı

Manipülasyon koşullarının derin düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlıdır $F(2,102)= 3.35, p< .05, \eta^2= .06$. Tukey testi, ölüm belirginliği koşulunda olan katılımcıların ($\bar{X}= 3.68$), nötr koşulundaki katılımcılara ($\bar{X}= 4.61$) göre daha az derin düşünce ürettiklerini göstermiştir (Bkz.: Tablo 2.7, Grafik: 2.2).

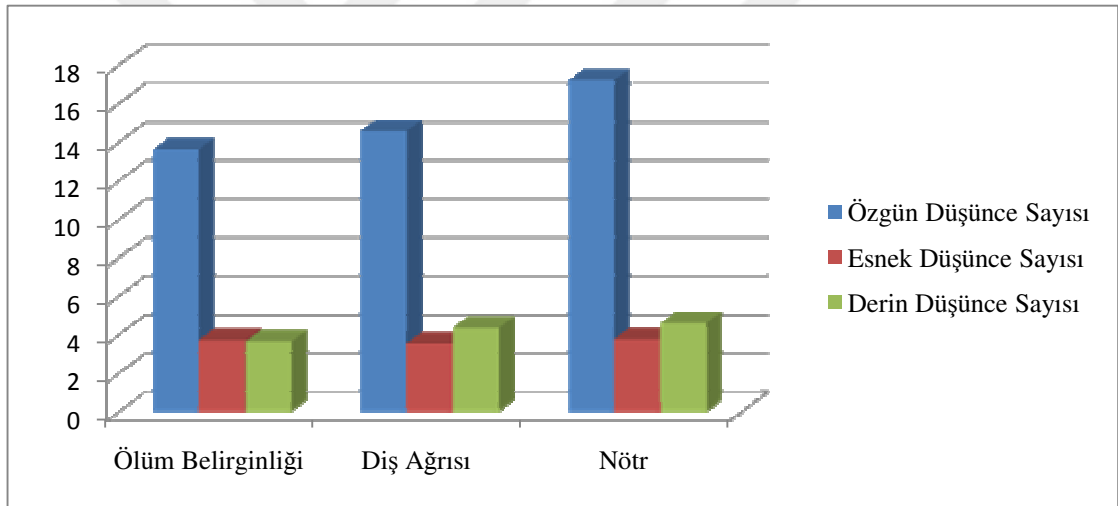
Görev koşulunun, derin düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(1,102)=17.21, p< .0001, \eta^2= .14$. Kalıcı eser bırakma koşulundaki katılımcıların ($\bar{X}=4.86$), kağıt atacı koşulundaki katılımcılara ($\bar{X}= 3.58$) göre daha fazla sayıda derin düşünce ürettikleri görülmüştür (Bkz.: Tablo 2.7, Grafik: 2.3).

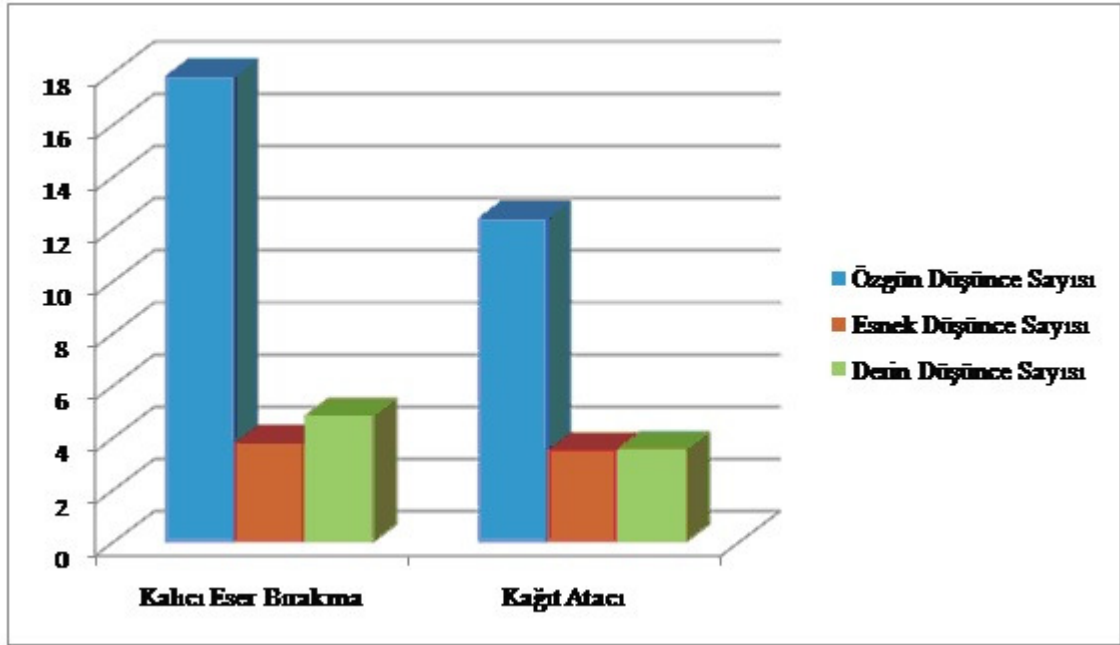
Manipülasyon sonrasında alınan yazım hızı ile derin düşünce sayısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($r= .19, p= .05$) için yazım hızı kovariate (ortak değişken) olarak alınmıştır. Bu analiz sonucunda yazım hızının derin düşünce üzerindeki etkisi anlamlı değildir $F(1,101)= 2.82, p> .10$. Ayrıca manipülasyon koşullarının etkisi de anlamlı değildir $F(2,101)= 2.67, p> .07$. Ancak, manipülasyon öncesinde ölçülen yazım hızının, görev koşulu üzerindeki etkisi anlamlıdır $F(1,101)= 17.02, p< .0001$.

Tablo 2.8: Manipülasyon ve görev koşullarına göre düşünce sayısı ortalamaları

	Ölüm Belirginliği**		Dış Ağrısı		Nötr	
	Kalıcı Eser*	Kağıt Atacı	Kalıcı Eser*	Kağıt Atacı	Kalıcı Eser*	Kağıt Atacı
	Ort. SS	Ort. SS	Ort. SS	Ort. SS	Ort. SS	Ort. SS
Özgün Düşünce Sayısı	17.30 (6.05)	10.00 (4.51)	17.11 (4.50)	12.06 (3.70)	19.21 (7.13)	15.26 (5.84)
Esnek Düşünce Sayısı	4.10 (0.97)	3.37 (0.96)	3.72 (1.02)	3.37 (0.88)	3.68 (0.82)	3.89 (0.56)
Derin Düşünce Sayısı	4.25 (1.24)	3.10 (1.28)	4.99 (2.22)	3.75 (1.22)	5.33 (1.96)	3.90 (1.29)

*p< .0001 **p< .05

Grafik 2.2: Manipülasyon koşullarına göre düşünce sayısı ortalamaları

Grafik 2.3: Görev türü koşullarına göre düşünce sayısı ortalamaları

2.2.11. Korelasyon ve Aracılık Analizi

Tablo 2.8’de görüldüğü üzere, manipülasyon koşulunun (1=Nötr Koşulu, 2=Diş Ağrısı Koşulu, 3=Ölüm Belirginliği Koşulu) özgün ve derin düşünce sayısı ile ilişkisi anlamlıdır. Ayrıca görev koşulunun özgün düşünce ve derin düşünce sayısı ile ilişkisi anlamlıdır.

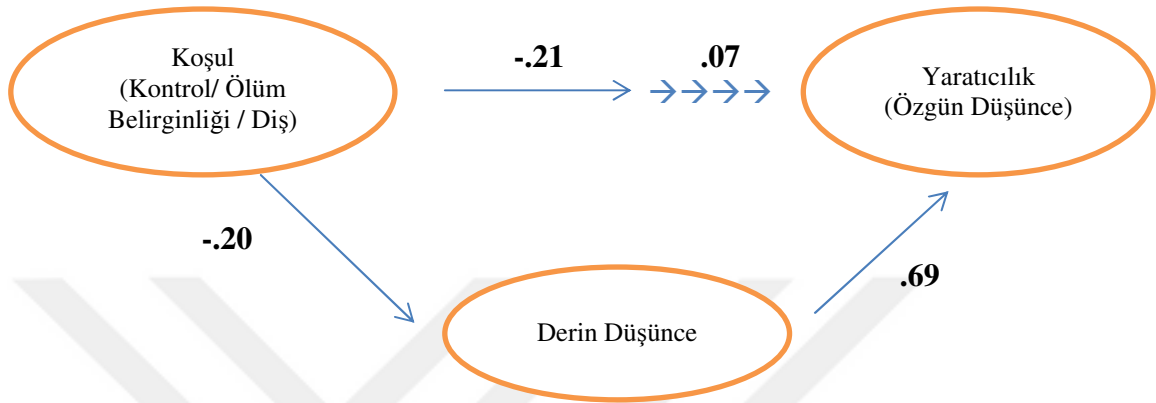
Tablo 2.9: Korelasyon Sonuçları

	Özgün Düşünce Sayısı	Esnek Düşünce Sayısı	Derin Düşünce Sayısı
Manipülasyon	-.21 *	.007	-.20 *
Görev Koşulu	-.42 **	-.15	-.36 **

*p < .05 **p < .001

Baron ve Kenny (1986) kriterlerine göre manipülasyon koşulları, derin düşünce sayısı ve özgün düşünce sayısı anlamlı olarak ilişkili olduğundan aracılık analizi yapılmıştır. Manipülasyon koşulları ile özgün düşünce (yaratıcılık) arasında başlangıçta anlamlı bir ilişki ($\beta = -.21$) olmasına rağmen, derin düşünce sayısı analize dahil edildiğinde bu ilişki anlamlı olarak ($\beta = .07$) düşmektedir (Bkz.:Tablo 2.9).

Sobel Test (1982), bu düşüşün anlamlı olduğunu göstermiştir, (Sobel (Z)= 2.21, $p < .02$). Dolayısı ile derin düşünme, manipülasyon koşulları ile yaratıcılık (özgün düşünce) arasında bir aracı değişkendir (Bkz.: Şekil 2.1).

Şekil 2.1: Manipülasyon Koşulları, Yaratıcılık ve Derin Düşünce Arasındaki Aracılık Modeli

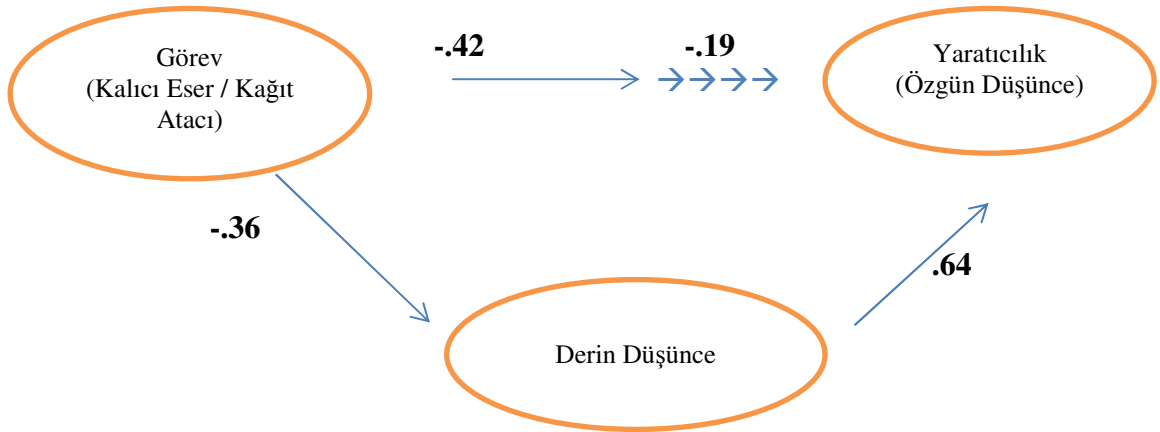
Tablo 2.10: Aracılık Değişkeni Sonucu

Model		Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
1	(Sabit)	12.16	1.55		7.87	.00*
	Manipülasyon	1.60	.71	.21	2.26	.03**
2	(Sabit)	3.67	1.40		2.62	.01
	Manipülasyon	.51	.52	.070	.99	.33
	Derin Düşünme	2.51	.25	.70	9.96	.00

Bağımlı Değişken: Özgün Düşünce Sayısı * $p < .0001$ ** $p < .05$

Baron ve Kenny (1986) kriterlerine göre görev koşulları (1= Kalıcı Eser Bırakma, 2= Kağıt Atacı) derin düşünce sayısı ve özgün düşünce sayısı ile anlamlı olarak ilişkili olduğundan aracılık analizi yapılmıştır. Görev koşulları ile özgün düşünce (yaratıcılık) arasında başlangıçta anlamlı bir ilişki ($\beta = -.42$) olmasına rağmen, derin düşünce sayısı analize dâhil edildiğinde bu ilişki anlamlı olarak ($\beta = -.19$) düşmektedir.

Sobel Test (1982) bu düşüşün anlamlı olduğunu göstermiştir, (Sobel (Z)= 3,83, $p = .0001$). Dolayısı ile derin düşünme, görev koşulları ile yaratıcılık (özgün düşünce) arasında bir aracı değişkendir.

Şekil 2.2: Görev Koşulları, Yaratıcılık ve Derin Düşünce Arasındaki Aracılık Modeli

2.2.12. Beyin Fırtınası Sonrası Algı Ölçeği Sonuçları

Beyin fırtınası oturumundan hemen sonra katılımcılar tarafından doldurulan algı ölçeği 10 maddeden oluşmaktadır (Bkz.: Ek.:11). Bu ölçekte katılımcılara sırası ile oturum esnasında üretmiş oldukları düşünce sayısını ve kalitesini nasıl değerlendirdikleri, verilen beyin fırtınası probleminden ne kadar hoşlandıkları, oturum esnasında kendilerini ne kadar iyi değerlendirdikleri, beyin fırtınası problemini ne kadar ilginç buldukları, oturum boyunca ki çabalarını nasıl değerlendirdikleri, manipülasyon esnasında verilen konunun düşüncelerini olumlu/olumsuz nasıl etkilediği, manipülasyon konusunun düşünce üretimine ne kadar katkısının olduğu, duygularını olumlu/olumsuz nasıl etkilediği ve motivasyonlarına ne kadar katkı sağladığı sorulmuştur.

Yapılan analizde, katılımcıların ürettikleri düşüncelerin kalitesini değerlendirmelerinde görev koşulunun etkisinin anlamlılık gösterdiği görülmüştür ($F(1, 101) = 6.05$ $p < .05$). Buna göre kalıcı eser görevinde bulunan katılımcıların ($\bar{X}=6.07$), kağıt atacı görevinde bulunan katılımcılara ($\bar{X}=5.34$) göre, beyin fırtınası oturumunda ürettikleri düşünceleri daha kaliteli olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Katılımcıların beyin fırtınası probleminden ne kadar hoşlandıkları değerlendirildiğinde, görev koşulu ($F(1,102) = 6.05$, $p < .05$) ve manipülasyon ve görev koşulunun etkileşim etkisinin ($F(2,102) = 3.59$, $p < .05$) anlamlılık gösterdiği görülmüştür. Diğer bir deyişle

kalıcı eser görevinde bulunan katılımcıların ($\bar{X}$ = 6.33), kağıt atacı görevinde bulunan katılımcılara ($\bar{X}$ =5.16) kıyasla, beyin fırtınası probleminden daha çok hoşlandıkları görülmüştür. Öte yandan manipülasyon koşullarından ölüm belirginliği ve dış ağrısı koşullarında, kalıcı eser görevinde bulunan katılımcılara (ölüm belirginliği koşulu-kalıcı eser bırakma görevi ($\bar{X}$ = 6.25), dış ağrısı koşulu-kalıcı eser bırakma görevi ($\bar{X}$ = 6.89), kağıt atacı görevinde bulunan katılımcılara (ölüm belirginliği koşulu-kağıt atacı görevi ($\bar{X}$ = 4.50), dış ağrısı koşulu-kağıt atacı görevi ($\bar{X}$ = 4.56)) göre beyin fırtınası probleminden daha çok hoşlandıklarını ortaya koymuştur. Manipülasyon aşamasında yazılan duygu ve düşüncelerin, oturum sırasında katılımcılarda ne kadar olumlu/olumsuz düşünce oluşturduğu değerlendirildiğinde, görev koşulu açısından anlamlı olduğu görülmüştür ($F(1,66)= 4.66, p< .05$). Yani kalıcı eser bırakma görevinde olan katılımcıların ($\bar{X}$ =5.48), kağıt atacı görevinde olan katılımcılara ($\bar{X}$ =4.38) göre, manipülasyon aşamasında yazdıkları duygu ve düşüncelerin kendilerini daha olumlu etkilediğini ortaya koymuştur.

Katılımcılara, başta verilen manipülasyonda yazdıkları duygu ve düşüncelerin, oturum esnasında kendilerine ne kadar yardımcı olduğu değerlendirildiğinde, manipülasyon koşulları ($F(1,66) = 7.20, p<.01$) ve görev koşulları ($F(1,66)= 21.47, p<.001$) açısından anlamlılık gösterdiği görülmüştür. Diğer bir deyişle ölüm belirginliği koşulunda olan katılımcıların ($\bar{X}$ = 4.08), dış ağrısı koşulunda bulunan katılımcılara ($\bar{X}$ =2.60) kıyasla, manipülasyonda yazdıkları duygu ve düşüncelerin, beyin fırtınası oturumu esnasında kendilerine daha çok yardımcı olduklarını göstermiştir. Aynı zamanda kalıcı eser görevi koşulunda bulunan katılımcılar ($\bar{X}$ = 4.62), kağıt atacı koşulu görevinde bulunana katılımcılara ($\bar{X}$ =2.05) göre, manipülasyonda yazdıkları duygu ve düşüncelerden daha fazla yararlanmışlardır. Manipülasyon sırasında yazılan duygu ve düşüncelerin, katılımcıları ne kadar olumlu/olumsuz duygular oluşturduğu analiz edildiğinde, görev koşulunun anlamlı bulunmuştur ($F(1,66)= 4.09, p< .05$). Buna göre, kağıt atacı görevinde olan katılımcılar ($\bar{X}$ =4.06), kalıcı eser görevinde olan katılımcılara ($\bar{X}$ = 5.03) göre daha çok olumsuz duygu oluşturmuşlardır. Algı ölçeğinden alınan ortalama puanlar Tablo: 2.10'da gösterilmiştir.

Tablo 2.11: Beyin fırtınası oturumuna ilişkin algı puan ortalamaları

	Ölüm Belirginliği		Diş Ağrısı		Nötr	
	Kalıcı Eser**		Kağıt Atacı		Kalıcı Eser	
	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS
Madde 1	5.70	(.44)	4.81	(.49)	5.83(.46)	5.19 (.49)
Madde 2	5.95	(.40)**	5.38	(.45)	6.17(.42)**	4.33 (.46)
Madde 3a	6.25	(.55)**	4.50	(.61)	6.89(.58)**	4.56 (.61)
Madde3b	5.45	(.47)	5.56	(.52)	4.78(.50)	5.38 (.53)
Madde 3c	5.65	(.57)	5.60	(.66)	5.50(.60)	4.50 (.64)
Madde 4	6.35	(.46)	6.06	(.51)	6.22(.48)	5.81 (.51)
Madde 5	5.30	(.48)**	4.63	(.54)	5.67(.50)**	4.13 (.45)
Madde 6	5.85	(.51)*	2.31	(.58)	3.39(.54)	1.81 (.58)
Madde 7	4.90(.45)*		4.31	(.50)	5.17(.47)*	3.81 (.50)
Madde 8	5.75	(.60)	3.69	(.68)	3.78(.64)	3.44 (.68)

*p < .01 **p < .05

2.3. Tartışma

Bu araştırmada ölüm belirginliğinin, yaratıcı düşünce üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Bununla birlikte ölüm belirginliğinin derin düşünceyi azalttığı ve sonuç olarak yaratıcı düşünceyi olumsuz olarak etkilediği bulunmuştur. Öte yandan DYK'na göre ölüm belirginliği insanlarda dehşet ve korku/kaygı oluşturmakta ve bu korku / kaygı ile baş edebilmek için insanlar yakınsak/ıraksak iki farklı savunma mekanizması kullanmaktadırlar. Iraksak savunma mekanizmasının kullanılması durumunda kültürel dünya görüşlerine daha fazla sarılmakta, benlik değerlerini daha fazla arttırmaktadırlar (Greenberg vd. 1986;1997). Literatürde yapılan araştırmalarda ölüm belirginliği ortamsal olarak manipüle edildiğinde kişilerin daha tarafsız davrandıklarının, ait olunan gruba bağlılıklarının daha fazla arttığı ve karşıt veya kendilerinden olmayan gruplara karşı daha önyargılı oldukları ve düşmanca davrandıklarına işaret etmektedir (Yum ve Schenck – Hamlin 2005). Bu açıdan ele alındığında ölüm belirginliğinin yaratıcı düşünceyi arttırabileceği ve özellikle kalıcı eser bırakma (sembolik ölümsüzlük) söz konusu olduğunda, yaratıcılığı daha fazla olumlu yönde etkileyeceği sağduyuya yakın gözükmektedir. Öte yandan ölüm belirginliğinin bireyleri dehşete düşürmesi ve bu dehşetin bilinçten uzaklaştırılamaması/bilinçte kalması durumunda bireyin yaratıcılığın ketlenmesi de olası bir durum olarak görülmektedir. Bu araştırmada ölüm belirginliği manipülasyonu sonrası alınan öz bildirim ölçeklerinde bireylerin duygudurumlarının daha olumsuz olduğu ve kaygılarının daha fazla olduğu bulunmuştur. Bu farklılıklara rağmen özgün düşünce sayısı açısından diş ağrısı ve ölüm belirginliği manipülasyonu

arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ayrıca ölüm belirginliği manipülasyonu sonrasında oluşan bu olumsuz duygudurum ve yüksek kaygının, ölüm belirginliği manipülasyonu ile yaratıcılık arasında anlamlı bir aracı değişken rolü oynamadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, ölüm belirginliği sonucunda oluşan olumsuz duygudurumun derin düşünceyi artırması gerektiğini ortaya koyan çalışmalarını aksini göstermektedir (Hirt vd. 2008). Bu durum yaratıcılık açısından kuramın ön gördüğü alt mekanizma olan kaygının bir rolü olmadığına işaret etmektedir. Yine benlik saygısı düşük olan veya yüksek olan bireylerin kuramın ön gördüğü biçimde yaratıcılık açısından farklılaşmadığı da ortaya çıkmıştır.

Bu araştırma DYK'nın ön gördüğü sayıtlar dışında ölüm belirginliğinin yaratıcılık yollarından biri olan derin düşünmeyi olumsuz olarak etkilediğini ve sonuç olarak yaratıcılığın azaldığını göstermektedir. Bu bağlamda araştırmanın literatüre katkısı özgündür. İlk kez ölüm belirginliği manipülasyonunun yaratıcılığı hangi yolla veya mekanizma ile etkilediğine dair bir kanıt sunmaktadır. Bu sonuç ölüm belirginliğinin daha fazla düşünce üretme ile ilgili olan motivasyonu veya derin düşünmeyi azalttığına işaret etmektedir. Öte yandan ölüm belirginliğinin bilişsel esnekliği azalttığına dair bir kanıt bulunamamıştır. Bu durum ölüm belirginliğinin olumsuz etkisinin bilişsel değil, daha çok motivasyonel bir sonucunun olduğuna işaret etmektedir. Bu sonucun ne kadar geçerli olduğunu incelemek için başka araştırmalara ihtiyaç olduğu yadsınamayacak bir gerçektir.

Bu çalışmada görev türünün etkisi anlamlı olduğu bulunmuştur. Kalıcı eser bırakma koşulunda olan katılımcıların, daha mekanik olan tel kağıt atacı koşulunda olan katılımcılara göre daha özgün veya yaratıcı düşünceler ürettiği gözlenmiştir. Bu sonuç Sligte ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada kalıcı eser bırakma görevinin “sembolik ölümsüzlük” kavramı ile uyumlu olduğu sonucunu desteklemektedir. Ayrıca algısal ölçümler kalıcı eser koşulundaki katılımcıların daha kaliteli düşünce ürettiklerini, beyin fırtınası probleminde daha fazla hoşlandıklarını, yapılan manipülasyonu daha olumlu ve yardımcı olarak değerlendirdiklerini ve daha olumlu duygu yaşadıklarını rapor etmektedirler. Buna ek olarak yapılan aracılık analizi sonuçları, kalıcı eser koşulunda olan katılımcıların daha fazla derin düşünce ürettiklerini

ve sonuç olarak daha yaratıcı olduklarını göstermektedir. Tüm bu bulgular değerlendirildiğinde kalıcı eser bırakma görevinin katılımcılara daha olumlu duygular, değerlendirmeler ve motivasyon sağladığı anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili literatürde kuramsal yaklaşımlar incelendiğinde Snyder ve Ickes (1986) tarafında ortaya atılan “ilintili konu” (problem relevance) hipotezine göre konu kişilerle ilgili olduğunda bireylerin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını daha fazla etkilemektedir. Bu açıdan ele alındığında kalıcı eser bırakma koşulunun mekanik bir probleme göre daha motive edici olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bulguları, ölüm belirginliği manipülasyonu ile beyin fırtınasında görev türü arasında beklenen ortak etkiyi desteklememiştir. Daha ayrıntılı ifade edilirse ölüm belirginliği manipülasyonunda ve kalıcı eser bırakma görevinde olan katılımcılarını diğer koşullara kıyasla daha fazla yaratıcı olması öngörülmesine rağmen, bu etki bulunamamıştır. Literatürde yapılan bir araştırmanın sonucuna göre kalıcı eser bırakma görevi (sembolik ölümsüzlük) ölüm belirginliğinin oluşturduğu olumsuz düşünceleri azaltmaktadır (Slichte vd. 2013). Bu araştırmanın söz konusu araştırmadan iki farklı özelliği bulunmaktadır. Birincisi, bu araştırmada kalıcı eser bırakma (sembolik ölümsüzlük) görevi katılımcıların kendi hayatları ile ilgili olarak sorulmuştur. Slichte ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada, nesli tükenen bir hayvan için yaratıcı veya orijinal isim bulma görevi verilmiştir. İkincisi, Slichte ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada, kısa süreli veya uzun süreli yaşayan bir iguanaya isim bulma görevi (kanalize edilmiş ve sınırlandırılmış bir görev) vermiş ve bunun karşılığında en yaratıcı ismi bulan katılımcının ismin bir kafese farklı sürelerde verileceği söylenmiştir. Bu araştırmada ise katılımcılar kendi hayatları ile ilgili sembolik ölümsüzlüğe işaret edecek herhangi bir sınırlama veya çerçeve çizilmeden kalıcı eser bırakma görevinde (yaratıcı eylemde) bulunmaları istenmiştir. Bu farklılıkların yanında bu araştırmada görev türünün etkisi ($\eta^2 = .20$), ölüm belirginliği manipülasyonundan ($\eta^2 = .08$) daha güçlüdür. Büyük bir olasılıkla görev türü güçlü olduğundan dolayı olası ortak etkiyi ortadan kaldırmış olabilir. Snyder ve Ickes (1986), güçlü ortamsal değişkenlerin zayıf olan değişkenlerin etkisini ortadan kaldırdığını bildirmektedir. Zayıf olan değişkenlerin etkisini göstermesi veya ortak etkinin ortaya çıkması için ortamın çok güçlü olmaması gerekmektedir.

III. BÖLÜM

3. DENEY II

I. deneyde ölüm belirginliğinin yaratıcı düşüncüyü azalttığına dair bir destek bulunmuştur. Bu sonucun ne kadar geçerli olduğunun bir başka araştırmada sınanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak ölüm belirginliği manipülasyonunun ne derece derin düşüncüyü olumsuz olarak etkilediğinin bir başka araştırmada da incelenmesi veya doğrulanması gerekmektedir. DYK'nın incelenmesi gereken yönlerinden biri anlık ölüm belirginliğinin yanında, ölüm belirginliğinin gelecekte olması durumudur. Literatürde yapılan araştırmaların hepsi ölüm belirginliğini anlık olarak manipüle etmiş; öte yandan yakın gelecekte veya uzak gelecekte ölüm belirginliğinin bireylerde ne tür düşünce, duygu ve davranışlar oluşturduğunu incelenmemiştir. Bu iki ölüm belirginliği manipülasyonu zamansal olarak kıyaslandığında ortaya iki olası sonucun çıkması muhtemeldir. Birincisi anlık ölüm belirginliği manipülasyonu bireylerin daha fazla kaygı yaşamalarına ve böylece ketlenmelerine yol açabilir. İkincisi ise anlık ölüm belirginliği manipülasyonu gelecekte ölüm belirginliği manipülasyonuna göre bireylerin daha fazla çaba göstermelerine yol açabilir. Başka bir deyişle, kuramın ön gördüğü gibi anlık ölüm belirginliği koşulunda olanların, kültürel dünya ile ilgili konularla daha fazla meşgul olmaları beklenebilir. Bu iki olası sonucun test edilmesi bu araştırmanın özgün katkılarından biridir.

Çalışmada 2 (ölüm belirginliği manipülasyonu şu an ve gelecekte) x 2'lik (kalıcı eser bırakma ve kağıt atıcı problemi) desen kullanılmıştır (Bkz. Tablo 3.1).

Tablo 3.1: Araştırma deseni ve örneklem dağılımı

Koşul	Görev	Kalıcı Eser Bırakma	Kağıt Atacı
Şu an ölüm belirginliği		15	14
Gelecekte ölüm belirginliği		13	15

Hipotez 1-a

I. araştırmanın sonucuna göre anlık ölüm belirginliği koşulunda olan katılımcılar gelecekte ölüm belirginliği koşuluna göre daha az sayıda özgün düşünce üreteceklerdir. DYK'na göre, anlık ölüm belirginliği bireylerde daha fazla dehşete neden olacak ve sonuç olarak daha az düşünceye yol açacaktır. Bu açıdan ele alındığında gelecekte ölüm belirginliği koşulunun bir tür kontrol koşulu işlevi görebilme olasılığı bulunmaktadır. Eğer bu durum söz konusu olursa I. araştırmada olduğu gibi sonuçlar bu beklentiye uygun olacaktır.

Hipotez 1-b

Anlık ölüm belirginliği koşulu, gelecekte ölüm belirginliği koşuluna göre bireyleri daha fazla kültürel dünyaya yönelmeye motive edecek ve sonuç olarak bu koşulda özgün düşünce sayısı fazla olacaktır. DYK'na göre anlık ölüm belirginliği bireyleri, gelecekte ölüm belirginliğine göre daha çok motive eden bir koşuldur.

Hipotez 2

Kalıcı eser bırakma görev koşulu, kağıt atacı görev koşuluna göre daha fazla yaratıcı düşünmeye yol açacaktır. İlintili hipotezine göre, kalıcı eser bırakma koşulu diğer koşula kıyasla daha fazla motivasyona yol açacaktır. Ayrıca Sligte ve diğerlerine (2013) göre kalıcı eser bırakma görevi sembolik ölümsüzlükle ilgili birebir düşünce ortaya koyacağından, bireyin daha fazla çaba göstermesi sağduyuya daha yakındır.

Hipotez 3

Manipülasyon koşulları ile görev koşulları arasında ortak etki beklenmemektedir. Her ne kadar Sligte ve diğerleri (2013) manipülasyon ile verilen görev arasında ortak etkinin olduğunu çalışmasında rapor etmiş olsada, I. deneyde olduğu gibi bu iki değişkenin özgün düşünce sayısı veya yaratıcılıkla ilişkisinin temelinde farklı süreçler bulunmaktadır. Başka bir deyişle görev koşulu derin

düşünmeyi ve sonuç olarak yaratıcılığı arttıracaktır. Öte yandan manipülasyon koşulunun yaratıcılık üzerindeki etkisinin temelinde derin düşünmenin değil, esnek düşünmenin yer alması veya herhangi aracı değişkenin (güdüsel veya bilişsel) olmaması beklenmektedir.

3.1.Yöntem

3.1.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nin Beden Eğitimi Spor Yüksek Okulunun Antrenörlük Eğitimi, Beden Eğitimi ve Spor Yöneticiliği bölümlerine formasyon eğitimi için devam eden 60 öğrenci oluşturmaktadır. Her bir katılımcı araştırma koşullarına seçkisiz bir biçimde atanmıştır ve katılımcıların yaş aralığı 22 - 34'tür ($\bar{X} = 27.58$, s.s. = 2.80). Örneklemdeki çoğunluk erkeklerden (%70.2) oluşmaktadır. Örneklem demografik özellikleri Tablo 3.2'de gösterilmiştir.

Tablo 3.2: Örneklem grubunun demografik özellikleri

Demografik değişkenler	N -	(%)
Cinsiyet		
Kadın	17	(% 29.8)
Erkek	40	(% 70.2)
Yaşanılan yer		
Ev (Aile)	51	(% 92)
Ev (Arkadaş)	5	(% 8)
Gelinen yer		
Köy/ Kasaba	4	(% 7.3)
İlçe	6	(% 10.7)
Şehir	11	(% 19.5)
Büyükşehir	35	(% 62.5)
Aylık ekonomik durum		
0-500	4	(% 7)
501-1000	8	(% 14)
1001 -1500	14	(% 24.6)
Diğer	31	(% 54.4)
Bölümler		
Antrenörlük	17	(% 28.3)
Beden Eğitimi	21	(% 35)
Spor Yöneticiliği	22	(% 36.7)

3.1.2. Veri Toplama Araçları

3.1.2.1. Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu

Katılımcılara araştırmanın başında, Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu dağıtılmıştır. Formda araştırmanın nasıl yürütüleceği, hangi aşamalardan oluştuğu, neleri içerdiği (açık bilgi vermeden, araştırmanın ölüm, yaşam, sağlık vb. konular içereceği), ne kadar süreceği ve katılım göstermek istemeyen katılımcıların nedensiz ve sebepsiz istedikleri zaman araştırmayı bırakabilecekleri, uygulama alanından ayrılacakları, uygulamacıya araştırma sonrası ulaşmak istemeleri halinde iletişim bilgileri ve yasal sorumluluk dahilinde hangi bölümde, hangi danışman gözetiminde yürütüldüğü bilgilerini içermektedir. Bilgilendirmeden sonra katılmayı kabul eden katılımcıların formu tarih atmak sureti ile imzalamaları talep edilmiştir (Bkz.: Ek 1).

3.1.2.2. Demografik Bilgiler Formu

Katılımcılardan 7 maddelik demografik bilgileri içeren bir form doldurmaları istenmiştir. Form içerisinde yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf, geline yer, yaşanan yer ve ekonomik durumla ilgili sorular bulunmaktadır (Bkz.: Ek 2).

3.1.2.3. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçümü

M. Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen ve ülkemize uyarlaması Çuhadaroglu (1986) tarafından yapılan ölçek, alt testlerle toplam 63 maddeden oluşmaktadır. Bu çalışmada 5 olumlu, 5 olumsuz (ters) olmak üzere toplam 10 madden oluşan benlik saygısı alt ölçeği kullanılmıştır. On maddeden oluşan ölçeğin güvenirliği .81'dir (Cronbach's Alfa= .81). Bu çalışmada ise iç tutarlılık sayısı (Cronbach Alfa) .81 olarak bulunmuştur (Bkz.: Ek 3).

3.1.2.4. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı

Katılımcıların, olası pozitif ya da negatif duygudurumlarını nötr hale getirmek amacı ile gündelik yaşam olaylarından başka bir şey barındırmayan 12 cümle ve 85

kelimeden oluşan bir metin verilmiştir. Katılımcılardan, iki dakika içerisinde metnin aynısını, kağıtta yer alan boş alana, dilbilgisi ve yazım kurallarına dikkat etmeksizin, olabildiğince hızlı yazmaları istenmiştir. Verilen metnin, Beyin Fırtınası Problemi ile herhangi bir ilişkisi bulunmamakta ve tamamen günlük rutin ifadeler oluşmaktadır (Dolmuşa bindim. Markete gittim. Fotokopi çektirdim. Elli lira verdim.) Bu görev aynı zamanda katılımcıların yazım hızını da değerlendirmeye olanak sağlamaktadır (Bkz.: Ek 4).

3.1.2.5. Anlık Duygudurum Ölçümü

Katılımcılara, nötralizasyon görevinden sonra anlık duygudurumlarını ne kadar sakin, rahat, öfkeli ve gergin olduğunu, 0 ile 10 arasında 11’li likert tipi bir ölçek üzerinde (0 = Hiç, 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9 10 = Çok) değerlendirebilecekleri bir ölçek uygulanmıştır (Bkz.:Ek5).

3.1.2.6. Manipülasyon

Katılımcıların, (her bir katılımcı bir koşula tabi olmak kaydı ile) şuan veya gelecekte bir zamanda, kendi ölümlerini düşünmelerini ve literatürle uyumlu olarak (Nijstad, 2010; Güzel, 2012, vs) bu durumun uyandırdığı duygu ve düşünceleri 4 dakikalık bir süre zarfında kağıda yazmaları istenmiştir (Bkz.: Ek 6-c, Ek 6-d).

3.1.2.7. Manipülasyon Sonrası 7 Maddelik Duygudurum Ölçeği

Katılımcılara, manipülasyon sonrasında ne derece kızgın, endişeli, üzgün, sakin, rahat, sevinçli ve coşkun olduklarını belirten sıfatları (0= kesinlikle katılmıyorum) 1 2 3 4 (5= orta) 6 7 8 9 (10= kesinlikle katılıyorum) şeklinde değerlendirmeleri istenmiştir (Bkz.: Ek 7).

3.1.2.8. Manipülasyon Sonrası Durumluluk Kaygı Ölçeği

Durumluluk – Sürekli Kaygı Ölçeği, Spielberger ve arkadaşları tarafından 1970 yılında geliştirilmiş, Türk toplumuna uyarlaması ise Öner ve Le Compte tarafından

1983 yılında yapılmıştır. On maddesi normal, 10 maddesi ters olan ölçek toplam 20 maddeden oluşmaktadır. 1– Hiç, 2– Biraz, 3– Çok, 4– Tamamiyle ifadelerinden oluşan 4’lü likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı cronbach alfa= .95’tir. Bu araştırma da ölçeğin tutarlılık katsayısı ise Cronbach alfa= .88’dir (Bkz.: Ek 8).

3.1.2.9. Manipülasyon Sonrası PANAS:

Ölçek Watson, Tellegen ve Clark (1988) tarafından geliştirilmiş, uyarlaması ise Gençöz (2000) tarafından yapılan Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (PANAS) 10 pozitif ve 10 negatif duyguları içeren, toplam 20 madden oluşan 5’li likert (1– Hiç, 2– Biraz, 3– Ortalama, 4–Oldukça, 5– Çok Fazla) tipi bir ölçektir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) 10’ar madden oluşan pozitif duygular için .83 ve negatif duygular için ise .86 olarak bulunmuştur. PANAS’ın kaygı skorları ve depresyon skorları ile ilişkili olması, ölçeğin dış geçerliği olduğuna işaret etmektedir (Watson, Clark ve Tellegen, 1988). Test - tekrar test güvenilirliği pozitif maddeler için .40, negatif maddeler için .54 olarak rapor edilmiştir (Gençöz 2000). Bu çalışmada ise iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) pozitif duygular için .86 ve negatif duygular için .88’dir (Bkz.: Ek 9).

3.1.2.10. Beyin Fırtınası Problemi ve Yönergesi

Duygudurum ölçümü sonrasında katılımcılara (her bir katılımcı bir koşula tabi olmak kaydı ile) “Yaşamınızda başkalarının sizi hatırlayacağı kalıcı eserlerinizi bırakmak için neler yapabilirsiniz?” veya “Tel Kağıt Atacını kaç farklı şekilde kullanabilirsiniz.” konusunda beyin fırtınası problemi verilmiştir. Konu hakkında katılımcılardan mümkün olduğunca çok sayıda düşünce üretmeleri istenmiştir ve katılımcılara 12 dakikalık bir süre verilmiştir. Katılımcılara beyin fırtınası ile ilgili temel kurallar (Düşüncelerinizi eleştirmeyin, aklınıza geleni yazın, çok sayıda düşünce yazmaya çalışın ve düşünceleri birleştirerek yeni düşünceler üretmeye çalışın.) ve her kurala ilişkin kısa açıklamalar yazılı olarak verilmiş olup, araştırmacı tarafından da yüksek sesle okunmuştur (Bkz.: Ek 10-a, Ek 10-b).

3.1.2.11. Beyin Fırtınası Oturumuna Yönelik Algısal Ölçüm

Araştırma sonunda katılımcılardan yapmış oldukları beyin fırtınası görevinde ürettikleri düşüncelerle ilgili performanslarını ve görevin özelliklerini değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcılardan beyin fırtınası sırasında ne kadar sayıda ve kaliteli düşünce ürettiklerini, beyin fırtınası probleminden ne kadar hoşlandıklarını, problemi ne kadar ilginç bulduklarını, beyin fırtınasında performanslarının ne kadar iyi olduğunu, ne kadar çaba gösterdiklerini, manipülasyon sırasında oluşan duygu ve düşüncelerin ne kadar olumlu veya olumsuz olduğunu, verilen problemin kendilerinde yaratmış olduğu duyguların beyin fırtınasına ne derece yardımcı ve motive edici olduğunu değerlendirmeleri istenmiştir (Bkz.: Ek 11).

3.1.2.12. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı

Beyin fırtınası oturumu sonrasında katılımcıların edinmiş oldukları olumlu/olumsuz duygu yükünü nötrleştirmek amacı ile araştırma başında verilen 12 cümle ve 85 kelimeden oluşan nötr, günlük durumlar içeren paragraf tekrar verilmiş olup, iki dakika içerisinde dilbilgisi ve imla kurallarına dikkat etmeksizin kağıda yazmaları istenmiştir (Bkz.: Ek 4).

3.1.2.13. Beyin Fırtınası Oturumu Sonrası 4 Maddelik Duygu Durum Ölçeği

Yazım hızından sonra katılımcılara, anlık duygudurumlarını ne kadar sakin, rahat, öfkeli ve gergin olduğunu, 0 ile 10 arasında 11’li likert tipi bir ölçek üzerinde (0 = Hiç, 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.10 = Çok) değerlendirebilecekleri bir ölçek bir kere daha uygulanmıştır. Bunun da nedeni katılımcıların, uygulama öncesi duygu durumlarına dönüp dönmedikleri, etkilenen bireylerin takibi ve iletişime geçilebilmesi amacıyla doldurulmuştur (Bkz.: Ek 5).

3.1.2.14. Geri Bildirim Formu

Araştırma sonunda bütün katılımcılara, araştırmada kullanılan manipülasyon konularına ilişkin bilgi, katılımcı gizliliği ve araştırmadan iki hafta boyunca kimseye

bahsedilmemesi gerekliliğini içeren geri bildirim formu sunulmuş ve araştırma sonlandırılmıştır (Bkz.: Ek 12).

3.1.3. İşlem

Araştırma, katılımcılara iki hafta öncesinden ilan edilmiştir. Katılımcılara yaşam ve sağlıkla ilgili bazı duygu ve düşünceleri içeren bir çalışma olduğu, katılımın gönüllü olduğu ve yaklaşık olarak 30-45 dakika süreceyi bilgisi verilmiştir. Araştırma günü hazır bulunan katılımcılar sınıf ortamına alınarak, rastgele olarak öğrenci numaralarına göre araştırma koşullarına atanmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılara, ders kredisi verileceği bildirilmiş olup, katılmak istemeyen katılımcıların herhangi bir sebep ifade etmeden araştırmadan çıkabilecekleri, ayrıca araştırmanın her aşamasında sessiz bir şekilde uygulamadan ayrılacakları, bunun için herhangi bir neden belirtmelerine gerek olmadığı kendilerine hatırlatılmış olup, uygulamaya başlanmıştır.

Araştırmanın her koşuluna yaklaşık olarak on – onbeş öğrenci atanmış ve bu katılımcılar birbirlerinden ayrı olarak oturturulmuşlardır. Katılımcılara ilk olarak Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu verilmiş, katılımcıların bu formu okumaları ve katılmayı kabul etmeleri koşulunda imzalamaları istenmiştir.

Araştırmanın başlangıcında katılımcılara demografik bazı bilgiler içeren bir form (Bkz.: Ek 2) doldurtulmuştur. Akabinde katılımcılara Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (Bkz.: Ek 3) dağıtılmış olup, form üzerindeki yönergeyi okuyarak, katılımcıların formu doldurmaları istenmiştir. Doldurulan ölçeğin akabinde, katılımcıların olası duygu durumlarını nötr hale getirmek ve yazım hızlarını ölçebilmek için katılımcılara 12 cümle ve toplam 85 kelimeden oluşan bir metin (Bkz.: Ek 4) verilmiştir. İki dakikalık bu görevden sonra katılımcıların duygu durumlarını saptamak için bir form (Bkz.: Ek 5) verilmiştir. Duygu durum ölçümünden sonra, katılımcılara seçkisiz bir şekilde manipülasyon (ölümün zamansal olarak değişimlendiği anlık ve gelecekte ölümün hatırlatılması) formları rastgele dağıtılmış ve katılımcılara formda yazılan yönergeyi okumaları ve uygulamaları istenmiştir. Manipülasyonlardan birinde katılımcılara “Lütfen şu anda öldüğünüzü düşünün. Bu durumun sizde yarattığı duygu ve düşünceleri

yazınız. (Bkz.: Ek 6-c)” diğ erinde ise “Lütfen gelecek bir zamanda öldüğ ünüzü düşünün. Bu durumun sizde yarattığı duygu ve düşünceleri yazınız. (Bkz.: Ek 6-d)” denmiş ve katılımcılara duygu ve düşünceleri yazmaları için, dört (4) dakika zaman verilmiştir (Rosenblatt ve Greenberg vd. 1989). Manipölasyon sonunda katılımcıların duygudurumunu değ erlendirmek için bir sonraki aş amaya geç ilmiş ve 7 maddelik duygudurum ölçe ğ i (Bkz.: Ek 7) dağı tılmış , katılımcıların ölç ekte yer alan yönerge doğrultusunda formu doldurmaları sağ lanmıştır. Katılımcıların kaygı düzeylerini ölçmek için katılımcılara Durumluluk Kaygı Ölç e ğ i (Bkz.: Ek 8), sonrasında katılımcılara Olumlu ve Olumsuz Duygudurum Ölç e ğ i (PANAS- Bkz.: Ek 9) dağı tılmış ve doldurmaları sağ lanmıştır.

Katılımcılara Beyin Fırtınası Yönergesi araştırmacı tarafından sesli bir şekilde bir kere okunmuş ve katılımcılar Beyin Fırtınası Görev Koş ulu Oturumuna rastgele atanmış tırlar. Görev koş ulunda “Kalıcı Eser Bırakma (Bkz.: Ek 10-a)” ve Kağı t Atacının De ğ iş ik Kullanımı (Bkz.: Ek 10-b)” görev olarak verilmiş ve her bir katılımcı kendisine denk gelen bir görev hakkında Beyin Fırtınası Oturumuna 12 dakika boyunca tabi tutulmuştur.

Beyin Fırtınası oturumu sonunda katılımcılara yaptıkları Beyin Fırtınası Oturumunu değ erlendirebilmeleri için Beyin Fırtınası Sonrası Algı Ölç e ğ i (Bkz.: Ek 11) verilmiş ve ölç e ğ i doldurmaları sağ lanmıştır.

Katılımcıların araştırmaya geldikleri nötr duygu duruma gelmeleri için kendilerine tekrar Nötralizasyon ve Yazım Hızı ilgili form (Bkz.: Ek 4) verilmiştir. Nötr ve gündelik olaylardan oluş an ifadelerin oluşturdu ğ u paragraf verilerek, yine “Dilbilgisi ve noktalama işaretlerine dikkat etmeden, iki dakika içerisinde, formda yer alan paragrafın aynısını, formda yer alan boş alana yazınız” şeklinde yönerge ile yazmaları istenmiştir. Yazım hız ı sonrasında katılımcılara tekrar dört maddeden oluş an duygu durum ölç e ğ i (Bkz.: Ek 5) uygulanmıştır.

Son olarak katılımcılara “Deney Sonrası Geri Bildirim Formu (Bkz.: Ek 12)” doldurtularak, araştırma 45 dakikalık sürede tamamlanmıştır.

3.2. Bulgular

3.2.1. Verilerin Kodlanması

Araştırma sonrasında, elde edilen veriler, her katılımcı için bireysel bazda değerlendirme yapılmış, üretilen düşünceler iki bağımsız yargıç (değerlendirici) tarafından değerlendirilmiş, düşünceler kategorik olarak kodlanmış, üretilen düşünceler özgün ve tekrar eden düşünce olarak ayıklanmış, toplam düşünceden, tekrar eden düşünce sayısı çıkarılarak özgün düşünce sayısı bulunmuştur. Verileri kodlayan değerlendiriciler arasında, yapılan değerlendirme ve hesaplamaların güvenirlik katsayısı (Cronbach's Alfa) .99'dur.

3.2.2. Rosenberg Benlik Saygısı Puanları

Manipülasyondan önce katılımcılara dağıtılan Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin analizine göre; manipülasyon koşulları ve görev koşulları arasında anlamlı bir etkinin olmadığı bulunmuştur.

3.2.3. Manipülasyon Öncesi Duygudurum Puanları

Bu araştırmada manipülasyon yapılmadan önce katılımcıların duygudurumları nötralize etmek için iki (2) dakikalık, günlük basit yaşam olaylarını içeren paragraftan oluşan yazım testi verilmiştir. Sonrasında katılımcıların duygudurumları sakin, rahat, öfkeli ve gergin şeklinde ölçülmüştür.

Araştırmanın bulguları 2X2 ANOVA analizi ile test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ölümün zamansal (şuan ve gelecek) manipülasyonu ve görev türünün (Kalıcı Eser Bırakma– Kağıt Atacı) veya bunların ortak etkilerinin söz konusu duygudurum ölçümleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır (Bkz.: Tablo 3.3).

Araştırmanın manipölasyon öncesindeki bulgularına göre, tüm katılımcıların sakin, rahat, öfkeli ve gerginlik açısından duygudurum puanlarının aynı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.3: Nötrilizasyon sonrası katılımcıların duygudurum puanı ortalamaları

	Şu an Ölüm Belirginliği		Gelecekte Ölüm Belirginliği	
	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS
Sakin	7.29 (3.18)	7.22 (2.90)	6.27 (2.72)	7.17 (1.81)
Rahat	6.82 (3.65)	7.94 (2.39)	7.55 (2.34)	7.41 (1.87)
Öfkeli	2.36 (3.50)	1.44 (2.57)	1.82 (2.48)	1.41 (1.73)
Gergin	1.36 (2.06)	1.61 (2.70)	2.73 (2.72)	2.41 (2.50)

3.2.4. Manipölasyon Öncesi Yazım Hızı

Bu araştırmada manipölasyon yapılmadan önce katılımcıların duygudurumları nötralize etmek için iki (2) dakikalık, günlük basit yaşam olaylarını içeren bir paragraf verilmiştir. Bu paragraf aynı zamanda katılımcıların yazım hızını test etmek için bir ölçüm olarak kullanılmıştır.

Araştırmanın bulguları 3X2 ANOVA analizi ile test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, yazım hızının grupların ve görev koşulların her birinin üzerinde etkisi anlamlı değildir $p > .05$.

Tablo 3.4: Yazım hızı puanları ortalamaları

Koşul	Şu an Ölüm Belirginliği		Gelecekte Ölüm Belirginliği	
	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS
Görev Değişken				
Yazım hızı	44.54 (8.87)	52.83 (9.53)	44.54 (11.79)	44.23(14.28)

3.2.5. Manipölasyon Sonrası Duygu Durum Puanı

Manipölasyon sonrasında katılımcıların kızgın, endişeli, üzgün, sakin, rahat, sevinçli ve coşkun olma açısından duygu durum puanları 2X2 ANOVA analiziyle test edilmiştir (Bkz.: Tablo 3.4).

Araştırmada, manipülasyonun, katılımcılara manipülasyon sonrasında uygulanan kızgın, endişeli, üzgün, sakin, rahat, sevinçli ve coşkun duygudurum ifadeleri üzerinde herhangi anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Görev koşulu açısından değerlendirildiğinde ise, kalıcı eser bırakma problemini alan katılımcıların ($\bar{X}$ =4.36), kağıt atacı problemini alan katılımcılardan ($\bar{X}$ = 2.61) daha fazla endişeli oldukları görülmüştür, $F(1,53)= 4.38$, $p < .05$.

Tablo 3.5: Manipülasyon sonrası katılımcıların duygudurum puanı ortalamaları

	Şu an Ölüm Belirginliği		Gelecekte Ölüm Belirginliği	
	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS
Kızgın	4.00 (4.38)	2.05 (2.41)	2.18 (2.75)	2.17 (2.67)
Endişeli	4.45 (3.78)*	2.11 (2.76)	4.27 (3.10)*	3.11 (2.86)
Üzgün	4.82 (3.92)	2.33 (3.65)	3.64 (3.59)	2.82 (3.28)
Sakin	7.36 (3.20)	6.56 (3.65)	7.45 (2.46)	6.82 (1.78)
Rahat	6.18 (3.95)	6.61 (3.58)	8.18 (1.78)	7.18 (1.81)
Sevinçli	4.64 (3.85)	5.44 (3.47)	4.55 (2.73)	4.71 (2.37)
Coşkun	4.18 (4.42)	4.22 (3.19)	3.82 (3.02)	3.59 (2.45)

* $p < .05$

3.2.6. Manipülasyon Sonrası PANAS Puanları

Manipülasyon Sonrası katılımcılara PANAS ölçeği uygulanmış olup, olumlu ve olumsuz puanlar 2X2 ANOVA analiziyle test edilmiştir (Bkz.: Tablo 3.5).

Yapılan analizde manipülasyon sonrası olumlu ve olumsuz duygudurum puanları üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.

Tablo 3.6: Manipülasyon sonrası koşullara göre duygudurum ortalamaları (PANAS)

	Şu an Ölüm Belirginliği		Gelecekte Ölüm Belirginliği	
	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS
Pozitif	34.55 (11.09)	33.61(7.69)	31.82 (7.80)	33.81(7.69)
Negatif	15.36 (6.00)	15.31(7.94)	17.45 (9.66)	15.11(6.18)

3.2.7. Manipülasyon Sonrası Durumluluk Kaygı Puanları

Manipülasyon sonrasında katılımcılara Durumluluk Kaygı Ölçeği uygulanmış olup, ölçeğin toplam puanları 2X2 ANOVA analiziyle test edilmiştir (Bkz.: Tablo 3.6).

Manipülasyonun, durumluluk kaygı puanları üzerinde etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Tablo 3.7: Manipülasyon sonrası durumluluk kaygı puanı ortalamaları

	Şu an Ölüm Belirginliği		Gelecekte Ölüm Belirginliği	
	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS
Durumluluk Kaygı Puanları	59.00 (10.71)	61.56 (12.42)	59.64 (15.35)	61.11 (8.24)

3.2.8. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Özgün Düşünce Sayısı

Manipülasyon koşullarının özgün düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(1, 53) = 4.02$, $p < .05$, $\eta^2 = .07$. Ölümün şu anda hatırlatıldığı manipülasyon koşulunda olan katılımcıların ($\bar{X} = 19.11$), ölümün gelecekte hatırlatıldığı katılımcılara göre ($\bar{X} = 14.94$) daha fazla düşünce ürettikleri görülmüştür (Bkz.: Tablo 3.7).

Görev türünün özgün düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlıdır $F(1, 53) = 5.05$, $p < .05$, $\eta^2 = .09$. Kalıcı eser bırakma koşulunda olan katılımcıların ($\bar{X} = 19.36$), kağıt atacı koşulunda olan katılımcılara ($\bar{X} = 14.70$) göre daha fazla sayıda özgün düşünce ürettiği görülmüştür (Bkz.: Tablo 3.7).

Manipülasyon koşulları ve görev türü arasında ortak etki anlamlı değildir, $F(1,53) = 2.74$, $p > .10$.

Özgün düşünce sayısı ile katılımcıları manipülasyon öncesindeki yazım hızları arasında anlamlı bir ilişkisi bulunmadığından analize dahil edilmemiştir, $r = .02$.

Tablo 3.8: Manipülasyon ve görev türüne göre düşünce sayısı ortalamaları

	Şu an Ölüm Belirginliği*		Gelecekte Ölüm Belirginliği	
	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS
Özgün Düşünce Sayısı	19.73 (8.98)*	18.50 (8.67)	19.00 (7.51)*	10.88 (5.29)

*p < .05

3.2.9. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Esnek Düşünce Sayısı

Görev koşulunun, esnek düşünce üzerinde etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(1,53)= 7.10$, $p= .01$, $\eta^2= .12$. Ancak manipülasyon koşullarının ($F(1,53)= 2.79$, $p> .10$) ve manipülasyon koşulları ve görev koşulu arasındaki ortak etkinin ($F(1,53)= 2.91$, $p> .09$) esnek düşünce sayısı üzerinde etkisi anlamlı değildir. (Bkz.:Tablo 3.8). Kalıcı eser koşulundaki katılımcıların ($\bar{X}= 3.55$) kağıt atacı koşulundaki katılımcılara ($\bar{X}= 2.83$) göre daha çok esnek düşünce üretmişlerdir.

Manipülasyon öncesinde katılımcıların ölçülen yazım hızının, esnek düşünce sayısı ile arasında anlamlı bir ilişki ($r= .24$, $p= .07$), olmamasından dolayı kovaryans analizi yapılmamıştır.

3.2.10. Manipülasyon ve Görev Koşuluna Göre Derin Düşünce Sayısı

Manipülasyon koşullarının derin düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(1,53)= 6.40$, $p< .01$, $\eta^2= .11$. Ölümün anlık hatırlatıldığı manipülasyon koşulunda olan katılımcıların ($\bar{X}= 6.68$), ölümün gelecekte hatırlatıldığı manipülasyon koşulundaki katılımcılara ($\bar{X}= 4.67$) göre daha fazla derin düşünce ürettiklerini göstermiştir (Bkz.: Tablo 3.8).

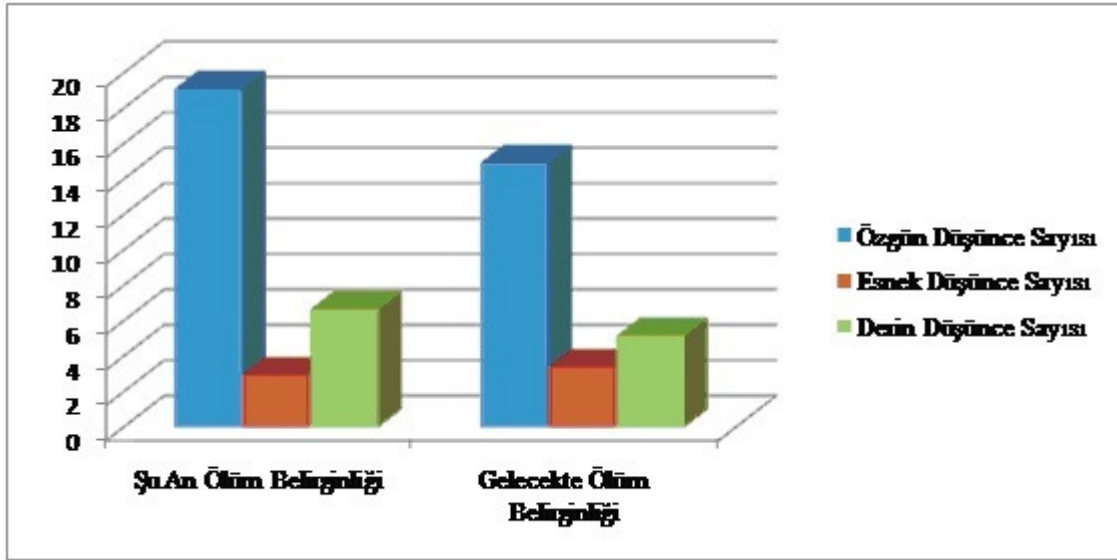
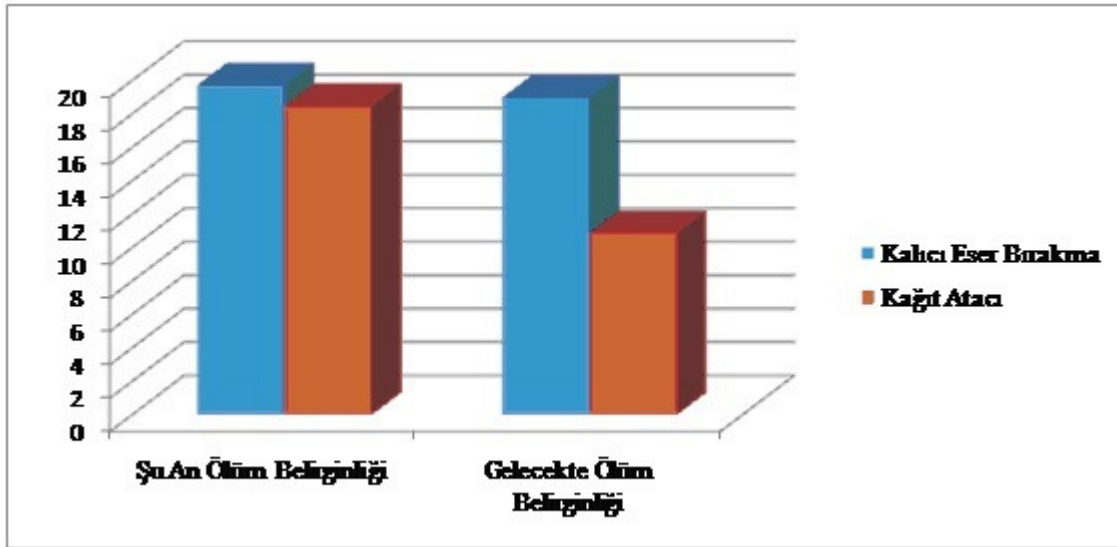
Öte yandan görev koşulunun ($F(1, 53)= .33$, $p>.57$) ve koşul ile görev arasında ortak etkinin ($F(1, 53)= 1.11$, $p>.30$) derin düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamsızdır.

Yazım hızı ile derin düşünce sayısı arasında ilişki ($r= .15$ $p> .27$) anlamlı olmamasından dolayı kovaryans analizi yapılmamıştır.

Tablo 3.9: Manipülasyon ve görev koşullarına göre düşünce sayısı ortalamaları

	Şu an Ölüm Belirginliği		Gelecekte Ölüm Belirginliği	
	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS
Özgün Düş. Sayısı	19.73(8.98)**	18.50(8.67)	19.00(7.51)**	10.89 (5.29)
Esnek Düş. Sayısı	3.09 (0.70)*	2.83(1.04)	4.00 (1.00)*	2.82 (1.07)
Derin Düş. Sayısı	6.48 (2.91)	6.87(3.71)	5.32 (3.17)*	4.02 (1.42)

*p< .01 **p< .05

Grafik 3.1: Manipülasyon koşullarına göre düşünce sayısı ortalamaları**Grafik 3.2:** Görev türüne göre düşünce sayısı ortalamaları

3.2.11. Korelasyon ve Aracılık Analizi

Tablo 3.8’de görüldüğü üzere, manipülasyon koşulunun (1=Şu an ölüm belirginliği, 2= Gelecekte ölüm belirginliği) özgün ve derin düşünce sayısı ile ilişkisi anlamlıdır. Ayrıca görev koşulunun özgün düşünce ve derin düşünce sayısı ile ilişkisi anlamlıdır (Bkz. Tablo 3.4).

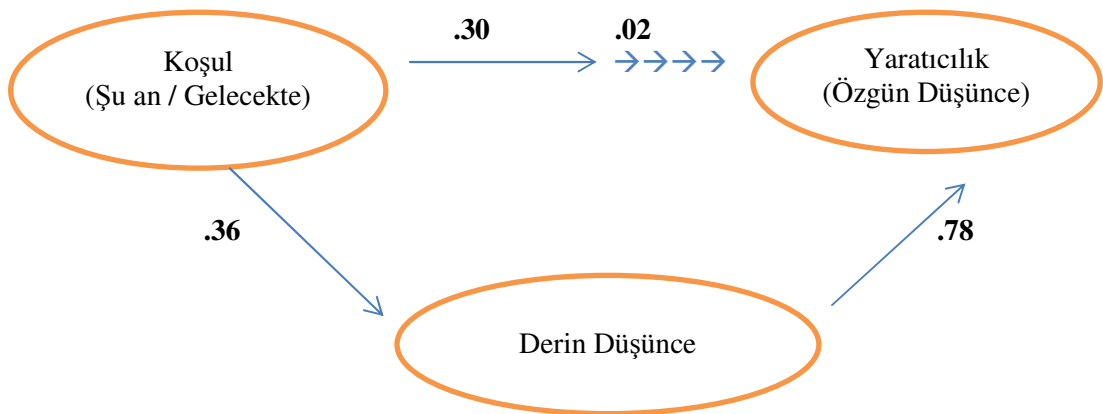
Tablo 3.10: Korelasyon Sonuçları

	Özgün Düşünce Sayısı	Esnek Düşünce Sayısı	Derin Düşünce Sayısı
Manipülasyon	.30*	-.16	-.36 **
Görev Koşulu	.02	-.33 *	-.07

*p< .05 **p< .01

Baron ve Kenny (1986) kriterlerine göre manipülasyon koşulları (şu an veya gelecekte ölüm belirginliği), derin düşünce sayısı ve özgün düşünce sayısı ile anlamlı olarak ilişkili olduğundan aracılık analizi yapılmıştır. Manipülasyon koşulları ile özgün düşünce (yaratıcılık) arasında başlangıçta anlamlı bir ilişki ($\beta = .30$) olmasına rağmen, derin düşünce sayısı analize dahil edildiğinde bu ilişki anlamlı olarak ($\beta = .02$) düşmektedir (Bkz.: Şekil 3.1).

Sobel Test (1982), bu düşüşün anlamlı olduğunu göstermiştir, (Sobel (Z) =2.71, $p < .005$). Dolayısı ile derin düşünme, manipülasyon koşulları ile yaratıcılık (özgün düşünce) arasında bir aracı değişkendir.

Şekil 3.1: Görev koşulları, yaratıcılık ve derin düşünce arasındaki aracılık modeli

Tablo 3.11: Aracılık değişkeni sonucu

Model		Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
1	(Sabit)	9.18	3.38		2.71	.05*
	Koşul	4.89	2.13	.30	2.30	.03
2	(Sabit)	4.26	2.29		1.86	.07
	Koşul	.29	1.50	.02	.19	.85
	Derin Düşünme	2.10	.25	.78	8.58	.00

Bağımlı Değişken: Özgün düşünce sayısı *p < .05

Baron ve Kenny (1986)'nin kriterlerine göre görev türü (1= Kalıcı Eser Bırakma, 2= Kağıt Atacı) derin düşünce sayısı ve özgün düşünce sayısı anlamlı bir ilişkili olmadığından aracılık analizi yapılmamıştır (Bkz. Tablo 3.4).

3.2.12. Beyin Fırtınası Sonrası Algı Ölçeği Sonuçları

Beyin fırtınası oturumundan hemen sonra katılımcılar tarafından doldurulan algı ölçeği 10 maddeden oluşmaktadır (Bkz.: Ek 11). Bu ölçekte katılımcılara sırası ile oturum esnasında üretmiş oldukları düşünce sayısını ve kalitesini nasıl değerlendirdikleri, verilen beyin fırtınası probleminden ne kadar hoşlandıkları, oturum esnasında kendilerini ne kadar iyi değerlendirdikleri, beyin fırtınası problemini ne kadar ilginç buldukları, oturum boyunca ki çabalarını nasıl değerlendirdikleri, manipülasyon esnasında verilen konunun düşüncelerini olumlu/olumsuz nasıl etkilediği, manipülasyon konusunun düşünce üretimine ne kadar katkısının olduğu, duygularını olumlu/olumsuz nasıl etkilediği ve motivasyonlarına ne kadar katkı sağladığı sorulmuştur.

Yapılan analizde, beyin fırtınası oturumu algı ölçeğinin 3/a maddesinin (beyin fırtınası probleminden ne kadar hoşlanıldığı) görev koşulu açısından anlamlı olduğu görülmüştür ($F(1,53)= 6.17, p< .05$). Diğer bir deyişle kalıcı eser görevinde bulunan katılımcıların ($\bar{X}= 7.55$), kağıt atacı görevinde bulunan katılımcılara ($\bar{X}= 6.25$) göre beyin fırtınası probleminden daha çok hoşlandıkları görülmüştür. Diğer maddelerin ise istatistiksel açıdan bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Tablo 3.12: Beyin fırtınası oturumuna ilişkin algı puanları ortalamaları

	Şu an Ölüm Belirginliği		Gelecekte Ölüm Belirginliği	
	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS	Kalıcı Eser Ort. SS	Kağıt Atacı Ort. SS
Madde 1	6.00 (.68)	5.83 (.53)	5.91 (.68)	5.18 (.55)
Madde 2	7.09 (.62)	6.50 (.48)	6.09 (.62)	5.53 (.50)
Madde 3-a	7.82 (.58)*	6.67 (.45)	7.27 (.58)*	5.82 (.47)
Madde 3-b	6.64 (.68)	5.67 (.53)	6.00 (.68)	5.29 (.55)
Madde 3-c	6.55 (.80)	6.56 (.62)	5.73 (.80)	6.35 (.64)
Madde 4	7.00 (.55)	7.33 (.43)	7.91 (.55)	7.18 (.44)
Madde 5	6.55 (.79)	5.56 (.62)	6.09 (.79)	5.24 (.64)
Madde 6	6.00 (.83)	5.28 (.65)	6.36 (.83)	4.71 (.67)
Madde 7	5.64 (.79)	5.50 (.61)	6.73 (.78)	4.94 (.63)
Madde 8	6.18 (.90)	5.17 (.70)	6.82 (.90)	5.18 (.72)

*p< .05

3.3. Tartışma

Bu araştırmada zaman açısından (şu an – gelecek) manipüle edin ölüm belirginliği, yaratıcı düşünce üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur. Başka bir deyişle anlık ölüm belirginliğinin, gelecekte ölüm belirginliğine kıyasla özgün düşünce sayısını daha fazla arttırdığı bulunmuştur. Bu zamana kadar literatürde bu konu aydınlatılamamıştır. Bu çerçevede DYK çerçevesinde önermelerde bulunmak oldukça zor görünmektedir. Bununla birlikte kuram çerçevesinde ele alındığında iki olası sonucun ortaya çıkması muhtemel görünmektedir. Birincisi anlık ölüm belirginliğinin, bireyi dehşete düşürmesi ve bu dehşetin birey tarafından bilinçten uzaklaştırılamaması/bilinçte kalması durumunda bireyi ketleyeceği ve bu ketlenme sonucunda bireydeki yaratıcılığın olumsuz etkileneceği olası bir durumdur. İkincisi anlık ölüm belirginliği, kurama göre bireyin dehşete düşmesi durumunda, birey bu dehşeti bilinçten uzaklaştırabilirse/bilinçaltına itebilirse, ıraksak savunmalarını kullanabilir ve bu savunmalar sayesinde kültürel dünyaya daha fazla yönlenebilir, benlik saygısını yükseltmesi için harekete geçebilir, başka bir deyişle daha fazla motive olabilir. Ortaya çıkan bu motivasyon yaratıcı eylemleri daha fazla arttıracaktır. Bu ikinci önerme bu araştırmanın sonucu tarafından desteklenmiştir. Aracılık analizleri anlık ölüm belirginliğinin, gelecekte ölüm belirginliğine kıyasla derin düşünmeyi (motivasyonu) arttırdığını ve derin düşünmenin ise yaratıcı düşünceye yol açtığını göstermektedir. Ortaya çıkan bu sonuç, anlık ölüm belirginliğinin yaratıcılığı I. deneyde

olduğu gibi her zaman olumsuz etkilemediğini ve ortama bağlı olarak yaratıcı düşünceyi, bireyleri derin düşünmeye yönelterek arttırabileceğini göstermektedir. Bu anlamda Nijstad ve diğerleri (2010) tarafından ortaya atılan ve yaratıcılık kuramlarından olan İkili Yönlü Yaratıcılık Modeli derinlik açısından desteklemiştir. Öte yandan anlık ölüm belirginliğinin esnek düşünceyi arttırdığına dair anlamlı bir bulgu bulunmamıştır. Bu durum anlık ölüm belirginliğinin her iki yönden yaratıcılığı arttırmak için yeterli olmadığını göstermektedir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak anlık ölüm belirginliğinin derin düşünceyi arttırarak yaratıcılığı arttırmakta, ancak esnek düşünceyi etkilememekte ve sonuç olarak yaratıcılığı tek yönde etkilemektedir. Hâlbuki DYK örtük olarak, ölüm belirginliği sonucunda dehşet yaşayan bireylerin, kültürel dünyada mevcut olan görüşlere daha fazla bağlanacağını ve bu görüşleri daha fazla dikkate alacağını ifade etmektedir (Greenberg vd. 1986;1997). Literatür incelendiğinde, ölüm belirginliğini ortamsal olarak değişimleyen çalışmalarda, bireylerin normalden daha çok taraflı davrandıkları, ait oldukları gruplara daha fazla bağlandıklarını ve karşıt gruplara veya kendilerinden olmayan gruplara daha çok önyargılı ve kötü davranışlarda bulundukları görülmektedir (Yum ve Schenck–Hamlin 2005).

Bu araştırma DYK'nın ön gördüğü sayıltılar dışında ölüm belirginliğinin bireyde, odaklanmayı arttırdığından yaratıcılık yollarından biri olan derin düşünmeyi olumlu olarak etkilediğini ve sonuç olarak yaratıcılığın arttırdığını göstermektedir. Bu bağlamda araştırma literatür ile uyumludur (Nijstad vd. 2010). Ayrıca bu çalışma ilk kez ölüm belirginliğinin zamansal açıdan manipülasyonun yaratıcılığı hangi yolla veya mekanizma ile etkilediğine dair bir kanıt sunmaktadır. Bu araştırma ölüm belirginliğinin motivasyonu nasıl etkilediğini, bireyde bilişsel uyarılmayı hangi açıdan etkilediği (esneklik – derinlik), sonuç olarak yaratıcılığı nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Ölüm belirginliğinin zamansal manipülasyonun derin düşünceyi arttırdığı ve buna bağlı olarak da yaratıcılığı arttırdığı, ancak aynı manipülasyonun bilişsel esnekliği azalttığı ve esneklik anlamında yaratıcılığı olumsuz etkilediği görülmüştür. Manipülasyon sonrasındaki öz bildirim formlarından alınan sonuçlar değerlendirildiğinde, katılımcıların kaygı ve duygudurum puanlarının istatistiksel bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Bu araştırmada görev türünün etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Kalıcı eser bırakma koşulunda olan katılımcıların, daha mekanik olan tel kağıt atacı koşulunda olan katılımcılara göre daha zgn veya yaratıcı düşünceler ürettiği gözlenmiştir. Ayrıca algısal ölçümler kalıcı eser bırakma koşulundaki katılımcıların beyin fırtınası probleminden daha fazla hoşlandıklarını rapor etmektedirler. Bu araştırmada I. deneyden farklı olarak kalıcı eser bırakma koşulu derin düşünme gibi bir aracı değişken olmadan direk olarak etkisini göstermektedir. Kalıcı eser bırakma koşulunda katılımcıların daha fazla hoşlanmış olması, katılımcıların motivasyonunu arttıracak beklentisi oluşturmaktadır. Ancak derin düşünme gibi yaratıcılıkta güdüsel bir aracı değişkenin bu ilişkide söz konusu olmaması kalıcı eser bırakma koşulunun sadece güdüsel değil, bilişsel olarak da daha fazla uyarıcı etkisinin olmasından kaynaklı olabilir. Konu ile ilgili literatürde kuramsal yaklaşımlar incelendiğinde Snyder ve Ickes (1986) tarafında ortaya atılan “ilintili konu” (problem relevance) hipotezine göre konu kendileriyle ilgili olduğunda bireylerin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını daha fazla etkilemektedir. Bu açıdan ele alındığında kalıcı eser bırakma koşulunun, bireyde anlam itibarı ile “sembolik ölümsüzlük” kavramını uyandıracak, bu koşulun mekanik bir probleme göre daha fazla uyarım ve motivasyon sağladığı söylenebilir. Ancak bu görevin sağladığı motivasyon ve uyarım II. deneyde birbirine denk olduğundan herhangi bir mekanizmanın üstünlüğü ortaya ıkınamaktadır. Eğer herhangi bir aracı mekanizma baskın olsaydı bunun analizlerde ortaya çıkması söz konusu olabilirdi. Bu durum II. deneyin yapısının farklı olmasından kaynaklı olabilir.

Araştırmanın bulguları, ölüm belirginliğinin zamansal (şu an – gelecekte) manipülasyonu ile beyin fırtınasında görev türü arasında beklenen ortak etkinin öngörüldüğü gibi anlamlı bulunmadığını göstermektedir. Bu durum manipülasyon koşulunun derin düşünceyi arttırması ve sonuç olarak yaratıcılığı arttırması; öte yandan görev koşulunun ise yaratıcılığı etkilemesinde derin düşüncenin bir aracı rolü oynamamasından kaynaklı olabilir. Başka bir deyişle manipülasyon koşulunun yaratıcılık üzerinde etkisi kısmen derin düşünmeyi veya motivasyonu arttırmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan I. deneyde olduğu gibi görev koşulunun derin düşünceyi etkilemesi ve sonuç olarak yaratıcılığı arttırması durumu II. deneyde söz konusu değildir. Bu durum I. ve II. deneyde değişkenlerin türünün, düzeylerinin ve

sayısının farklı olmasından kaynaklanabilir. Hatırlanacağı gibi I. deneyde 2X3'lük (görev türü: kalıcı eser bırakma ve kağıt atacı X manipölasyon koşulları: ölüm belirginliğı, diş ağırsı ve nötr grubu) bir desen varken, II. deneyde 2X2'lik (görev türü: kalıcı eser bırakma ve kağıt atacı görevi X manipölasyon koşulları: şu an ölüm belirginliğı ve gelecekte ölüm belirginliğı grubu) bir desen kullanılmıştır.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada ölüm belirginliği ve sunulan görev türünün beyin fırtınasındaki yaratıcılık performansı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çerçevede iki deney yapılarak, beyin fırtınasındaki yaratıcılık performansını etkileyen faktörler ve süreçler incelenmiştir. Yapılan I. deneyde, ölümün belirginliği, dış ağrısı ve nötr koşulu ile birlikte incelenmiştir. Ayrıca bu araştırmada kalıcı eser bırakma ve kağıt atacı görevlerinin yaratıcılık üzerindeki etkisi incelenmiştir. I. deneye üniversitenin çeşitli bölümlerinde okuyan 104 öğrenci katılmıştır. Katılımcılara öldüklerini veya dış ağrısı yaşadıklarını düşünmeleri, bu durumun kendilerinde yarattığı duygu ve düşünceleri 4 dakika içerisinde yazmaları istenmiş, öte yandan nötr gruba ise herhangi bir görev verilmemiştir. Söz konusu manipülasyonlardan sonra katılımcılar öz bildirim ölçekleri doldurmuşlardır. Bu işlemlerin ardından denekler beyin fırtınası kuralları açıklandıktan sonra 12 dakikalık beyin fırtınası oturumuna tabi tutulmuşlardır. Bu çalışmanın sonucunda, ölüm belirginliği koşulunda olan katılımcıların, nötr grubunda olan katılımcılara göre daha az özgün düşünce ürettikleri gözlemlenmiştir. Öte yandan ölüm belirginliği ile dış ağrısı koşulu arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur. Manipülasyon sonrası öz bildirim ölçeklerinden alınan puanlar analiz edildiğinde, ölüm belirginliği koşulunda olan katılımcıların, dış ağrısı ve nötr grubunda olanlara göre duygudurumlarının daha olumsuz ve kaygılarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Öte yandan özgün düşünce sayısı açısından manipülasyon koşulları arasında anlamlı fark olmasına rağmen, bu eğilim esnek ve derin düşünce sayısı açısından söz konusu değildir. Bu sonuçlar DYK'nın ön görüşünün bir kısmını desteklemektedir. DYK'na göre, ölüm belirginliği durumunda, kişinin dehşet yaşayacağı ve böylelikle bu kurama göre birey ya dehşeti bilinçte tutarak yakınsak savunma mekanizması (bastırma, inkâr, vb.) kullanacak, ya da bilinçten uzaklaştırarak bilinçaltına iteceği böylelikle

kültürel dünya görüşü ve benlik saygısı olarak tanımlanan ıraksak savunma mekanizmalarını kullanacağını varsaymaktadır. Bu açıklama kapsamında bireyin uygun şartlarda ıraksak savunma mekanizmalarını kullanarak, daha fazla çaba sarf ederek daha fazla yaratıcı düşünce ortaya koyacağı sağduyuya daha yakın görülmektedir. Söz konusu bu açıklama I. deneyin bulguları tarafından desteklenmemiştir. DYK'nın ikinci öngörüsüne göre ölüm belirginliği, nötr gruplarına göre daha fazla dehşete yol açacak ve bu durumda birey bilinçten uzaklaştırmada ketlenecek ve böylelikle performansı olumsuz etkileyecektir. Bu öngörü I. deneyin bulguları ile kısmen desteklenmiştir. Başka bir deyişle ölüm belirginliği koşulunda olanlar, dış ağrısı ve nötr grubunda olanlara göre daha az özgün düşünce üretmişlerdir. Ancak bu durum esnek ve derin düşünce sayısı açısından söz konusu değildir.

Öte yandan, kalıcı eser bırakma görevinde olan katılımcıların, mekanik bir görev olan kağıt atacı görevinde bulunan katılımcılara göre daha fazla yaratıcı düşünce ürettikleri ortaya çıkmıştır. Sligte ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada kalıcı eser bırakma görevinin bireyde “sembolik ölümsüzlük” kavramını aktifleştirdiği, bireyin bu kavramla görevi daha fazla bağdaştırdığı, ayrıca bu kavramın çalışmanın amacına uygun olduğu ve hizmet ettiği rapor edilmiştir. Katılımcıların öz bildirim formlarından anlaşılabileceği üzere, kalıcı eser bırakma görevinden daha fazla hoşlandıkları görülmüştür. Bu açıdan araştırmanın ikinci hipotezi desteklenmiştir. Ayrıca, Snyder ve Ickes (1986) tarafından ortaya atılan ilintilik hipotezine göre ilintili bir görev, katılımcıları daha fazla motive etmekte ve performanslarını daha fazla belirlemektedir. Böylelikle araştırmanın üçüncü hipotezi de desteklenmiştir.

Sonuç olarak, I. deneyde ölüm belirginliğinin yaratıcı düşünceyi azalttığı bulunmuştur. Bu sonuç DYK'nın varsaydığı yakınsak savunma ile ilgili olabilir. Yani kişi dehşet anında, inkâr ya da bastırma savunmalarını kullanmış, bunları kullanırken de yüksek kaygı yaşamış ve böylelikle ketlenmiş olabilir. Eğer yaratıcılık performansını düşüren bu yüksek kaygı ise, yaratıcılıkla kaygı arasında bir ilişki beklenmektedir. Ancak, çalışmada alınan kaygı ile ilgili öz bildirim ölçeklerine göre, ölüm belirginliğinin ortaya çıkardığı kaygının aracı bir değişken olmadığı görülmüştür. Bu nedenle ortaya çıkan bu kaygının veya uyarılmışlık durumunun şiddetinin başka araştırmalarla

sınanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, manipülasyon koşullarından ölüm belirginliğinin zamansal olarak manipülasyonun ve bunun ortaya çıkardığı uyarımın yaratıcılığı nasıl etilediğinin aydınlatmak için II. araştırma tasarlanmış ve bu araştırmaya 60 öğrenci katılmıştır. Bu araştırmanın işlemsel olarak yapısı, I. araştırmaya benzetmekle birlikte, II. araştırmada manipülasyon koşulu olan ölüm belirginliği şu anda ve gelecek bir zamanda olmak üzere iki farklı zamansal boyutta incelenmiştir. Bu değişimleme sonucunda, ölümün belirginliğinin anlık olarak değişimlendiği koşulda bulunan katılımcıların, ölümün belirginliğinin gelecek zamanda değişimlendiği koşulda bulunan katılımcılara göre daha fazla özgün düşünce ürettikleri bulunmuştur. Bu bulgu, DYK'nın ileri sürdüğü, dehşet anında iraksak savunma mekanizmasını kullanan bireyin daha fazla çaba göstereceği açıklamasını desteklemektedir. Bu yönüyle II. araştırmanın 1-b hipotezi desteklendiği görülmüştür. Ancak bu sonuç, I. araştırmada bulunan sonuçla uyuşmamaktadır. Diğer bir deyişle II. deneyde anlık ölüm belirginliği durumu, özgün düşünceyi artmış; öte yandan I. deneyde anlık ölüm belirginliği koşulu, nötr koşullarına kıyasla özgün düşünceyi azaltmıştır. II. deneyin manipülasyon koşullarındaki katılımcılarının kaygı puanları birbirine çok yakındır. Bu ele alındığında kaygının I. deneyde olduğu gibi herhangi bir rolünün veya aracı bir rolünün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte anlık ölüm belirginliğinin motivasyonu veya derin düşünmeyi daha fazla arttırdığı ve sonuç olarak yaratıcılığı arttırdığı ortaya çıkmıştır. Bu bulgulardan hareketle anlık ölüm belirginliğinin, derin düşünmeyi daha fazla arttırdığı, ancak bu etkinin ortaya çıkması araştırmada yer alan değişkenlerin düzeyleri tarafından belirlenmektedir.

Yine I. deneyde bulunan görev türü etkisinin, II. deneyde de desteklendiği görülmüştür. Kalıcı eser bırakma görev koşulunda bulunan katılımcıların, kağıt atacı görev koşulunda bulunan katılımcılardan daha fazla yaratıcı düşünce ürettikleri bulunmuştur. Öz bildirim ölçekleri sonucunda katılımcıların kalıcı eser bırakma görevinden, kağıt atacı görev türüne göre daha çok hoşlandıklarını göstermiştir. Bu sonuç yine katılımcıların hangi görev türünden hoşlandıkları ile paralellik göstermiştir.

Manipülasyon ve görev koşulu arasında, ortak etkinin olmadığı bulunmuştur. Bu bulgu, I. deneyin sonuçları ile tutarlılık göstermiştir. II. araştırmada kalıcı eser bırakma

görevinde olan katılımcılar, kağıt atacı koşulunda olan katılımcılara göre, daha çok esnek düşünce üretmişler, ancak bu esnek düşünce kalıcı eser görevi ile yaratıcılık arasında aracı bir rol oynamamıştır. Ayrıca kalıcı eser bırakma koşulunda olanların daha fazla derin düşünce üretmeleri bu araştırmada bulunamamıştır. Derin düşünme, aracı değişken olamamıştır. Öte yandan anlık ölüm belirginliği koşulunda olan katılımcılar, gelecekte ölüm belirginliği koşulundaki katılımcılara göre daha fazla derin düşünce üretmekte ve bu derin düşünce manipülasyon ile yaratıcılık arasında aracı değişken rolü oynamıştır. Sonuç olarak manipülasyon ve görev türünün altında yatan mekanizmanın farklı koşullardan etkilendiği; görev koşulu esneklikle ilişki iken, manipülasyon koşulu ise derinlikle ilişkili olarak bulunmuştur. İki Yönlü Yaratıcılık Modeline göre, yaratıcılığın esnek düşünce ve derin düşünce yolu ile yaratıcılığın arttığı ön görülmektedir. Ancak, II. araştırmada anlık ölüm belirginliği, gelecekte ölüm belirginliği koşuluna göre derin düşünceyi daha fazla arttırmakta ve bu durum derin düşüncenin aracı bir değişken olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. I. ve II. araştırmanın sonucundaki farklılıklar; araştırma deseninden, araştırma desenindeki farklılıklardan, örneklemeden ve uyarılma/kaygı düzeyinden kaynaklı olabilir. Örneğin, I. araştırmada manipülasyon sonrası kaygı puanları 39-46 puan arasında değişirken, II. araştırmada 59-61 puan arasında değiştiği gözlenmektedir.

4.1. Sınırlılıklar

Araştırmanın önemli sınırlılıklarından biri beyin fırtınası performansının sadece bireylerde ölçülmüş olmasıdır. Başka bir deyişle gruplarda bu tür manipülasyonlar yapılmalıdır. Ayrıca sözel beyin fırtınasına alternatif olarak sunulan elektronik beyin fırtınası ve beyin yazımı gruplarında bu manipülasyonların etkisi incelenmelidir.

Bu araştırmanın diğer bir sınırlılığı araştırmaya katılan öğrencilerin üniversite öğrencisi olmasıdır. I. ve II. araştırmaların farklılıklarının bir bölümü üniversite içerisinde farklı örneklem grubundan kaynaklı olabilir. II. deneyde olan örneklemdeki katılımcıların yaşları daha ileridir. I. araştırmada yaş ortalamasının 22.30, standart sapmanın 1.87, II. araştırmada yaş ortalamasının 27.50, standart sapmanın ise 2.80 olduğu görülmektedir. Literatürde Rosmussen ve Johnson (1994) tarafından yapılan bir

araştırmada ölüm hatırlatılarak oluşan ölüm kaygısının, yaş ile negatif bir ilişkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum yaş arttıkça, ölüm kaygısının azaldığına işaret etmektedir. Dolayısı ile II. deneydeki örneklem grubunun daha ileri yaşta olmasına rağmen, kaygıları daha yüksek bulunmuştur. Bu konunun ileri ki araştırmalarda incelenmesi ve aydınlatılması gerekmektedir. Buna ek olarak çocuklarda ve yaşlılarda demografik değişkenler göz önünde bulundurularak bu manipülasyonların etkisi incelenmelidir.

Diğer bir kısıtlılık ise katılımcılara herhangi bir nötr dolgu görevi (puzzle, bulmaca, vb.) vermeden beyin fırtınası oturumuna başlamaktır. Dehşeti yaşayan bireyin, DYK'ya göre dehşeti bilinçaltına itmeden, onunla başedebilmesi mümkün görülmemektedir. Başka bir kısıtlılık ise ölüm belirginliği manipülasyonundan sonra, DYK'na göre bireyin bilinçaltına itmesi gereken zaman zarfında bireylere duygudurum ve kaygı ile ilgili ölçümler yapılması, olumsuz hatırlatırlatıcılar verilmesi dehşeti arttırmış olabilir düşüncesidir.

Diğer bir kısıtlılık ise, II. deneyde yapılan zamansal manipülasyona kontrol koşulun eklenmemiş olmasıdır. Başka bir çalışmada anlık, gelecekte ve bir/ altı ay sonra gibi manipülasyonlar yapılabilir. Bunun sonucunda manipülasyonların etki ve değişimi daha sağlıklı yorumlanabilir.

4.2. Katkılar

Bu araştırmanın en önemli katkısı, DYK çerçevesinde ölümün belirginliğinin literatürde tanımlı beyin fırtınasına etkisi ilk kez incelenmesidir. Diğer bir katkı ise bugüne kadar yapılan çalışmalardan farklı olarak ölümün belirginliğinin manipülasyonu zamansal olarak iki boyutta manipüle edilmiş olmasıdır.

Bir diğer katkı ise bugüne kadar yapılan çalışmalar da ilk defa katılımcıların kendi hayatı ile ilgili herhangi bir sınırlandırma olmadan kalıcı eser bırakma görevinin beyin fırtınası kuralları çerçevesinde işlenmesidir. Diğer bir deyişle katılımcıların

hayatlarında var olan her alanda (çeşme yaptırma, heykel dikme, kitap yazma, çocuk yapma vb.) sembolik ölümsüzlükle ilgili yaratıcı düşünce eyleminde bulunmalarıdır.

Araştırmanın diğer bir katkısı ise DYK sayıtlılarının, Türk Örneklemini üzerinde yaratıcılığa etkisini inceleyen deneysel ilk çalışmasıdır.

Değerli diğer bir katkı ise, bugüne kadar farklı alanlarda ve kültürlerde incelenen ve kimisinde desteklenen kimisinde desteklenmeyen DYK'nın varolan iki öngörüsünden hangisine katkı sağladığının araştırılmasıdır.

Araştırmanın diğer bir katkısı ise, DYK çerçevesinde ölüm belirginliğinin bazı kaynaklara göre korku, bazı kaynaklara göre de kaygı yarattığı konusundaki farklı açıklamalar bulunmaktadır. Bu çalışmada ise ilk defa kaygı ölçeği kullanılmış, kaygı ile ilgili alınan öz bildirim ölçeklerinde kaygı ile açıklanabilecek sonuçların ortaya çıkmamış ve kaygının aracı değişken olmadığına ortaya çıkarılmış olmasıdır.

4.3. Doğurgular

Araştırmanın doğurgularına bakıldığında II. araştırmanın en önemli doğurgularından biri anlık ölüm belirginliğinin veya düşüncesinin gelecekte ölüm düşüncesine göre daha fazla derin ve özgün düşünceye yol açmasıdır. Bu bulgunun motivasyon eğitimlerinde önemli katkısı olacaktır. Motivasyon eğitiminin bir parçası olarak anlık ölüm belirginliği ya da ikame edecek uyarıcının aktive edilerek katılımcıların motivasyonu artırılabilir.

Araştırmanın doğurgularından bir tanesi eğitimle ilgilidir. Öğrencilerle ilgili problem veya motive edici problem verilmesi, öğrencilerin yaratıcı düşüncelerini arttıracaktır. Öğrencilere hoşlandıkları, kendileri ile ilgili, kendilerine ait bir şeyleri bulabilecekleri problemler verildiğinde, çözümlerinde daha fazla çaba sarf edecekleri ve daha yaratıcı olabileceklerini işaret etmektedir. Fizik, Matematik ve Kimya gibi

mekanik konuların anlatıldığı derslerde, eğitimcilerin öğrencilerin yaşamları ile ilgili konulara yer vermeleri yararlı olabilir.

Diğer bir doğurgusu ise; endüstri alanındadır. Çalışanların kendileri-yaşamları ya da çalıştıkları işleri ile ilgili olabilecek konularda beyin fırtınası oturumları katılması durumunda, iyi performans gösterebilecekleri düşüncesidir. Yöneticiler, çalışanlarının iş yerinde kendilerine ait eser üretme ya da eser bırakma konusunda, fikirlerini sorabilir ayrıca çalışanlarını gelecekte marka olabilecek tasarımlar, sloganlar veya ürünler ortaya çıkarabilmeleri için beyin fırtınası oturumuna dâhil edebilirler. Yine çalışma alanlarında çalışanlara yapılan görev dağılım ve sorumluluklarında çalışanlarla yakında ilgili olan görevlerin göz önünde bulundurulması ve görev dağılımının buna göre yapılmasının bireysel performansı arttıracaktır.

Önemli olan diğer bir doğurgu da terapi alanıyla ilgilidir. Bu kapsamda depresif, kaygılı ya da ketum olan danışanların, kalıcı eser bırakma görevi gibi kendilerine yakın ve kendileri ile ilgili konularda daha çok performans gösterecekleri ve daha fazla açılacakları konusun değerlendirilebilir.

4.4. Gelecek Çalışmalara Öneriler

Her iki araştırmada ölüm belirginliği manipülasyonu literatürle tutarlı olarak yönergeler yöntemi ile sağlanmıştır. Katılımcılar verilen yazılı yönergeler ile konu hakkında yazılı olarak düşüncelerini ifade etmişlerdir. Bu araştırmalarda, manipülasyondan sonra herhangi bir nötr dolgu maddesi verilmeden beyin fırtınasına geçilmiştir. Başka bir deyişle ölümle ilgili düşünceler tam olarak bilinçten uzaklaştırılmadan yaratıcılık üzerinde etkisi incelenmiştir. Literatürde ölüm belirginliği manipülasyonu sonrasında nötr dolgu görevi verilmesinin (örn; bulmaca çözme, anagram çözme) ölüm düşüncelerini bilinçaltına ittiğini ve bu tür bilinçaltı bir durumun farklı sonuçlar doğurabileceğini rapor etmektedir (Greenberg vd. 1986; 1997). Gelecek araştırmalarda bilinçte olan ve bilinçaltında olan ölüm düşünceleri aynı desende incelenmelidir. Bu araştırmalarda ölümün belirginliğinin literatürde tanımlı beyin

fırtınasına etkisi ilk kez incelenmiştir. Gelecek araştırmalarda slogan üretme, kullanımlar üretme, çağrışımlar oluşturma ve ıraksak-yakınsak düşünme üzerinde bu belirginliğin etkisi incelenmelidir. Ayrıca ölümün belirgin hale getirmek için resim, fotoğraf veya videolar kullanılabilir. Özellikle resim, fotoğraf ve video gibi görsel sunumun uzun süreli bellekte daha fazla kalıcı olması ve etkisinin buna bağlı olarak daha fazla olması beklentilerle uygun görülmektedir. Yine gelecek araştırmalarda II. araştırmanın desenini daha geliştirerek zamansal olarak ölüm belirginliğini daha alt boyutlarda inceleyebilir. Yani ölümün belirginliğinin sadece şu an ve gelecek olarak değil, daha belirgin bir şekilde zaman zarfları (şu an, 6 ay sonra, 1 yıl sonra şeklinde) içinde verilebilir. Ayrıca bu araştırmalarda yalnızca katılımcının kendi ölümü hatırlatılmıştır. Bu açıdan gelecek araştırmalarda katılımcının ölümü dışında da yakını-sevdiği birinin ölümünün hatırlatılmasının etkileri araştırılabilir. Gelecek araştırmalarda manipülasyon sırasında ve sonrasında fizyolojik ölçümler (nabız ölçümü, solunum hızı vs.) yapılabilir. Ayrıca bu araştırmada ölüm belirginliği manipülasyonundan sonra katılımcıların kaygı puanları ölçülmüş ve kaygıyla açıklanamayacak sonuçlar bulunmuştur. Bu nedenle ölüm belirginliği manipülasyonundan sonra korkuya ilişkin ölçümler alınarak, korkunun yaratıcılık üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı da ayrıca incelenmelidir. Ayrıca kaygı ve korku ile ilgili alınacak ölçümlerin zamanlamasına dikkat edilerek, ölüm belirginliğinin yaratmış olduğu dehşeti etkilemesine izin verilmemelidir. Böylelikle kaygı ölçümlerinin dolgu görevi görüp görmediği, oluşan dehşetin bilinçaltına itilmesine olanak sağlayıp sağlayamadığı, dehşeti tekrar tetikleyip tetiklemediği ortaya çıkarılmış olacaktır. Öte yandan ölüm manipülasyonunun etkisi duygudurum ve kaygı ölçeği ile ölçülmüş, başka araştırmalarda ölüm manipülasyondan hemen sonra ölüm ölçeği ile ölüme ilişkin ölçüm alınabilir ve DYK'na göre dolgu görevi ile ortaya çıkan kaygının bilinçaltına itilmesi sağlanabilir. Böylelikle ölüm manipülasyonunun ne kadar etki yarattığı ortaya konabilir. Ayrıca katılımcıların benlik saygısı puanları manipüle edilerek (düşük ve yüksek) benlik saygısının DYK ve yaratıcılık üzerindeki etkisi incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Aksüt Çiçek, Suzan (2008). “Dindarlık ile Saldırganlık Arasındaki Etkilesimin Terör Yönetimi Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altıntaş, Ersin ve Gültekin, Mücahit (2005). “Psikolojik Danışma Kuramları”. İkinci Baskı, İstanbul: Alfa Akademi Yayınları.
- Amabile, Teresa M. (1983). “The Social Psychology of Creativity: A Componential Conceptualization”. *Journal of Personality and Social Psychology* 45:357-376.
- Arndt, Jamie vd. (1997). “Suppression, Accessibility of Death-related Thoughts, and Cultural Worldview Defense: Exploring The Psychodynamics of Terror Management”. *Journal of Personality and Social Psychology* 73(1): 5-18.
- Arndt, Jamie vd. (1999). “Creativity and Terror Management: Evidence That Creative Activity Increases Guilt and Social Projection Following Mortality Salience.” *Journal of Personality and Social Psychology* 77(1): 19-32.
- Aslitürk, Ersin (2001).”A Test of Terror Management Theory in a Collectivistic Culture: Buffering Role of Collective Self-Esteem.” Unpublished Master’s Thesis Ankara: Middle East Technical University.
- Baron Reuben M. ve Kenny David A.(1986). “The Moderator–Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations”. *Journal of Personality and Social Psychology* 51: 1173–1182.

- Baron Reuben. M. (1997). "On Making Terror Management Theory Less Motivational and More Social". *Psychological Inquiry* 8(1):21-58.
- Baas, Matthijs vd. (2013). "Personality and Creativity: The Dual Pathway to Creativity Model and A Research Agenda". *Social and Personality Psychology Compass* 7(10):732–748.
- Biss, Renee K. vd. (2010). "Positive Mood is Associated With The Implicit Use of Distraction". *Motivation and Emotion* 34(1):73-77.
- Bulut, M. Berrin (2015). "Terör Yönetimi Kuramı (Dehşet Yönetimi Kuramı)" *Mediterranean Journal of Humanities* 5(1): 161-174.
- Burke, Brian L. vd. (2010). "Two Decades of Terror Management Theory: A Meta-Analysis of Mortality Salience Research." *Personality and Social Psychology Review* 14(2):155-195.
- Bozo Ozlem. vd. (2009). "The effect of death anxiety and age on health-promoting behaviors: A terror-management theory perspective". *The Journal of Psychology* 143(4) 377-389.
- Camacho, L. Mabel ve Paulus, Paul B. (1995). "The Role of Social Anxiousness In Group Brainstorming". *Journal of Personality and Social Psychology* 68:1071-1080.
- Collaros, Panayiota A. ve Anderson, Lynn R. (1969). "Effect of Perceived Expertness Upon Creativity of Members of Brainstorming Groups". *Journal of Applied Psychology* 53:159–163.
- Collins, Allan M. ve Loftus, Elizabeth F. (1975). "A Spreading Activation of Semantic Processing". *Psychological Review* 82:407-428.

- Coskun, Hamit vd. (2000). "Cognitive Stimulation and Problem Presentation in Idea-Generating Groups." *Groups Dynamics: Theory, Research and Practice* 4:307-329.
- Coskun, Hamit (2005a). "Cognitive Stimulation with Convergent and Divergent Thinking Exercising in Brainwriting: Incubation, Sequence Priming, and Group Context". *Small Group Research* 36: 466-498.
- Coşkun, Hamit (2005b). "Beyin Yazımında Iraksak Düşünme ve Grup Ortamının Düşünce Üretimine Etkisi". *Türk Psikoloji Dergisi* 10: 25-38.
- Coşkun, Hamit (2005c). "Iraksak Düşünme ve Kategori Yapısının Bireysel Beyin Fırtınasında Düşünce Üretimine Etkisi". *Abant İzzet Baysal Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10 (1): 67-85.
- Coşkun, Hamit (2009). "Beyin Fırtınası Sürecinde Çağrışım Alıştırmaların Düşünce Üretimine Etkisi". *Türk Psikoloji Dergisi* 24 (64): 34-44.
- Coskun, Hamit ve Yilmaz, Oğuz (2009). A New Dynamical Model of Brainstorming: Linear, Nonlinear, Continuous (simultaneous) and Impulsive (sequential) Cases. *Journal of Mathematical Psychology* 53(4):253-264.
- Coşkun, Hamit ve Gültepe, Bedirhan (2013). Duygudurum ve Bazı Davranışlarımız: Yeni Bulgular Işığında Bir Değerlendirme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2:81-100.
- Chan Li C. ve Yap Chin C. (2009). "Age, Gender, And Religiosity As Related To Death Anxiety". *Sunway Academic Journal* 6:1-16.
- Cropley, Arthur J. (2006). "Creativity: A Social Approach". *Roeper Review* 28(3):125-130.

- Çuhadaroğlu, Füsün (1986). “Adölesanlarda Benlik Saygısı”. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Dennis, Alan R. vd. (1996).”Process structuring in electronic brainstorming.” Information Systems Research 7: 268-277.
- Diehl, Michael ve Stroebe, Wolfgang (1987). “Productivity Loss In Brainstorming Groups: Toward The Solution Of A Riddle”. Journal of Personality and Social Psychology 53 (3): 497-509.
- Diehl, Michael. ve Stroebe, W. (1991). “Productivity Loss In Idea-Generating Groups: Tracking Down The Blocking Effect”. Journal of Personality and Social Psychology 61:392-403.
- Dugosh, Karen Leggett (2000). “Cognitive Stimulation In Brainstorming”. Journal of Personality and Social Psychology 79:722-735.
- Dugosh, Karen L. ve Paulus, Paul. B. (2005). “Cognitive And Social Comparison Processes In Brainstorming”. Journal of Experimental Social Psychology 41:313–320.
- Doğulu, Canay ve Uğurlu Sakallı Nuray (2015). “Dehşet Yönetimi Kuramı Üzerine Bir Derleme” Türk Psikoloji Yazıları 18(35):33-47.
- Erdoğan, M. Yüksel ve Özkan, Mustafa (2007): “Farklı Dini İnanışlardaki Bireylerin Ölüm Kaygısı ile Ruhsal Belirtiler ve Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki”. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 14(3):171-179.
- Furer, Patricia ve Walker, John R. (2008). “Death Anxiety: A Cognitive-Behavioral Approach”. Journal of Cognitive Psychotherapy 22(2):167-182.

- Florian, Victor ve Kravetz, Shlomo (1983). "Fear of personal death: Attribution, structure, and relation to religious belief." *Journal of Personality and Social Psychology* 44(3):600-607.
- Florian, Victor ve Mikulincer, Mario (1997). Fear of Personal Death and the Judgment of Social Transgressions: An expansion of Terror Management Theory. *Journal of Personality and Social Psychology* 73(2):369-380.
- Florian, Victor vd. (2002). "The Anxiety-Buffering Function of Close Relationships: Evidence That Relationship Commitment Acts as a Terror Management Mechanism" *Journal of Personality and Social Psychology* 82(4):27-542.
- Gallupe, R. Brent vd. (1991). "Unblocking Brainstorms". *Journal of Applied Psychology* 76 (1): 137-142.
- Gallupe, R. Brent vd. (1994). "Blocking Electronic Brainstorms". *Journal of Applied Psychology* 79 (1): 77-86.
- Geçtan, Engin (1989). İnsan olmak. 12. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gençöz, Tülin (2000). "Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması". *Türk Psikoloji Dergisi* 15(46):19-26.
- Göka, Erol (1999). Bilimlerin Vicdanı: Psikiyatri. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Gültepe, Bedirhan (2014). "Duygudurum ve Bilişsel Değişkenlerin Beyin Fırtınasında Yaratıcılığa Etkisi." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gültepe, Bedirhan ve Coskun, Hamit (2015). "Music and Cognitive Stimulation Influence Idea Generation" *Psychology of Music* 1-12. DOI: 10.1177/0305735615580356.

- Greenberg, Jeff vd. (1986). "The Causes and Consequences of A Need for Self-Esteem: A Terror Management Theory." Public Self and Private Self 189-212. R. F. Baumeister (Ed.). New York, NY: Springer-Verlag.
- Greenberg, Jeff vd. (1990). "Evidence for Terror Management Theory II: The Effects of Mortality Salience On Reactions to Those Who Threaten or Bolster The Cultural Worldview". Journal of Personality and Social Psychology 58:308-318.
- Greenberg, Jeff (1992). "Terror Management and Tolerance: Does Mortality Salience Always Intensify Negative Reactions to Others Who Threaten One's Worldview?". Journal of Personality and Social Psychology 63(2):212-220.
- Greenberg, Jeff vd. (1994). "Role of Consciousness and Accessibility of Death Related Thoughts in Mortality Salience Effects". Journal of Personality and Social Psychology 67:627-637.
- Greenberg, Jeff vd. (1997). Terror Management Theory of Self-Esteem and Cultural Worldviews: Empirical Assessments and Conceptual Refinements. Advances in Experimental Social Psychology 29:61-139. Zanna, Mark P. (Ed). San Diego, CA, US: Academic Press, 9:366.
- Greenberg, Jeff vd. (2001). "Clarifying The Function of Mortality Salience-Induced Worldview Defense: Renewed Suppression or Reduced Accessibility of Death-Related Thoughts". Journal of Experimental Social Psychology 37:70-76.
- Hall Brian J. vd. (2009). "The Defensive Nature of Benefit Finding During Ongoing Terrorism: An Examination of a National Sample of Israeli Jews". Journal of Social and Clinical Psychology, 28 (8): 993-1021.
- Harmon-Jones, Eddie vd. (1997). "Terror Management Theory and Self-Esteem: Evidence That Increased Self-Esteem Reduces Mortality Salience Effects". Journal of Personality and Social Psychology 72:24-36.

- Hayes, Joseph vd. (2010). "A Theoretical and Empirical Review of the Death-Thought Accessibility Concept in Terror Management Research." *Psychological Bulletin* 136(5):699-739.
- Heslin, Peter A. (2009). "Better Than Brainstorming? Potential Contextual Boundary Conditions to Brainwriting for Idea Generation in Organizations". *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 82:129-145.
- Hirt, Edward R. vd. (2008). "I Want to be Creative: Exploring The Role of Hedonic Contingency Theory in the Positive Mood-Cognitive Flexibility Link". *Journal of Personality and Social Psychology* 94(2):214.
- Hökelekli, Hayati (1991). "Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3(3):156.
- Hökelekli, Hayati (1992). "Ölümle İlgili Tutumların Dini Davranışla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4:57-98.
- Isaksen S. G. & Gaulin John P. (2005). "A Reexamination of Brainstorming Research: Implications for Research and Practice: Implications for Research and Practice". *Gifted Child Quarterly* 49:315-320.
- Jung G. Carl (1997). "Ruh ve Ölüm." Ed. E.Gürol, *Analitik Psikoloji*, İstanbul: Payel Yayınevi 212-223.
- Kalaoğlu-Öztürk, Zehra (2010). "Yaşlı Bireylerde Ölüm Kaygısı." *Uzmanlık Tezi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı.
- Karaca, Faruk (1997). "Psikolojik Açıdan Ölüm ve Dini İnanç İlişkisi". *Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.

- Karaca, Faruk (2001). “Ölüm Psikolojisi ile İlgili Türkçe Literatür Üzerine”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 1(2).
- Karakuş, Gonca vd. (2012). “Ölüm ve Ölüm Kaygısı”. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* 21(1): 42-79.
- Karau, Steven J. ve Williams, Kipling D. (1993). “Social Loafing: A Meta-Analytic Review and Theoretical Integration”. *Journal of Personality and Social Psychology* 65:681-706.
- Kashima, Emiko S. vd. (2004). “The Effects of Personal and Collective Mortality Salience on Individualism: Comparing Australians and Japanese with Higher and Lower Self-Esteem”. *Journal of Experimental Social Psychology* 40:384-392.
- Kasof, Joseph (1995). “Explaining Creativity: The Attributional Perspective”. *Creativity Research Journal* 8 (4): 311-366.
- Koca-Atabey Müjde ve Öner-Özkan Bengi (2011). “Defensive or Existential Religious Orientations and Mortality Salience Hypothesis: Using Conservatism as a Dependent Measure”. *Death Studies* 35(9):852-865.
- Koç, Mustafa (2002). “Ölüm Korkusu Üzerine Kuramsal Açidan Psikolojik bir Değerlendirme”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6: 7-20.
- Kohn, Nicholas W. ve Smith, Steven M. (2010). *Applied Cognitive Psychology*, DOI: 10.1002/acp.1699.
- Kökdemir, Doğan and Yeniçeri, Zuhul (2010). “Terror Management in predominantly Muslim Country”. *European Psychologist* 15 (3): 165-174.

- Langs, Robert (2003). "Adaptive Insights into Death Anxiety. The Psychoanalytic Review 90:565-582.
- Lehto, Rebecca Helen ve Farchaus Stein, Karen (2009). "Death Anxiety: An Analysis of an Evolving Concept." Research and Theory for Nursing Practice: An International Journal 23(1).
- Leahy, Robert L. (2010). "Bilişsel Terapi Yöntemleri" Çev. M. H. Türkçapar, & E. Köroğlu. İstanbul: HYB Yayınları.
- Leary Mark R. ve Schreindorfer Lisa S. (1997). "Unresolved Issues with Terror Management Theory." Psychological Inquiry, 8(1):26-29.
- Marsh, Richard L. ve Landau, Joshua D. (1995). "Item Availability in Cryptomnesia: Assessing Its Role in Two Paradigms of Unconscious Plagiarism". Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition 21(6):1568-1582.
- Michinov, Nicolas ve Primois, Corine (2005). "Improving Productivity and Creativity in Online Groups Through Social Comparison Process: New Evidence for Asynchronous Electronic Brainstorming". Computers in Human Behavior 21(1):11-28.
- Mullen, Brian vd. (1991). "Productivity Loss in Brainstorming Groups: A Meta-Analytic Integration". Basic and Applied Social Psychology 12:3-24.
- Nijstad, Bernard A. vd. (2002). "Cognitive Stimulation and Interference in Groups: Exposure Effects in An Idea Generation Task". Journal of Experimental Social Psychology 38:535-544.
- Nijstad, Bernard A. (2003). "Production Blocking and Idea Generation: Does Blocking Interfere with Cognitive Processes?" Journal of Experimental Social Psychology 39:531-548.

- Nijstad, Bernard A. ve Stroebe, Wolfgang (2006). "How the Group Affects the Mind: A Cognitive Model of Idea Generation in Groups". *Personality and Social Psychology Review* 10:186–213.
- Nijstad, Bernard A. vd. (2010). "The Dual Pathway To Creativity Model: Creative Ideation As A Function of Flexibility and Persistence". *European Review of Social Psychology* 21: 34–77.
- Nunamaker, Jay F. vd. (1991). "Information Technology For Negotiating Groups: Generating Options For Mutual Gain". *Management Science* 37 (10): 1325-1346.
- Osborn, Alex F. (1963). "Applied Imagination: Principles and Procedures of Creative Problem-Solving". 3rd rev. ed. New York: Scribner.
- Oxley, Nicole L. vd. 1996). "The Effects of Facilitators on the Performance of Brainstorming Groups". *Journal of Social Behavior & Personality* 11(4):633-646.
- Öğüt, Çağın Mert (2014). "Müziğin Özelliklerinin Beyin Fırtınasında Yaratıcılığa Etkisi." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öner, Necla ve Le Compte, William A. (1983). "Durumlu -Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı". İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını.
- Öztürk, Zehra vd. (2011): "Yaşlı Bireylerde Ölüm Kaygısı". *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 12:37-43.
- Parnes, Sidney J. ve Meadow, Arnold (1959). "Effects of "Brainstorming" Instructions on Creative Problem Solving by Trained and Untrained Subjects". *Journal of Educational Psychology* 50:171–176.

- Paulhus, Delroy L. ve Trapnell, Paul D. (1997). "Terror Management Theory: Extended or Overextended." *Psychological Inquiry* 8 (1): 40-44.
- Paulus, Paul B. (2000). "Groups, Teams, and Creativity: The Creative Potential of Idea Generating Groups". *Applied Psychology. An International Review* 49 (2):237-262.
- Paulus, Paul B. ve Dzindolet, Mary T. (1993). "Social Influence Process in Group Brainstorming". *Journal of Personality and Social Psychology* 64 (4): 575-586.
- Paulus, Paul B. ve Yang, Huei-Chuan (2000). "Idea Generation in Groups: A Basis for Creativity in Organizations". *Organizational Behaviour and Human Decision Processes* 82(1): 76-87.
- Paulus, Paul. B. ve Brown, V. R. (2007). "Toward More Creative and Innovative Group Idea Generation: A Cognitive–Social–Motivational Perspective of Brainstorming". *Social and Personality Psychology Compass* 1: 248–265.
- Pyszczynski, Tom vd. (2004). "Why Do People Need Self-Esteem? A Theoretical and Empirical Review". *Psychological Bulletin* 130:435-468.
- Rasmussen, Christina H. ve Johnson Mark E. (1994). "Spirituality and Religiosity: Relative Relationships to Death Anxiety." *OMEGA-Journal of Death and Dying* 29(4): 313-318.
- Rosenberg, Morris (1965). "Society and The Adolescent Self-Image". New Jersey: Princeton University Press.
- Rosenblatt, Abram ve Greenberg, Jeff vd. (1989). "Evidence for Terror Management Theory I: The Effects of Mortality Salience on Reactions to Those Who Violate or Uphold Cultural Values." *Journal of Personality and Social Psychology* 57(4):681 690.

- Routledge, Clay vd. (2004). "Task Engagement After Mortality Salience: The Effects of Creativity, Conformity and Connectedness on Worldview Defence". *European Journal of Social Psychology* 34:477-487.
- Routledge, Clay vd. (2008). "The Life and Death of Creativity: The Effects of Mortality Salience on Self Versus Social-Directed Creative Expression". *Motivation and Emotion* 32:331-338.
- Routledge, Clay vd. (2009). "Creative Terror Management: Creativity as a Facilitator of Cultural Exploration After Mortality Salience". *Personality and Social Psychology Bulletin* 35(4):493-505.
- Russac R. J. vd. (2007). "Death Anxiety Across the Adult Years: An Examination of Age and Gender Effects". *Death Studies* 31(6): 549-561.
- Sarıkaya, Yusuf (2013). "Ölüm Kaygısı Ölçeği Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması."Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Simonton, Dean Keith (1997)."Creative Productivity: A Predictive and Explanatory Model of Career Trajectories and Landmarks".*Psychological Review* 104(1):66-89.
- Simonton, Dean Keith (2000)."Creativity: Cognitive, Personal, Developmental and Social Aspects." *American Psychologist* 55 (1):151-158.
- Simonton, Dean Keith (2003)."Scientific Creativity as Constrained Stochastic Behavior: The Integration of Product, Person, and Process Perspectives". *Psychological Bulletin* 129(4): 475-494.
- Sobel, Michael E. (1982). "Asymptotic Confidence Intervals for Indirect Effects in Structural Equation Models". *Sociological Methodology* 13:290-312.

- Solomon, S., Greenberg, J. ve Pyszczynski, T. (1991).” A Terror Management Theory of Social Behavior: The Psychological Functions of Self-Esteem and Cultural Worldviews. M. P. Zanna, (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* 24: 93-159. New York: Academic Press.
- Sligte, Daniel J. vd. (2013). “Leaving a Legacy Neutralizes Negative Effects of Death Anxiety on Creativity”. *Personality and Social Psychology Bulletin* 39(9): 1152– 1163.
- Smith, Steven M. vd. (1993). “Constraining Effects of Examples in a Creative Generation Task”. *Memory ve Cognition* 21: 837-845.
- Stasser, Garold (1999). “The Uncertain Role of Unshared Information in Collective Choice. Shared knowledge in organizations 49-69. J.Levine & D. Messick (Eds.). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Şimsek Omer. F. (2005). *Paths from Fear of Death to Subjective Well-Being: A Study of Structural Equation Modeling Based on the Terror Management Theory Perspective*. Published Master Thesis. Ankara: METU Graduate School of Social Sciences.
- Suhail Kausar ve Akram Saima (2002). “Correlates of Death Anxiety in Pakistan” *Death Studies* 26(1):39-50, DOI: 10.1080/07481180210146.
- Tanhan Fuat (2007). “Ölüm Kaygısıyla Baş Etme Eğitiminin Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma Düzeyine Etkisi”. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tanhan Fuat (2013). “Ölüm Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinde Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olmaya Etkisi”. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 10(1): 184-200.

Türk Dil Kurumu (2015). Yaratıcılık. (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid= TDK.GTS. 567bd589429060. 02001301/19 Haziran 2014'te erişildi.)

Valacich, Joseph S. vd. (1994). "Idea Generation in Computer Based Groups: A Newending to an Old Story." *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 57: 448–467. Van den Bos, Kees ve Lind, E. Allan (2002). "Uncertainty Management by Means of Fairness Judgments" *Advances in Experimental Social Psychology* 34:1-60.

Van den Bos, Kees (2009). "Making Sense of Life: The Existential Self Trying to Deal with Personal Uncertainty." *Psychological Inquiry* 20(4): 197-217.

VanGundy, Arthur. B. (1983). "Brainwriting for New Product Ideas: An Alternative to Brainstorming". *Journal of Consumer Marketing* 1:67-74.

Williams, Kipling D. vd. (1981). "Identifiability as a Deterrent to Social Loafing: Two Cheering Experiments". *Journal of Personality and Social Psychology* 40:303-311.

Williams, Kipling D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology* 58:425-452.

Watson, David vd. (1988). "Development and Validation of Brief Measures of Positive and Negative Affect: The PANAS Scales". *Journal of Personality and Social Psychology* 54(6):1063-1070. doi.org/10.1037/0022-3514.54.6.1063.

Yalom, Irvin (2000). "Varoluşçu Psikoloji" Çev. Z.İ. Babayiğit, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Yavuz Güzel, Hayal (2012) "Psikolojik Dışlanma Kişisel Belirsizlik Hissine Yol Açar mı? Psikolojik Dışlanmanın, Kişisel Belirsizliğin ve Ölümlülüğün Dikkat Çekici Olmasının Etkileri" Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yerkes, Robert M. ve Dodson, John D. (1908). “The Relation of Strength of Stimulus to Rapidity of Habit - Formation”. *Journal of Comparative Neurology and Psychology* 18(5):459-482.

Yum Young-Ok ve Schenck-Hamlin William (2005). Reactions to 9/11 as a Function of Terror Management and Perspective Taking. *The Journal of Social Psychology* 145(3): 265-286.

Ek: 1**GÖNÜLLÜ KATILIMCI BİLGİLENDİRME FORMU**

Bu araştırma araştırmacı Psikolog Evgin MİÇOOĞULLARI tarafından, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Sosyal Psikoloji Ana Bilim Dalı Genel Psikoloji Yüksek Lisans Tezi olarak Prof. Dr. Hamit COŞKUN danışmanlığında yürütülmektedir.İletişim Bilgileri: Tel: 0374 254 13 10, e-mail: micoevgin@hotmail.com

Bu araştırmada siz verilen konularla (ölüm, yaşam, sağlık v.b.konularla) ilgili duygu ve düşünceleriniz ile “Beyin Fırtınasında” oluşturacağınız düşünceler arasında ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan literatür taramasında sağlık, ölüm ve yaşama ilişkin duygu ve düşünceler ile yaratıcılık arasında ilişki konusunda yapılan yeterli çalışma olmadığı görülmüş olup, bu konuyu literatüre kazandırmak amaçlanmıştır. Bu konu ile ilgili aklınıza takılan sorular var ise, daha fazla bilgilie ihtiyaç duyuyorsanız lütfen bize sorun. Araştırmaya gönüllü olarak katılmaktasınız. Buradaki uygulamalar süresince samimiyetiniz araştırmanın geleceği için çok önemlidir. Araştırmaya katılıp, katılmamak için lütfen biraz düşünün ve karar veriniz.

Bu araştırmada gönüllük esas olmakla beraber, uygulama esnasındaki dürüstlüğünüz ve samimiyetiniz çok önemli olduğundan sizleri aramızda görmek ayrıcalık olup, bizler için büyük bir önem taşımaktadır.

Araştırmaya katılmak gönüllülük esasına dayanmaktadır. Uygulamanın istediğiniz anında, diğer katılımcıları etkilememden araştırmadan ayrılmak istediğinizi uygulayıcıya herhangi bir neden veya koşul belirtmeden ifade edebilir ve ayrılabilirsiniz. Araştırmada size verilen konular veya uygulamalar dışında herhangi bir rahatsızlık hissettiğinizde araştırmayı bırakmanız da mümkündür. Bu konuda size olumsuz dönecek herhangi bir sorumluluğunuz yoktur.

Bu araştırmaya katılmayı kabul ederseniz, öncelikle “ Anabilim Dalına “ ait olan “Beyin Fırtınası Uygulama Laboratuvarı” na / ya da sınıf ortamında uygulamaya alınacaksınız. Burada birkaç anket dolduracak, size ana konuyla ilgili duygu ve düşüncelerinizi içeren sorular yazılı olarak sorulacak ve sizden cevaplamanız istenecektir. Daha sonrada “Beyin Fırtınası Oturumuna” geçilecek ve 15 dakika sürecek, burada size konu verilecek ve düşünce üretmeniz istenecektir. Daha sonrada

son bir anket uygulanacak ve araştırma yaklaşık 30-45 dakika sürecek ve sonlandırılacaktır.

Bu araştırmada verilen bir konu ile ilgili duygu ve düşünceleri yazmanız istenecektir. Yapılan araştırmalar söz konusu konularda psikolojik bir rahatsızlık yaşanmadığını göstermektedir. Bu araştırmaya katılmanın size hemen dönecek bir faydası bulunmamakla beraber, araştırmaya katılmakta araştırma hakkında sonrasında bilgi almanız ve grup sonuçlarını görmeniz mümkündür. Araştırma sonunda, araştırma sonucu ile bilgi talep etmeniz durumunda, elde edilen bilimsel bilgiler paylaşılabilecektir.

Lütfen sorularını araştırma sonunda araştırmacıya hiç çekinmeden sorunuz. Ayrıca, araştırmada, uygulama esnasında sizin dışınızda doğabilecek herhangi bir maddi hasardan, herhangi bir şekilde sorumlu tutulmayacaksınız. Araştırma süresinde kullanılan bütün materyal, dokümanların masrafları araştırmacıya ait olup, sizden herhangi bir başlık altında ücret talep edilmeyecektir. Uygulama esnasında paylaştığınız kişisel kimlik bilgileriniz, kod numarası ile alınacak olup, anonim olarak kayıt altına alınacaktır. Araştırma sonuçları, İstatistiksel Yöntemlerle analiz edip, işlenecek ve bunun sonucunda elde edilen bilgiler rapor edilip, Tez Jürisine sunulacaktır. Kabul görmesi halinde literatüre kazandırılacaktır.

Araştırma ile ilgili daha fazla bilgi ve sorun için:

Araştırma Sorumlusu: Psk. Evgin MİÇOOĞULLARI – Karabük Aile Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü, Yeşil Mahalle Taşkent Caddesi No:3 Merkez/ KARABÜK, İletişim 0370 412 29 02. Araştırma Danışmanı: Prof. Dr. Hamit COŞKUN Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen –Edebiyat Fakültesi Psikoloji Anabilim Dalı Başkanı, Gököy Kampüsü/ BOLU İletişim 0374 254 13 10

Araştırmamıza ayırdığınız zaman ve göstermiş olduğunuz ilgiden dolayı Teşekkürler...

Araştırmanın koşullarını anladığımı ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı taahhüt ederim.

İMZA:

TARİH:

Ek: 2**DEMOGRAFİK BİLGİLER**

Aşağıda sizinle ilgili birkaç soru bulunmaktadır. Lütfen boş bırakmadan, bütün soruları cevaplayınız.

Yaşınız:

Cinsiyetiniz:

- ☐ Kadın
- ☐ Erkek

Bölümünüz:

Sınıf:

Yaşadığınız Yer:

- ☐ Köy-Kasaba
- ☐ İlçe
- ☐ Şehir
- ☐ Büyükşehir

Kaldığınız Yer:

- ☐ Ev (Aile)
- ☐ Ev (Arkadaşlar)
- ☐ Yurt (Devlet)
- ☐ Yurt (Özel)
- ☐ Misafirhane

Aylık Geliriniz:

- ☐ 0-500 TL
- ☐ 501- 1000TL
- ☐ 1001- 1500 TL
- ☐ Diğer

Ek: 3**ROSENBERG BENLİK SAYGISI ÖLÇEĞİ**

Aşağıda genel yaşam yaklaşımı ve tutumlarıyla ilgili ifadeler verilmiştir. Her bir ifadede belirtilen görüşe ne denli katıldığınızı, sunulan 5 basamaklı ölçek üzerinde değerlendiriniz. Her cümlede söylenenin sizin için ne kadar doğru olduğunu veya olmadığını belirtmek için o cümle altındaki kutucuklardan yalnız bir tanesini işaretleyiniz.

		Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1.	Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.	0	1	2	3	4
2.	Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.	0	1	2	3	4
3.	Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim.	0	1	2	3	4
4.	Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim.	0	1	2	3	4
5.	Kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.	0	1	2	3	4
6.	Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.	0	1	2	3	4
7.	Genel olarak kendimden memnunum.	0	1	2	3	4
8.	Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.	0	1	2	3	4
9.	Bazen kesinlikle kendimin bir işe yaramadığımı düşünüyorum.	0	1	2	3	4
10.	Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.	0	1	2	3	4

Ek: 4**NÖTRALİZASYON ve YAZIM HIZI ÖLÇEĞİ**

Markete gitmeden önce alışveriş listesi hazırladım. Dolmuş bekledim ve dolmuş gelince, alışveriş merkezine gittim. Bir kilo portakal, iki marul, bir kilo patates aldım. Sonra süt ürünleri bölümüne geçtim. İki tane süt, 300 gram peynir aldım. Alışveriş listeme kola ve meyve suyu da ekledim. Kasada sırada önümde 3 kişi vardı. Sıra bana geldiğinde, kasada kasiyere elli lira verim. Bana geriye 30 lira verdi. Listede aldıklarımın fiyatına tekrar baktım. Dolmuşa bindim, eve geldim. Eve geldiğimde, aldıklarımı yerleştirdim. Sonra fotokopi yapmak için kırtasiyeye gittim. Kırtasiyede ders notlarımın fotokopisini çektirdim.

YUKARIDAKİ CÜMLELERİ EN HIZLI OLACAK ŞEKİLDE AŞAĞIYA YAZINIZ.

Ek: 5**ANLIK DUYGUDURUM ÖLÇEĞİ**

Lütfen aşağıdaki ifadelerde **şuan ki durumunuzu** açık ve dürüst şekilde yansıtan sayıyı ifadenin altındaki sayı doğrusunda tek bir sayıyı içine alacak şekilde işaretleyiniz. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Sizin durumunuzu yansıttığını düşündüğünüz sayıyı bizim için en doğru yanıttır.

1) Sakin

Hiç Çok
 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10

2) Rahat

Hiç Çok
 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10

3) Öfkeli

Hiç Çok
 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10

4) Gergin

Hiç Çok
 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10

Ek: 6-a

ÖLÜM MANİPÜLASYONU

Lütfen şimdi öldüğünüzü düşünün. Bu durumun sizde yarattığı duygu ve düşünceleri yazınız. (4 dk)

Ek: 6-b

DİŞ AĞRISI MANİPÜLASYONU

Lütfen şu anda dişinizin ağrıdığını düşünün. Bu durumun sizde yarattığı duygu ve düşünceleri yazınız.(4 dk)

Ek: 6 -c

ÖLÜM ŞUAN MANİPÜLASYON

Lütfen **şuan** öldüğünüzü düşünün. Bu durumun sizde yarattığı duyguları ve fiziksel olarak size ne olacağına dair düşünceleri yazınız. (4 dk)

Ek: 6-d

ÖLÜM GELECEKTE MANİPÜLASYON

Lütfen **gelecek bir zamanda** öldüğünüzü düşünün. Bu durumun sizde yarattığı duyguları ve fiziksel olarak size ne olacağına dair düşünceleri yazınız. (4 dk)

Ek: 8

DURUMLULUK KAYGI ÖLÇEĞİ

Aşağıda kendinize ait duyguları anlatmada kullanılan bir takım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyun, sonra da o anda nasıl hissettiğinizi ifadelerin sağ tarafındaki parantezlerden uygun olanını işaretlemek suretiyle belirtin. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarf etmeksizin **anında** nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyin.

		HİÇ	BİRAZ	ÇOK	TAMAMIYLA
1.	Şu anda sakinim	(1)	(2)	(3)	(4)
2.	Kendimi emniyette hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
3	Su anda sinirlerim gergin	(1)	(2)	(3)	(4)
4	Pişmanlık duygusu içindeyim	(1)	(2)	(3)	(4)
5.	Şu anda huzur içindeyim	(1)	(2)	(3)	(4)
6	Şu anda hiç keyfim yok	(1)	(2)	(3)	(4)
7	Başıma geleceklerden endişe ediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
8.	Kendimi dinlenmiş hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
9	Şu anda kaygılıyım	(1)	(2)	(3)	(4)
10.	Kendimi rahat hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
11.	Kendime güvenim var	(1)	(2)	(3)	(4)
12	Şu anda asabım bozuk	(1)	(2)	(3)	(4)
13	Çok sinirliyim	(1)	(2)	(3)	(4)
14	Sinirlerimin çok gergin olduğunu hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
15.	Kendimi rahatlamış hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
16.	Şu anda halimden memnunum	(1)	(2)	(3)	(4)
17	Şu anda endişeliyim	(1)	(2)	(3)	(4)
18	Heyecandan kendimi şaşkına dönmüş hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
19.	Şu anda sevinçliyim	(1)	(2)	(3)	(4)
20.	Şu anda keyfim yerinde.	(1)	(2)	(3)	(4)

Ek: 9**PANAS**

Bu ölçek farklı duyguları tanımlayan bir takım sözcükler içermektedir. **Şu anda** nasıl hissettiğinizi düşünüp her maddeyi okuyun. Uygun cevabı her maddenin yanında ayrılan yere (puanları daire içine alarak) işaretleyin. Cevaplarınızı verirken aşağıdaki puanları kullanın.

	HİÇ	BİRAZ	ORTALAMA	OLDUKÇA	ÇOK FAZLA
1) İlgili	1	2	3	4	5
2) Sıkıntılı	1	2	3	4	5
3) Heyecanlı	1	2	3	4	5
4) Mutsuz	1	2	3	4	5
5) Güçlü	1	2	3	4	5
6) Suçlu	1	2	3	4	5
7) Ürkmüş	1	2	3	4	5
8) Düşmanca	1	2	3	4	5
9) Hevesli	1	2	3	4	5
10) Gururlu	1	2	3	4	5
11) Asabi	1	2	3	4	5
12) Uyanık	1	2	3	4	5
13) Utanmış	1	2	3	4	5
14) İlhamlı (Yaratıcı Düşüncelerle Dolu)	1	2	3	4	5
15) Sinirli	1	2	3	4	5
16) Kararlı	1	2	3	4	5
17) Dikkatli	1	2	3	4	5
18) Tedirgin	1	2	3	4	5
19) Aktif	1	2	3	4	5
20) Korkmuş	1	2	3	4	5

Ek: 10-a

BEYİN FIRTINASI YÖNERGESİ
(Kalıcı Eser Bırakma Görevi)

Beyin fırtınası tekniği, yeni teknolojileri, programları veya ürünleri (örn., otomobilleri, ev eşyalarını, reklam sloganlarını v.b.) geliştirmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Beyin fırtınası tekniği kolayca anlaşılır ve kullanılabilir niteliktedir. Sizden istenen şey, aşağıda verilen beyin fırtınası kurallarını verilen konu üzerinde düşüncelerinizi üretirken kullanmaktır. Bu kurallar şunlardır:

1. **Düşüncelerinizi eleştirmeyin.** Kendinizin veya başkalarının düşüncelerini iyi ya da kötü olarak eleştirmekten kaçınınız.”Bu düşünce iyidir veya kötüdür” diye yargılamayın.
2. **Aklınıza gelen her düşünceyi yazınız.** Verilen konuyla ilgili çağrışım yapan veya aklınıza gelen her düşünceyi yazınız. Aklınıza gelen düşünceler uçuk ya da çok orijinal olabilir. Ne kadar yazarsanız o kadar iyidir.
3. **Çok sayıda düşünce üretin.** Önemli olan düşüncelerin sayısıdır, kalitesi değil. Kaliteye özen göstermeksizin çok sayıda düşünce üretmeye çalışınız.
4. **Ürettiğiniz düşünceleri birleştirin ya da diğer düşüncelerle birlikte geliştiriniz.** Daha önce ürettiğiniz düşünceler ile sonradan ürettiğiniz düşüncelerinizi birleştirerek yeni düşünceler oluşturmaya çalışınız.

Konu: Yukarıda verilen beyin fırtınası kurallarını kullanarak **“Yaşamınızda başkalarının sizi hatırlayacağı kalıcı eserlerinizi bırakmak için neler yapabilirsiniz?”** konusunda mümkün olduğu kadar çok düşünce ve fikirlerinizi yazınız. **Örn; “Çeşme yaptırırım.”**

Düşüncelerinizi maddeler halinde yazınız. Kısa cümleler yeterlidir. Uzun cümle ve açıklamalar yapmayınız. Yazarken dilbilgisi kuralları (nokta, virgül v.b.) ve heceleme konusunda endişelenmeyin.

Süreniz: **12 dakikadır.**

Ek: 10-b**BEYİN FIRTINASI YÖNERGESİ****(Tel Kağıt Atacı Görevi)**

Beyin fırtınası tekniği, yeni teknolojileri, programları veya ürünleri (örn., otomobilleri, ev eşyalarını, reklam sloganlarını v.b.) geliştirmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Beyin fırtınası tekniği kolayca anlaşılır ve kullanılabilir niteliktedir. Sizden istenen şey, aşağıda verilen beyin fırtınası kurallarını verilen konu üzerinde düşüncelerinizi üretirken kullanmaktır. Bu kurallar şunlardır:

1. **Düşüncelerinizi eleştirmeyin.** Kendinizin veya başkalarının düşüncelerini iyi ya da kötü olarak eleştirmekten kaçınınız.”Bu düşünce iyidir veya kötüdür” diye yargılamayın.
2. **Aklınıza gelen her düşünceyi yazınız.** Verilen konuyla ilgili çağrışım yapan veya aklınıza gelen her düşünceyi yazınız. Aklınıza gelen düşünceler uçuk ya da çok orijinal olabilir. Ne kadar yazarsanız o kadar iyidir
3. **Çok sayıda düşünce üretin.** Önemli olan düşüncelerin sayısıdır, kalitesi değil. Kaliteye özen göstermeksizin çok sayıda düşünce üretmeye çalışınız.
4. **Ürettiğiniz düşünceleri birleştirin ya da diğer düşüncelerle birlikte geliştiriniz.** Daha önce ürettiğiniz düşünceler ile sonradan ürettiğiniz düşüncelerinizi birleştirerek yeni düşünceler oluşturmaya çalışınız.

Konu: Yukarıda verilen beyin fırtınası kurallarını kullanarak **“Tel Kağıt Atacını kaç farklı şekilde kullanabiliriz.”** konusunda mümkün olduğu kadar çok düşünce ve fikirlerinizi yazınız. **Örn; “Kağıt tutturulur.”**

Düşüncelerinizi maddeler halinde yazınız. Kısa cümleler yeterlidir. Uzun cümle ve açıklamalar yapmayınız. Yazarken dilbilgisi kuralları (nokta, virgül v.b.) ve heceleme konusunda endişelenmeyin.

Süreniz: **12 dakikadır.**

Ek: 11**BEYİN FIRTINASI OTURUMU SONRASI ALGI ÖLÇEĞİ**

Aşağıdaki sorular, beyin fırtınası problemi üzerinde çalışırken edindiğiniz deneyimleri değerlendirmektedir. Lütfen kendinize en uygun ve samimi seçeneği (rakamı) yuvarlak içine alınız. Cevaplarınızda veya seçeneklerinizde doğru veya yanlış diye bir şey yoktur. İçten bir şekilde cevapladığınız seçenekler bizim için geçerlidir. Lütfen boş seçenek bırakmayınız.

1) Ürettiğiniz düşüncelerin sayısını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çok az					Orta					Çok fazla
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

2) Ürettiğiniz düşüncelerin kalitesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çok az					Orta					Çok fazla
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

3a) Çalıştığınız beyin fırtınası problemini kendiniz açısından değerlendirin?

Hoşlanmadım					Nötr					Çok hoşlandım
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

3b) İyi değildim

					Nötr					Çok iyiydim
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

3c) İlginç değil

					Nötr					Çok ilginçti
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

4) Beyin fırtınası görevinde (15 dakikada) daha fazla düşünce üretmek için ne kadar çaba gösterdiniz?

Çok az					Orta					Çok fazla
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

5) Başlangıçta (4 dakikada) yazdığınız duygu ve düşünceler, sizde ne kadar olumsuz/olumlu düşünceler oluşturdu?

Çok olumsuz				Orta				Çok olumlu			
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

6) Başlangıçta (4 dakikada) yazdığınız duygu ve düşünceler, size ne kadar yardımcı oldu?

Çok az				Orta				Çok fazla			
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

7) Başlangıçta (4 dakikada) yazdığınız duygu ve düşünceler, sizde ne kadar olumsuz/olumlu duygular oluşturdu?

Çok olumsuz				Orta				Çok olumlu			
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

8) Başlangıçta (4 dakikada) yazdığınız duygu ve düşünceler, sizi bir şeyler yapmaya ne kadar motive etti?

Çok az				Orta				Çok fazla			
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

Ek: 12**DENEY SONRASI GERİBİLDİRİM FORMU**

Bu araştırmada yaşamla veya sağlıkla ilgili duygu ve düşüncelerinizi yazdınız. Yaşama ve sağlığa ilişkin olumsuz duygu ve düşünceler yazdınız ve sonrasında anket doldurdunuz. Yapılan araştırmalar söz konusu konularda psikolojik bir rahatsızlık yaşanmadığını göstermektedir. Sizi olumsuz etkileyebilecek herhangi bir durum olmayacaktır. Verilen konu ile ilgili istenilen duygu ve düşünceler gündelik hayatta karşılaşılan duygulanım ve düşünce yumağından farklı değildir.

Anket doldurmak ve beyin fırtınasına katılmak pek çok kişinin eğlenceli bulunduğu bir etkinliktir. Araştırmada grup sonuçlarıyla ilgilenilmektedir. Bu nedenle isminiz alınmamıştır. Sizin yazdığınız formları sizden başka tanımlayacak kişi bulunmamaktadır.

Bu araştırmaya katıldığınız için araştırma kredisi alacaksınız. Araştırmaya katıldığınız için çok teşekkürler. Sizden bir isteğimiz var; lütfen araştırma hakkında katılmayan kişilere 2 hafta boyunca ayrıntılı bilgi vermeyiniz.